



magazin istoric

SERIE NOUA — NOIEMBRIE 1998



magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 11 (284) noiembrie 1990

SUMAR

● Nicolae Iorga — frumuseţea istoriei: Constantin Antip... 2 ● Marele istoric al românilor: Gheorghe I. Brătianu... 3 ● 29 noiembrie 1940, la Academia Română... 7 ● Portretele savantului: Aurel Bordenache... 8 ● 1906. „Temeiul vieţii oricărui popor este limba lui”: Ion Bulei, Marian Ştefan... 10 ● Cernăuţi, 15/28 noiembrie 1918. O hotărâre liberă şi nestrămutată: Ion I. Nistor, N. Tcacu-Albu, Dimitrie Marmeliuc... 13 ● 22-25 decembrie 1989 — secvenţe brăilene... 22 ● 1 Mai 1939. De la realitate la fals: B.T. Rîpeanu... 24 ● Centenar Charles de Gaulle: Cristian Popişteanu... 26 ● „Sint sincer optimist”: Stephen Fischer-Galaţi... 32 ● Din vremea cind se pregătea Marea Unire (II): G.T. Kirileanu... 33 ● Martiri la Dunărea de Jos: Nestor Vornicescu... 37 ● 1941-1944. Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite... (VIII): Andrei Şiperco... 41 ● Alpii — un teatru de luptă uitat al celui de al doilea război mondial (II): Jean Mabire... 46 ● 1940. Anglia — singură în faţa lui Hitler: François Bédarida... 51 ● Ultimul duşman: Richard Hillary... 52 ● „Alba Iulia” supravieţuitorul Mării Negre: Nicolae Koslinski... 58 ● În Bucureşti, acum 50 ani... 62 ● Conspecte la istoria lunii noiembrie 1940: Eugen Preda... 66 ● Amintiri: C.I.C. Brătianu... 69 ● Constantin Stere — în pragul unui deceniu infernal (II): Z. Ornea... 77 ● 1866-1877. Scene de viaţă românească (II): Dan Berindei... 82 ● 1918. Ultimele zile ale ultimului ţar: Edvard Radzinski... 87 ● Cărţi sosite la redacţie... 9 ● Rebus istoric... 81 ● Dialog cu cititorii... 94

COPERTELE NOASTRE

① ④ Complexul Palatului mitropolitan din Cernăuţi. Joi, 15/28 noiembrie 1918, în sala de marmură a acestui impunător edificiu, Congresul general al Bucovinei a proclamat „uniunea necondiţionată şi pentru vecie” a Bucovinei cu patria mamă România

② ③ Spiritualitate românească în strălucite straie artistice de pe unica şi indivizibilă zonă istorică a Bucovinei. Coperta ②: ctitoriile de la Suceviţa şi Moldoviţa; coperta ③: Humor şi Rădăuţi (O hotărâre liberă şi nestrămutată, p. 13)



NICOLAE IORGA:

FRUMUSEȚEA ISTORIEI

„Într-o zi... am zărit la cițiva pași de mine, singur pe lângă Universitate, pe N. Iorga. Nu mă cunoștea și nu aveam nici o obligație și, mărturisesc, nici vreun interes de a-l saluta. Dar am simțit că în fața acestui om, care făcea minerie nației noastre, nu se poate trece cu pălăria pe cap. Și mi-am scos-o îndată". Caracterul de universalitate al gestului marcat în cuvintele de mai înainte, ale lui George Călinescu, dă expresie în modul cel mai direct și mai mișcător prețuirii generale de care se bucura ilustrul savant, ucis bestial de brutele legionare acum o jumătate de secol. Numele lui Nicolae Iorga va străluci etern în panteonul național și universal.

Gigantică și uluitoare este în activitatea de encicloped a lui Nicolae Iorga opera istorică. Studiul istoriei reprezintă, în concepția marelui învățat, o necesitate pentru conștiință, deoarece ea este „mărturia vieții umane, mărturie plină de singe și de lacrimi", dar „însuflețită de cea mai înaltă speranță și de cel mai cald entuziasm". Această mărturie ne păstrează amintirea faptelor trecutului, ni le explică și ne face să ne înțelegem, spre a evalua mai bine prezentul și a putea scruta ascunzăturile viitorului, afirmându-se ca fortifiant al potențialului de energie și moral al unei națiuni și ca propulsor al solidarității umane pe deasupra dar în respectul frontierelor. Vocația a cărei șansă de împlinire stă în raport direct cu puterea de penetrație a discursului istoric în suflul multor, de cointeresare alături a minților cit și a inimilor oamenilor, ceea ce reclamă valorificarea la parametrii superiori a dublei ipoteze a disciplinei istoriei, de știință și gen literar. Tocmai pornind de aici, N. Iorga emitea o definiție de rezonanță clasică: „Într-o operă istorică sînt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintîi determină soliditatea și adevărul, celelalte frumusețea".

Primul dintre elementele menționate înseamnă adunarea izvoarelor, cunoașterea întregului com-

plex de urme lăsat de un eveniment. Dar izvorul nu trebuie fetișizat, absolutizat, pentru că istoria nu începe și nu se termină cu el. Documentul dă expresie unor interese sau contexte de interese („învîingătorul dintr-un izvor devine învinsul din altul"), și, nu de puține ori, vine din cumplitele pasiuni ale oricărui timp, ce vorbesc și mină la denaturare, chiar la minciună sfruntată. Se impune, astfel, obligatoriu ca informația și cunoștințele acumulate să fie supuse criticii, concretizată în selecție și ierarhizare a datelor și faptelor, în formarea unei opinii, a unei convingeri proprii asupra fenomenului sau momentului cercetat.

Dar adevărurile istorice „sînt de discernămint, nu de simplă constatare și reproducere" - postulează savantul. Pentru că, sublinia apăsat, importanța în istorie au două lucruri: „S-o înțelegi ca dezvoltare, și să înțelegi, să judeci, să iubești sau să condamni suferințele pe acela care au jucat un rol în istorie, să-i tratezi ca oameni vii, pe care i-ai înfîlînit înaintea ta, ai avut a face cu ei, i-ai laudat, i-ai osîndit; să-i auzi vorbind și să-i vezi mergînd". Realizarea viziunii epocilor apuse în dinamica ce le-a fost proprie ține de talentul cu care autorul izbuteste să dea lucrării sale o organizare interioară și un veșmînt stilistic apte să asigure comunicarea către lume a rezultatelor cercetării sale. Cartea de istorie, arată Iorga, „trebuie să aibă o arhitectură în care, după ideea dominantă, bine pusă în vedere, să te poți regăsi; nu trebuie să fie o adunătură de bordeie și palate, printre care să fii forțat a te strecura, ci un oraș cu stăzi, cu bulevarde, cu piețe, cu mahalale și cu centru. Nu e permis să se așeze coșul unei fabrici în mijlocul Pieței Concordiei". Iorga nu agreea cartea de erudiție uscată în care istoria este moartă (citiitorul vede scena tăierii capului lui Constantin Brâncoveanu la Constantinopol, nu simte însă că a curs singe). Cine nu cunoaște, suna el, cartile acelea care cuorind comori de informație nouă și sigură, dar care

îndepărtează și pe cel mai răbdător sveciaist prin înfatisarea lor informă, prin aciditatea înșirării amănuntelor, prin psalmodiarea faptelor fără gradaj, fără culoare, fără căldură, fără sentiment. Cu groază privea și cartea inutilă, retorică ieftină a locurilor și convențiilor comune, care nu smulge măcar o parte din taina trecutului și nu caută ceva nou chiar în părțile general admise într-un domeniu sau altul al istoriografiei.

Odată materialul de construcție adunat și cernut, structura arhitectonică stabilită, urmează ca opera istorică să fie îmbrăcată, act ce reclamă a se recurge la toate resursele de nuanță și de sugestie ale expresiei, la „tot ce fantasia creatoare de definiții poate găsi mai fin și mai delicat". Astfel, subiectul va fi plin de viață, se va distinge prin frumusețe, va fi simplu, oricît de mare ar fi el, inteligibil, oricît de grele probleme ar atinge.

Să citești o carte de știință a istoriei cu pasiunea și satisfacția pe care le încerci cînd citești o capodoperă beletristică, aceasta este, după părerea lui N. Iorga, suprema confirmare a frumuseții istoriei. „Întrebînd pe o elevă: ce carte [de istorie universală - n.n.] se întrebuințează la ele - scria în 1939 -, mi-a răspuns că este cartea mea. Și atunci am întrebat: cum găsesc ele această carte? Mi-a răspuns: *ca un roman*. Ei bine, acest lucru mi-a făcut o foarte mare bucurie. Dacă ar fi făcut cineva o dare de seamă de douăzeci de pagini despre cartea mea, n-aș fi avut mai multă mulțumire".

La comemorarea a cinci decenii de la tragica sa moarte, statura lui Nicolae Iorga reamîntesc imaginea istoricului, așa cum îl vede el însuși, ca un bătrîn înțelegător al nației sale; dacă nu-l întreabă alții, el e dator să vorbească, ținînd la dispoziția contemporanilor învățături culese în vastul cîmp al trecutului studiabil. ■

Constantin ANTIP

MARELE ISTORIC AL ROMÂNILOR

GHEORGHE I. BRĂTIANU



Personalitate de seamă a culturii românești, cu o prodigioasă activitate desfășurată atît pe tărîmul științei istorice, cit și al literaturii, ziariștii, vieții politice, învățămîntului superior etc. și care a polarizat atenția contemporanilor în decenile de la sfîrșitul veacului trecut și în anii interbelici, Nicolae Iorga a lăsat posterității o impresionantă operă, concretizată în 1 359 volume și broșuri și peste 25 000 articole în presa vremii. A fost creatorul Institutului de studii sud-est europene (1914), al Școlii române din Franța (1920), Institutului de studii bizantine și al Institutului de istorie universală (1937). A fost, de asemenea, organizatorul primului Congres de bizantinologie (1924).

Între istoricii care s-au format sub influența marelui savant — continuîndu-l în unele direcții opera științifică — s-a aflat și Gh. I. Brătianu (1898-1953); despre relațiile dintre cei doi istorici, unul aflat în plinătatea forțelor creatoare, celălalt la început de drum, revista noastră a scris în nr. 5/1983. Gh. I. Brătianu — a cărui operă istorică a revenit în atenția cercetătorilor în ultimii ani — a fost nu numai continuatorul lui Iorga la conducerea Institutului de istorie universală, după dispariția savantului, asasinat la 27 noiembrie 1940 de bandele legionare aflate în solda Germaniei hitleriste, ci și succesorul său la Academia Română. Ales membru corespondent în 1928 și, apoi, titular al Institutului for științific român în 1941, Gh. I. Brătianu și-a ținut discursul solemn de recepție la 26 mai 1943, aducînd un vibrant elogiu memoriei și operei înaintașului său. Chiar dacă convingeri politice îl despărțiseră în decenile trei-patru de Iorga, Gh. I. Brătianu rămăsese un admirator al vastei opere științifice a celui pe care-l numea „marele meu predecesor... al cărui cuvînt și al cărui îndemn se revarsă zilnic în munca și în gîndul nostru, din sute de mii de scrieri”. De altfel, în lunile următoare asasinării savantului, Gh. I. Brătianu a fost printre primii care au spart vîlul tăcerii care se lăsase peste amintirea istoricului (Valeriu Răpeanu, Gheorghe I. Brătianu, studiu introductiv la volumul Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești, București, 1980).

Intitulat Nicolae Iorga — istoric al românilor, discursul academic al lui Gh. I. Brătianu, cu răspunsul lui Alex. Lapedatu, a fost tipărit în 1943, în seria de Discursuri de recepțiune, vol. LXXI, ale Academiei Române.

Prezentăm cititorilor noștri cîteva fragmente din acest discurs. În preluarea textului lui Gh. I. Brătianu, am respectat normele ortografice în vigoare. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte intreruperile de text. Intervențiile din parantezele drepte aparțin redacției.

I. LĂCUSTĂ

Închinînd acest cuvînt, pe care statutele ca și tradiția îmi impun a-l rosti la intrarea în Academia Română, amintirii lui Nicolae Iorga, nu-mi îndeplinesc numai o obligațiune ce răspunde dorinței pioase a membrilor ei.

M-a urmărit, într-adevăr, în anii din urmă o stăruitoare părere de rău: aceea că împrejurări potrivnice, cum se ivesc de atîtea ori în viață, m-au împiedicat, pînă în ceasul neprevăzut al cumplutului său sfîrșit, să aduc, din timpul vieții marelui meu predecesor, prinsoasă de recunoaștere al uriașei sale opere, într-o vreme în care, printre atîtea laude și atîta hulă, o părere independentă și obiectivă, ar fi avut în ochii săi mai multă valoare. În lipsa acestui cuvînt, pe care nu l-a auzit în zilele în care, acoperit de onoruri, stătea în sfatul Regelui, îmi rămîne cel puțin satisfacția de a-i fi evocat amintirea în fața ultimilor săi studenți, într-un ceas tragic, în care pata de sînge ce i-o lasă moartea, pe o pagină întunecată a istoriei noastre, nu apucase încă a se închega.

Conferințele sau cuvintele comemorative ce am putut pînă acum — puține încă, după intervalul de tăcere înfiorată ce i-a însemnat pieirea — au avut de scop să arate doar una din multiplele laturi ale operei omului de știință, căci de scrisul său de ziarist sau de acțiunea sa politică n-a venit încă timpul să se poată rosti o judecată senină și temeinică. Eu însumi, cînd am redeschis porțile Institutului de istorie universală — căruia i-a închinat cei din urmă ani de trudă și i-a lăsat moștenire comoara sa de cărți și rîvna sa de cercetări — n-am putut decît să schițez, în liniile lor esențiale, legăturile sale cu istoria lumii, pe care, singur dintre învățații acestui neam, a putut-o cuprinde întreagă în scrierile sale sau, la o nouă ședință de deschidere, să urmăresc în scrisul său firul ce leagă cele dintîi lucrări de cele de pe urmă prin afirmarea unui crez statornic al drepturilor și năzuințelor, întemeiate prin veacuri de jertfă și de sînge, ale poporului său.

Următor acestui principiu, socotesc că acum, în acest loc, îmi revine sarcina să vorbesc despre Nicolae Iorga ca membru al Academiei Române — și pentru că o privire cît de scurtă asupra multelor sale publicațiuni, ce au apărut sub auspiciile Academiei, îmi dovedește că majoritatea lor covîrșitoare privește istoria națională și îmbrățișează toate aspectele și problemele trecutului românesc, mă cred îndreptățit a întreprinde cutezătoarea încercare de a vorbi astăzi despre Nicolae Iorga, istoric al românilor. Academia nu așteptase să-l numere prin-

tre corespondenții ei pentru a începe tipărirea în analele secțiunii istorice a *Contribuțiunilor la istoria Munteniei* [1896] și aceea a *Pretendenților domnești în veacul al XVI-lea* [1898]. De atunci, contribuțiile sale s-au înmulțit, pînă a umplea în anii din urmă aproape volumele întregi ale *Memoriilor Academiei*. Din această activitate, cu adevărat prodigioasă, putem distinge de la început mai multe categorii de lucrări. Sînt de o parte publicații de izvoare, aflate de el prin atîtea biblioteci și arhive și așezate ca adevărate pietre de temelie la clădirea unei istorii a Românilor, mai vie, mai bogată, mai deplin lămurită asupra tuturor legăturilor și problemelor ei, decît se putuse scrie pînă atunci.

De altă parte, comunicările sale înseși strîngeau mereu informații și materiale nouă, cele de multe ori adăugate în anexă la interpretările și studiile de amănunt, mereu înnoitoare. „Documente”, „manuscripte”, „îndreptări și întregiri”, „scotellele Brașovului și ale Sibului”, studii critice asupra croniclelor muntene își aduc astfel contribuția la o mai bună cunoaștere a vieții românești de odinioară. Cine ar putea tăgădui rezultatele acestor lucrări, ce ar fi fost de ajuns pentru a așeza pe autorul lor la loc de cinste, printre citorii istoriografiei românești?

Se poate spune deci că din acești ani de neîncercată răscolire și publicare de izvoare istorice, paralel cu preocupările constante de istorie universală, ce de asemenea nu l-au părăsit niciodată, studiul istoriei românilor se confundă cu viața lui Nicolae Iorga. El nu lipsește din nici o călătorie, îl întîmpină în oricare centru de cultură și se oprește popasul. La Bologna află notele și corespondența stolnicului Constantin Cantacuzino, la Veneția și la Genova înțele atingeri ale negustorilor lumii medievale cu țărmurile noastre de la Chilia și Cetatea Albă; la Lemberg, Liovul strămoșesc, scotocește condicile din care răsare întreaga viață apasă a Moldovei lui de baștină, ale cărei legături se află pînă și în arhivele de la Königsberg și Berlin. Iată-l acum răscolind din praful hîrtiilor de la Praga și Viena urmele trecerii lui Mihai Viteazul la curtea împărătească, spre a regăsi mai limpede din instrucțiile date solilor săi imperativul acestei domnii neasemuite: „hotarul Ardealului, pohta ce am pohtit”. Și în sfîrșit, pînă și în orașele depărtate de relațiile obișnuite ale țării noastre, ca München sau Innsbruck, se apleacă într-o clipă de evlavie și duioșie asupra amintirii pribegilor ce și-au purtat pașii pînă în aceste locuri, pretendenți domnești izgoniți sau domni maziți, ca blîndul Petru Șchiopul, al cărui fiu nevrîstnic a murit printre străini.

Am descris aiurea drumul său de pelerin și de prooroc, prin ținuturile vecine ale vechii României, cercetînd peste tot viața românilor de peste hotare, crainic adesea urmărit al deșteptării și al dreptății ce va să vie. Nu mai puțin rodnice sînt însă drumurile prin țară: „sate și monăstiri”, „drumuri și orașe” se întipăresc în amintirea sa, întregind „chipurile și icoanele” trecutului românesc, din care răsare acum viața umilă și uitată, dar cit de vie, a negoțului și a meseriilor din țările noastre, alături de cronica mîndră a domnilor și boierilor.

O contribuție deosebită aduce iarăși întîlnirea, în aceeași preocupare de cercetare și înviere a unei istorii osîndite pe nedrept, cu coborîtorii unora din aceste neamuri, ai căror strămoși au domnit și au stat la loc de frunte în divanul voievozilor. Contactul cu acești oameni luminați și patrioți, purtînd în împrejurările schimbate ale vremurilor nouă mîndria unui trecut ce a avut paginile sale de strălucire, deșteaptă în Nicolae Iorga, legat el însuși prin ascendenți de ai săi de boierimea Moldovei, sau chiar de lumea huliță a Fanarului, acea mîndrie firească a strămoșilor din care se dezvoltă, mai presus de orice pregătire erudită, simțul înăscut al istoriei. „Nu m-am făcut istoric, ne mărturisește mai tîrziu, în amurgul unei «vieți de om, așa cum a fost», nici din cărți, nici de la profesori, nici prin metodele seminarilor; eram așa de cînd îmi aduc aminte și poate din ceea ce au lăsat în mine alții, care pe vremea lor au văzut larg istoria țării și au făcut-o”.

Dar nu numai din adunarea de izvoare necunoscute, și din lămuririle ce le aduc unei mai depline înțelegeri a faptelor, se alcătuieste contribuția nouă a lui Iorga la istoria neamului său. El este doar și rămîne profesor de istorie universală, îmbrățișînd orizonturi mult mai largi decît acela al țărilor locuite de români; mai aproape de noi, el se înscrie în cercetarea modernă a științei printr-o istorie a Imperiului bizantin și alta a Imperiului otoman. Din mulțimea de izvoare și de lucrări ce le folosește, spre a le alcătui el nu uită să dea în vileag orice împrejurare care poate îmbogăți istoria românilor. Dar Bizanțul evului mediu și Stambulul sultanilor i-au atras atenția asupra Sud-Estului Europei, pentru studiul căruia va înființa în curînd un Institut deosebit, pe care tot el îl va conduce și însușește pînă la sfîrșitul vieții. Pe această latură se așază în lumina mai deplină a cercetării sale rostul de cititori și de ocrotitori al domnitorilor noștri față de bisericele creștine ale Răsăritului, de la Athos pînă la Epir, sau la depărtatul munte Sinai; iar în vremea mai apropiată a deșteptării la o viață națională, rolul nostru de mijlocitori onști și sinceri ajutători pentru popoarele obișnuite ale Peninsulei Balcanice, care nu păstrasera sub stăpînirea turcească nici viața noastră de state autonome, nici tradițiile noastre neîntrerupte de cultură.



Nicolae Iorga și Constantin Argetoianu, președintele și vicepreședintele Consiliului de Miniștri, în 1931

În p. 3: N. Iorga împreună cu Gh. I. Brătianu, în 1924

Pasionat de munca lui, el totuși clădește mereu. De abia a luat ființă Institutul Sud-Est European, cu buletinul său ce va deveni pe urmă revista cu același nume, și mai întemeiază, pentru cercetări de istorie românească, dar și spre a informa pe istoricii români de mișcarea generală a studiilor acestei discipline, *Revista istorică*¹. Publicația nouă era deschisă și celor mai tineri, printre care, citeva săptămâni înainte de a părăsi băncile școlii, mă numărăm și eu. Îmi aduc aminte că în legătură cu întâiul meu articol, ce apăruse în *Revista istorică*, am fost pe la sfârșitul lui iulie 1916 la Vălenii de Munte, unde casa primitoare a profesorului fusese de curând isprăvită. Alături lucra tipografia, căreia producțiunea lui proprie ajungea să-i dea de lucru, iar după un obicei ce l-a păstrat până la sfârșit, prietenul ce mă însoțea și cu mine ne-am întors în brațe cu grămezi de cărți și reviste, unele proaspăt ieșite de sub teasc, împărțite cu aceeași dărnicie cu care dădea ascultătorilor săi sfaturi și îndemnuri la lucru. Stăruie în amintirea mea drumul nostru de întoarcere în traversă, la poalele dealurilor de lângă Teleajen, în asfințitul acelei frumoase zile de vară, tirgul Vălenilor pierzându-se încet în zarea prăfuită și aurie, cuprinzând în modeste sale așezări altele comori de știință, de muncă rodnică pe ogorul trecutului. Dar peste munții înalți ce închideau fundul zării, se strîngeau, în arătări amenințătoare de coifuri și flamuri vrăjmașe, norii negri al căror uruit greoi de tunet se apropia...

Citeva luni mai târziu, cumpăna ursitei se aplicase împotriva noastră. Am revăzut pe Nicolae Iorga la Iași, în adăpostul de pribegie, peste drum de casa în care stătea tatăl meu. Nici aceste lovituri ale soartei nu-i putuseră întrerupe activitatea — nu numai de factor de răspundere morală în vîltoarea războiului, ci de istoric și de animator al cercetării ucenicilor săi.

Din timpurile acestea de bejenie, pe lângă admirabila stăruință a *Neamului Românesc* — și sint dintre acei care l-am citit în tranșee — istoria românilor se îmbogățește cu lucrări ce privesc relațiile țării cu aliații noștri de atunci, cu istoria românilor din Bucovina sub stăpînirea austriacă, cu drepturile naționale și politice asupra Dobrogei contestate, sau — reluînd vechea sa preocupare pentru țărănime — cu dezvoltarea chestiunii rurale în România. *Revista istorică* și *Buletinul [Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 1914-1924]* continuă și ele să apară în capitala refugiuului, care va fi în curînd din nou a Unirii — a Unirii celei mari. De obicei, în viața unui

scriitor, epoca de frămîntare și de luptă — *Sturm und Drang*, ar zice germanii — ce-i dezvoltă la culme însușirile, spre a le rodi mai târziu, în anii de maturitate, se așază în pragul tinereții. Dar pentru Nicolae Iorga, epoca eroică e fără îndoială aceasta din preajma celor cincizeci de ani ai săi, în anii războiului ce încununează prin biruința sa de la urmă, peste jertfele fără seamăn ale începutului, țelul însuși al istoriei românești. În perioada întunecată ce precedează zorile izbîndei, istoria nu se mai închide pentru el în rafturile cărților. Ea coboară din ele, înarmată și vie, spre a susține și a întări în zile grele conștiința națională. Închinare firească în ceasul victoriei, el va vorbi tot la Iași, despre „politica lui Mihai Viteazul, originile și însemnătatea ei actuală”. Sinteză istoriei românilor i se adaugă acum apoteoza, ce înscrise în analele ei nașterea României Mari. Ce răsplată, cu adevărat dumnezeiască, în aceste clipe, pentru acel care a fost de ațîția ani profetul ei, prin grai și prin scris, prin muncă necurmată și prin luptă neînfrîntă. Încheind capitolul ce l-a trăit afit de intens, — înainte de a se întoarce în București ajuns capitala neamului din toate ținuturile desrobite, — Iorga a întors în același timp cea mai frumoasă pagină a vieții sale.

[Gh. I. Brătianu analizează apoi concepția istorică a lui N. Iorga, evidențiind unele dintre direcțiile pe care lucrările lui le-au deschis în cercetare].

Partea ce privește perioada cea mai veche este azi cu prisosință realizată de lucrările neuitatului Vasile Părvan și ale elevilor săi. Cadrul geografic și istoric, în care munca lor se desfășoară, nu e însă altul decît acela pe care Iorga — „nespecialist”, cum singur îi plăcea să se intituleze, în istoria antică — l-a determinat în anii tinereții. Cel mult se poate adăuga că cercetarea originilor neamului a cîștigat, mai mult decît o putea presupune, din considerarea factorului lingvistic și a geografiei sale, după cum perioada cea mai întinută a trecutului nostru — de la Aurelian la descălecarea vîltoadelor — începe să fie lămurită de descoperirile arheologice, prea multă vreme oprită în cercetările ei de rămașițele străvechi ale preistoriei sau de antichitățile clasice ale lumii greco-romane.

În ce privește Veacul de mijloc, se clădește tot mai mult, așa cum el ne-a învățat, „pe baza unității esențiale a dezvoltării politice românești”. Desigur, s-au realizat progrese însemnate, iar viziunea lui a începuturilor țărănești ale vieții noastre de stat a făcut loc, într-o largă măsură, concepției feudale ce o integrează în curentul general al dezvoltării Europei din acele timpuri înde-

¹ Publicație apărută în 1915 sub egida Casei Școalelor. Din 1918 a fost editată de N. Iorga, „cu concursul mai multor specialiști”; începînd cu anul 1932, a apărut „sub conducerea lui N. Iorga”; și-a încetat apariția în 1946. În numărul din aprilie 1916, revista a publicat primul articol de istorie al lui Gh. I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri*.

Răsfoind dosarul proceselor-verbale ale ședințelor Academiei Române din cea de a doua parte a anului 1940 surprindem sentimentul de profundă îngrijorare ce domina înaltul for de cultură față de soarta țării și a poporului român. Schimbarea regimului și ascensiunea Gărzii de fier la conducerea țării în guvernul Antonescu-Silva, intrarea trupelor germane în România, excesele și apoi crimele legionare sporiseră starea de nesiguranță, de teroare și umilire a sentimentului național, grav zdruncinat în urma durerilor războiului teritorial din vara lui 1940. Orice împotrivire fusese și era eliminată cu brutalitate, adversarii fiind lichidați fizic prin metode deprinse la școala crimei. Tragicele evenimente din octombrie-noiembrie 1940, cărora le-au căzut victime sute de foști demnitari patrioți, antifasciști români, și-au prelungit ecourile și în Aula Academiei.

Vestea asasinării lui Nicolae Iorga a lovit ca un trăsnet. Procesul-verbal al ședinței din 29 noiembrie ne se pare unul dintre acele documente ale conștiinței publice democratice românești ce nu poate lipsi sau fără de care nu se poate înțelege și scrie istoria adevărată a acelor vremuri tragice. El este răspunsul curajos și demn al intelectualității românești, al celui mai înalt for de cultură al țării dat violenței și crimei legionare chiar în zilele acelea de doliu pentru întreaga cultură română, când totul părea amenințat. Ședința a început la ora 10. Se aflau în Aulă: C. Rădulescu-Motru, I. Al. Brătescu-Voinești, Th. Capidan, D. Caracostea, Ștefan Cloban, I. Petrovici, Liviu Rebreanu, N. Bănescu, D. Gusti, Al. Lapedatu, Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, I. Nistor, N. Popescu, Andrei Rădulescu, Radu R. Rosetti, Victor Slăvescu, Grigore Antipa, M. Ciucă, Gh. Ionescu-Sisești, Gh. Macovei, L. Mrazec, C.I. Parhon, D. Pompeiu, I. Simionescu, Gh. Spacu, N. Vasilescu-Karpen și D. Voinov.

29 NOIEMBRIE 1940,

LA ACADEMIA ROMÂNĂ

„DI. președinte C. Rădulescu-Motru, deschizând ședința, zice:

Domnilor colegi,

Nicolae Iorga nu mai este printre noi. Este tot ce putem spune în aceste momente tragice pentru țara noastră. Viitorului îi este rezervat să judece, cu un suflet liniștit, împrejurările morții sale. Noi, care am fost atât de aproape de el, sub povara durerii abia ne putem aduna gândurile pentru a-i adresa ultimile cuvinte de despărțire.

Nicolae Iorga a intrat puterea de muncă intelectuală a neamului nostru în gradul cel mai înalt. Nu l-a întrecut nimeni până astăzi și încă mulți ani de aci înainte nu-l va întrece nimeni. Rivna lui adîncă de a cunoaște și de a împărtăși și altora cunoștințele sale l-au făcut: cercetător în cele mai variate ramuri de cultură; creator, în scris și în cuvînt, de o fecunditate fără seamăn. Nu este răstimp, fie cit de întrecut, din trecutul poporului român, în care înțelegerea lui ageră să nu fi pătruns pentru a aduce lumină. Contribuția lui în acest domeniu se poate socoti la sute de volume. Ea formează baza de grănit pe care vor clădi istoricii de mîine. În legătură cu istoria poporului român, cu intenția de a o face tocmai pe aceasta mai închegată și mai documentată, N. Iorga a studiat deopotrivă și istoria popoarelor învecinate, punînd între ele multiple corelații, pe care el ridica pe urmă sinteze, care pot fi discutate, dar care totdeauna vor rămîne interesante.

Alături de cercetarea pe cîmpul faptelor istorice merge la Nicolae Iorga cercetarea în domeniul literaturii și al artei. Toate manifestările literare și artistice îl ating și-l pasionează. El vibrează cu cele trecute și cu cele actuale, destul dacă ele sînt manifestări de adevărată cultură românească.

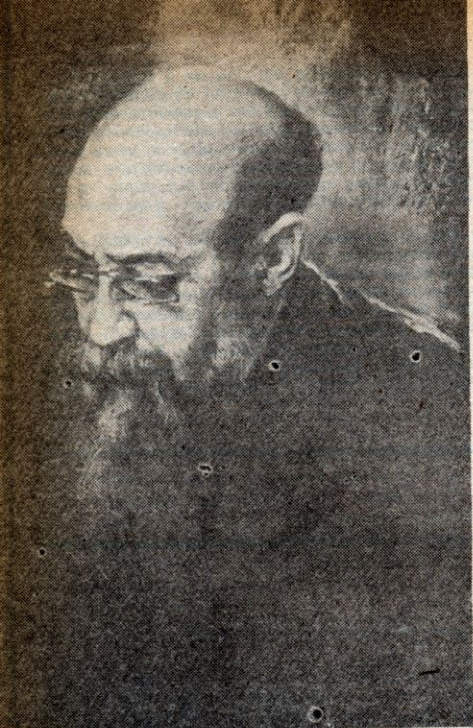
Înșușirile de cercetător nu-l întinsec pe acestea de creator. Dimpotrivă. Incomparabilul cititor de documente este tot pe atît de incomparabil ca animator și gînditor. Au fost momente, și încă des repetate, în care el a trecut, pentru toată lumea,

ca reprezentantul necontestat al culturii române. În congresele ce se țineau în străinătate; în locurile de cinste, oferite de academiile străine României, persoana căreia nu i se discuta niciodată întîietatea era aceea a lui Nicolae Iorga. În cuvîntul lui se traduceau pentru toată lumea istețimea și originalitatea geniului românesc. A fost gînditorul care prin scrisul și prin cuvîntul lui a răscolit cel mai adînc în inima conaționalilor săi. Din aceasta s-au trezit, în entuziasm naționalist „patriotic”, multe sentimente nobile, dar și destulă ură. Asupra țării au mers sentimentele nobile naționaliste, pregătind înarmarea morală a generației care a făcut războiul de întregirea neamului; asupra lui a mers ura. Acum, că omul nu mai este, rămîne ca opera gînditorului să trezească mai departe sentimentele nobile naționaliste ca și altă dată. Este frumoasa moștenire pe care el o lasă deschisă generațiilor viitoare.

Domnilor colegi,

Rolul lui Nicolae Iorga în dezvoltarea culturii românești, din ultimii patruzeci de ani, este considerabil; în dezvoltarea Academiei Române el este covârșitor. De la alegerea sa, ca membru activ în 26 mai 1910, nu este an, nu este aproape lună, în care să nu-l găsim, dîndu-și contribuția la publicarea și făcînd comunicări în ședințele de vineri ale Academiei. Scriitor și creator fecund, în același timp, coleg cu întimitatea cea mai comunicativă. Prezența lui dogorea ca un foc. Era scriitor în glumă, fermecător în tot ce spunea. Sincer, mai presus de toate. Critic tăios, dar fără răutate. Iar cînd recunoștea cuiva un merit, nimic pe lume nu l-ar fi împiedicat să-l proclame. Figură care se proiecta pe mai multe planuri, și care, cu toate acestea, era de o unitate perfectă. O figură de legendă, încă din timpul vieții, și care va cîștiga în grandeură cu cît timpul va trece.

Înmormîntarea rămășițelor pămîntesti ale lui Nicolae Iorga se va face astăzi, peste o jumătate de oră, la Cimitirul Belu. Rog pe domnii colegi să asiste în corpore...”



PORTRETELE

SAVANTULUI

AUREL BORDENACHE

Născut în 1902, la Botoșani, pictorul Aurel Bordenache a făcut strălucite studii la Iași, București, Paris și Liège. Este autorul unor portrete de oameni politici, de cultură și de artă, precum și ilustratorul unor ediții bibliofile din scrierile lui M. Eminescu, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, M. Sorbul. A ilustrat, de asemenea, multe din lucrările științifice ale lui I. Simionescu.

A. Bordenache este și autorul monumentului-mausoleu de la Mărăști, ridicat în memoria eroilor din primul război mondial. „Lucrarea n-a fost comandată sau achiziționată, ci am dăruit-o statului român, mărturisirea artistului. Am realizat fondurile necesare ridicării monumentului prin prezentarea unor expoziții cu

vânzare a picturilor mele, pe care le executasem în zona Mărăști pe când îmi făceam documentarea”.

Încă din copilărie, Aurel Bordenache l-a cunoscut pe Nicolae Iorga. De-a lungul anilor, între marele istoric și artist s-au stabilit relații de apropiere, de prețuire. A. Bordenache făcându-i câteva portrete savantului.

A. Bordenache a încetat din viață la 4 martie 1987 și este înmormântat la Codlea. În cursul unor convorbiri pe care le-am avut cu artistul, ne-a destăinuit din amintirile sale despre Nicolae Iorga. Le încredințăm revistei *Magazin istoric* în completarea bogatei suite memorialistice dedicată savantului și istoricului de renume mondial, pe care revista a publicat-o de-a lungul anilor.

Ștefan PETRARU

Am făcut cunoștință cu Nicolae Iorga pe când aveam vreo zece ani. Un unchi de-al meu, care îi fusese coleg de liceu, i-a vorbit profesorului despre mine, despre lucrările mele de copil. Între altele, i-a povestit și despre desenul ce-l făcusem după o fotografie a lui V.G. Moșun, ministru pe atunci. N. Iorga a văzut desenul și probabil i-a plăcut, căci mi-a trimis o fotografie a sa (în costum alb, la masa de lucru, cu tocul în mână) ca să-i fac portretul după ea. I-am făcut și mi-am păstrat și mie o copie. O mai am și acum, împreună cu fotografia.

La Iași, în timpul refugiului din primul război mondial, profesorul I. Simionescu — pentru ale cărui lucrări de științele naturii, geologie și geografie executasem desene în peniță spre a le ilustra — i-a amintit și el lui Iorga despre mine. În acea vreme eram elev la Școala de Belle-Arte din Iași. Iorga m-a chemat la el acasă, a vorbit cu mine binevoitor și mi-a cerut să-i fac unele desene.

După război, în 1926, mă aflam la Paris, aveam un atelier în Rue de Liège nr. 5. Savantul, împreună cu soția sa, mi-a făcut o vizită, invitându-mă la Fontenay-aux-Roses, la Școala românească pe care o conducea, ca să-i fac portretul. I-am făcut de-a lungul timpului șapte portrete. Primul dintre acestea s-a aflat în camera de lucru a savantului, până la moartea sa. Păstrez o fotografie a acestei lucrări. Al doilea s-a aflat la Fontenay-aux-Roses, în cabinetul lui Al. Ianculescu, directorul școlii. Nu știu ce s-a întâmplat cu celelalte, care rămăseseră în atelierul meu.

Tabloul ales de Nicolae Iorga l-am executat în timp ce savantul scria o scrisoare. L-am făcut în 25 minute. Profesorul stă aplecat asupra hirtiei și este „ochelărit”, cum spunea dînsul. Lucrarea pe care o socoteam eu cea mai izbită mi-a realizat-o în condițiile pe care Iorga mi-a pozat corespunzător. Am reușit să-i prind expresia caracteristică, privirea puțin rătăcită, ce-o avea cînd se oprea din scris. Tocmai aceasta nu l-a încântat, se vroia mai „frumos”, și nu „scotocit sufleteste”, cum îmi spunea.

La Fontenay-aux-Roses mi-a pozat dimineața. Vorba vine că mi-a pozat, căci în timp ce eu trebuia să lucrez, Iorga își vedea de ale sale, lua micul dejun, citea, primea vizite, ceea ce pentru mine, care trebuia să-l „studiez”, era un adevărat chin. În cele din urmă am convenit ca profesorul să-și vadă de treburile sale, dar atunci cînd scria sau citea ceva eu să pot lucra lângă el, după plac, ca și cum n-am ști unul de altul. Așa i-am făcut portretul în timp ce scria. Tabloul i-a plăcut mult de tot. A chemat-o pe „coana Catina”, soția sa, și i-a arătat lucrarea, cu

multe laude.

M-a bucurat reacția sa, mai ales că de data aceasta profesorul exprima o părere sinceră, directă. Cînd venise în atelierul meu, care era la etajul patru al unui imobil din acea stradă Liège, m-a surprins faptul că profesorul, în timp ce se afla încă pe scări, a început să exclame: „Ce frumusețe! Ce frumusețe!” Nu văzuse încă nimic, dar, impulsiv, spontan și binevoitor, găsia totul minunat.

Am mai executat pentru profesor o gravură pentru coperta volumului *Ospiti Romeni în Venezia* (București, 1932) și o alta pentru *Memorii* (București, 1931-1939). Tot la cererea lui Nicolae Iorga am mai realizat grafica pentru diploma de bacalaureat și pentru alte diplome școlare, pentru carnetul și însigna „Ligii culturale”. Am creat, de asemenea, tot la inițiativa lui Iorga, modelul timbrului univesitar — din a căror vânzare s-au strîns 109 milioane lei pentru dezvoltarea clădirii Universității din București. Atunci, profesorul mi-a adresat o scrisoare, publicată și în *Neamul Românesc*, și mi-a dat o carte de-a sa cu o dedicație în care mulțumește „pentru binele făcut Universității”.

Pe cînd era prim-ministru, Iorga m-a însărcinat, pe decizie în regulă, să aleg de la fiul lui Nicolae Grigorescu o parte din lucrările realizate de marele pictor pe frontul Războiului pentru Independență din 1877-1878, spre a fi achiziționate de stat. „Fii atent, alege bine — mi-a spus Iorga — gîndește-te că dispui de o sumă de 400 000 lei și aceștia sînt banii tăi, cu greu adunați”. Am fost, am ales și lucrările au intrat în patrimoniul statului.

S-a vorbit și s-a scris mult despre memoria fenomenală a lui Nicolae Iorga. Cînd se întîmpla să-l înfîlînesc pe stradă, eram întotdeauna surprins de felul său de a fi. Cînd ajungea aproape de mine, chiar dacă mai era cu cineva și vorbea cu acesta, se oprea și, fără altă introducere, mi se adresa, firesc, cu cîteva cuvinte care completau ultima noastră convorbire și continua cu ceea ce avea de gînd să-mi spună. Odată, cînd i-am spus că probabil multă lume îl invidia pentru memoria sa, Iorga mi-a ripostat: „Eu memorie? Da de unde! Știi cine e memoria mea? Catinca! Li spun ce doresc să aflu, să stuu mai precis și ea îmi caută în dicționar, în enciclopedii și astfel tapetele sau numele de care am nevoie și nu mi le aminteam exact mi le spune ea”.

Urmăream în presă activitatea parlamentară a lui Iorga. Am fost și la o ședință a Camerei, pe cînd era prim-ministru. Iorga sta separat, la un fel de catedră înaltă, și scria. Își vedea de treburile lui, în timp ce lucrările Camerei mergeau înainte. Din cînd în cînd cite un deputat îl interpela. Profesorul, fără să se întrerupă din scris, răspundea, după cum era cazul, fie pe un ton liniștit, potolît, fie îl repezea pe respectivul.

Era iute din fire, aprig în gîndire și găsia răspuns la toate pe loc. Doamna Iorga povestea că odată profesorul ținea o conferință la Collège de France și ea, urmărindu-l din sală, a observat că își legase cravata piezîș. S-a gîndit să-l facă un semn discret. Profesorul n-a dat atenție prima dată, dar după ce semnalul a fost repetat de mai multe ori, Iorga s-a oprit o clipă din vorbit, și-a strîmbat de tot cravata și a spus pe românește „Da! Așa e bine!”.

Mărturisesc că o singură dorință a lui Iorga n-am reușit să o îndeplinesc. Prin 1932 mi-a dat o fotografie (o mai am și acum) în care fotografat îl surprinsese în timp ce vorbea, în picioare, pe un podium, cu un buchet de flori în mîna stîngă, iar cu mîna dreaptă ridicată, într-un elocvent gest oratoric. Din-dum-i fotografia, Iorga mi-a spus, jumătate în glumă, jumătate serios: „Uite, cînd va fi să-mi faci statuia, așa să mă faci!”.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Într-un interval relativ scurt de timp, Editura Humanitas a reușit să editeze un număr important de cărți valoroase în domeniul istoriei, ale căror tiraje s-au epuizat rapid. Vă semnalăm, în continuare unele dintre ultimele apariții editoriale:

• **I.G. Duca — PORTRERE ȘI AMINTIRI.** Ediția a V-a, 159 pp., 14 lei: medalioane consacrate lui Ion C. Brătianu, Ion I. C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Mihail Pherekyde, Alex. Djuvara, C.G. Dissescu, Clémenceau, Lord Roseberg, Lord Thomson, însoțite de un text scris de G. Călinescu despre scriitorul I.G. Duca.

• **Victor Frunză — ISTORIA STALINISMULUI ÎN ROMÂNIA,** 588 pp., 66 lei: ediția a II-a a cărții apărute în limba română în Danemarca, la editura „Nord”, în anul 1984; încercare de reconstituire a originii, apariției și evoluției mișcării comuniste din România.

• **Constantin Noica — RUGAȚI-VĂ PENTRU FRATELE ALEXANDRU,** 125 pp., 10 lei.

• **Paul Goma — GHERLA,** 237 pp., 12,50 lei: cărți apărute în colecția *Totalitarismul și literatura Estului*.

• **Constantin Bușe, Zorin Zamfir — JAPONIA. UN SECOL DE ISTORIE (1853-1945),** 397 pp., 24 lei: o încercare de explicare a istoriei Japoniei, din momentul pătrunderii capitalului străin și pînă la capitularea ei la sfîrșitul celui de al doilea război mondial.

• **Radu Negrea — BANII ȘI PUTEREA,** 365 pp., 20 lei: afaceri faimoase și manevre ascunse din lumea minutorilor de bani.

• **Jean-Jacques Servan-Schreiber — SFIDAREA MONDIALĂ. 1986. Jean-Jacques Servan-Schreiber, Barbara Grecine — REVOLUȚIA ÎN CUNOAȘTERE** (în românește de Rodica Georgescu, Sanda Mihaescu-Cirsteanu, D. Stoenscu; consultant științific: Șt. N. Săvulescu), 205 pp., 15 lei: confruntarea directă (îndeosebi economică și tehnologică) dintre Statele Unite ale Americii și Japonia, analizată mai ales din punct de vedere al impactului informaticii.

• **Günter Wallraff — LA MARGINEA SOCIETĂȚII** (traducere din limba germană de Adela Moțoc), 206 pp., 24 lei: deghizat în emigrant turc, ziaristul german pătrunde în lumea emigranților, consemnându-și apoi experiența într-o carte.

• **Jack Higgins — VULTURUL A ATERIZAT** (traducere din limba engleză și note: Gherasim Țic; cîvînt înainte *Ille Schipor*), 383 pp., 28 lei: întîmplările descrise s-au petrecut aievea, ne asigură autorul, care a reconstituit o tentativă germană necunoscută, din 1943, de răpire a lui Winston Churchill.

1906: „TEMEIUL VIEȚII

ORICĂRUI POPOR ESTE LIMBA LUI“

ION BULEI, MARIAN ȘTEFAN

„La noi, la 13 martie [1906] — notează în jurnalul său inedit lăncu Cerkez [Magazin istoric, nr. 7/1987] — a fost, pe Piața Teatrului [Național], o manifestație studențească provocată de profesorul de istorie Nicolae Iorga, contra reprezentării de bucăți [piese] franceze organizată de doamnele Societății de binefacere «Obolub». Manifestația însă, din pașnică și demnă cum se pretinde de [câtre] Iorga că avea scop să fie, a degenerat în cel mai nemaipomenit tumult. Dindărul tinerilor s-au ridicat ca totdeauna oameni porniți pe tulburări; s-a huiduit, s-a injurat, s-a aruncat cu cele mai urcicioase injurii doamnelor și lumii ce vroia să meargă la teatru, s-au proferat strigăte sedicioase, s-au spart trăsuri, s-au redeșteptat toate vechile invidii ale celor de jos contra celor de sus, a celor neșesalați contra celor pleptanați, s-a încercat să se pătrundă cu forța în sala teatrului ca să se maltrateze artiștii amatori. Interzicând poliția ca să-i respingă, s-a făcut o strașnică încăierare. Strada Regală s-a baricadat cu tramvaie, de la adăpostul cărora a început să curgă pe capul gardienilor o ploaie de pietre; din berăria Cooperativă, asemenea. Poliția năvălind înversunată, s-a făcut o teribilă devastare: uși, ferestre, mese, nimic n-a mai rămas; unii au fost urmăriți pînă la al treilea etaj. Peste 50-60 de răniți din partea agenților forței publice, vreo 30-40 din aceea a manifestaților — au fost rezultatul acestei contrareprezentări organizate de pomenitul și cu scaun la minte profesor. Sala teatrului s-a transformat în ambulanță. Damele franțuzite, în loc de rolurile pieselor franceze, au luat cu multă înimă pe acelea de infirmiere și printre flori pătate de sînge, alunecînd pe parchete înroșite, au dat primele ajutoare. Bătălia a ținut vreo trei ore. Din norocire [fericire], moarte de om nu s-a întîmplat...

Cine a fost de vină de întorsătura lucrurilor? Poliția... Șeful ei, prefectul Moruzi, s-a lăsat să fie surprins: prea puțină poliție la început și prea multă la sfîșit; s-a adus chiar oștire. El a insistat să nu se amine reprezentarea, după cum voia d-na Scarlat Pherekyde, președinta societății de binefacere și a uitat să prevină la timp pe prinții moștenitori [Ferdinand și Maria], incit acestora ar fi sosit [la teatru] în mijlocul fluierăturilor, dacă tot d-na Pherekyde, mai cu sînge rece, nu le telefona de la teatru.

Junii noștri studenți, văzînd că au reușit să împiedice reprezentația, s-au constituit în a nu știu cîta putere în stat și au hotărît destituirea lui Davila, directorul teatrului, care, în lupta de a împiedica invadarea sălii, aplicase cu oarecare vioiciune un baston pe spatele unui pseudostudent...”

În ciuda detaliilor, mărturia lui lăncu Cerkez se dovedește cu totul insuficientă pentru deslușirea evenimentului pe care îl relatează. Dincolo de părerile sale personale, uneori partizane, memorialistul nu excelează în precizie, faptele petrecute în ziua de 13 martie 1906 fiind prezentate ca o răbufnire neașteptată și nemotivată a unor studenți și tineri porniți pe dezordine.

Supuse analizei istoricului, aceste evenimente au semnificații majore ce nu pot fi sesizate și judecate la adekvat valoarea decît printr-o obligatorie raportare a lor la contextul general-istoric al momentului. În 1906, se împlinesc 131 ani de la răpirea Bucovinei de Nord de către Austria, 94 ani de la anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă și 38 ani de la instituirea regimului dualist în Transilvania. Toate cele trei provincii istorice românești erau supuse unui crunt regim de deznaționalizare. Românii din aceste provincii erau loviți de asupritorii lor pe toate planurile existenței — economic, politic, social și nu în ultimul rînd cultural. Lupta pentru limbă și cultură națională devenise în acel moment nu doar un mijloc de apărare a unității istorice a poporului român, ci și o cale pentru impunerea acestei unități pe plan politico-statal. Ideea, cristalizată în mințile cărturarilor, era împărtășită de sferile largi ale societății românești gata s-o transpună în legitate a dezvoltării sale istorice. Nu întîmplător, în 1906, Academia Română a încredințat lui Sextil Pușcariu sarcina de a continua și urgenta lucrările pentru elaborarea Dicționarului, la Iași și București și i-au făcut apariția două publicații de referință în cultura noastră — Viața românească a lui C. Stere și Neamul românesc al lui N. Iorga —, iar Expoziția generală română prilejuită de jubileul a 40 ani de domnie a lui Carol I, prin masiva și entuziasta prezență a românilor de pretutindeni, avea să prefigureze împlinirea acelei Români Mari, ca țara a tuturor românilor.

Așadar, ce se întîmpla în acea zi de martie 1906?



Teatrul Național din București...

O rugămintea-avertisment

Pentru luni, 13 martie 1906, societatea de binefacere „Obolul”, condusă de soția frunțașului liberal M. Pherekyde, anunțase o reprezentație la Teatrul Național cu cîteva piese franțuzești ce urmau a se juca în limba franceză. De ce în limba franceză și tocmai la Teatrul Național, pe prima scenă a țării? Sînt întrebări la care nu se poate găsi decît un singur răspuns plauzibil. Pentru că, declară Emil Costinescu, un alt cunoscut frunțaș liberal, „pătura cultă și avută a țării noastre, tocmai aceea care ar avea și timpul și mijloacele de a cultiva mai bine limba românească și de a-i da toată strălucirea de care este primitoare, cultivă din contră, o limbă străină care oricît ne-ar fi de simpatică și oricît am admira-o nu tebuie să ne facă să părăsim și să disprețuim limba noastră națională”.

Membrele societății „Obolul” doresc să organizeze un spectacol în folosul sărăcimii orașului și cum știu că „lumea bună” vine mai de grabă la o piesă franțuzească, vor

să fie și ele în ton. Numai că, duminică, 12 martie, *Epoca* publicase, sub semnătura lui Nicolae Iorga, articolul *O rugămintea*, în care, cu verbul său înflăcărat, tînărul istoric spunea: „Nu vom cere multimii, fie și multimii studenților, să se amestece. Dar rugăm — prin mine, unul dintre cei mulți, roagă trecutul și viitorul unui neam, care nu e doar merit unei umilinți și unei batjocuri pentru toate veacurile —, rugăm pe oricine simte că are o țară, pe oricine se poate gîndi la moșii, la strămoșii săi, trăiți cinstiți, în țara românească, cu grai românesc, cu suflet românesc, rugăm pe oricine nu vrea să-și arunce copiii în vîlmășagul neamurilor, fără să știe în ce limbă îi vor pomeni aceia care vor veni după dîșii, îi rugăm, cu o căldură ce nu se poate coborî în cuvinte, *să nu vie la Teatrul Național* în seara de 13 martie și în seara de 15 martie, căci ar face o faptă rea față de sufletul chinuit al acestui popor”. Iar Al. Vlașcu se întreba: „Este vreun român, printre cei ce în adevăr simt și gîndesc românește, care să nu iscălească aceste înălțătoare cuvinte?” Și, într-adevăr, ele electrizază conștiințele. Petre Grădișteanu, președintele Ligii Culturale, cere public, ca în zilele de 13 și 15 martie, cedate de Teatrul Național pentru spectacolele societății „Obolul”, în sala amintitei instituții să se țină două conferințe despre „primejdia națională ce rezultă din înstrăinarea claselor diriginte”.

În ziua de 13 martie, orașul este în fierbere încă din primele ore ale dimineții. Cercurile culte, îndeosebi cele ale studenției, sînt hotărîte să împiedice o astfel de manifestare. La ora 18, în sala Eintracht din str. Sf. Ionică, profesorul N. Iorga ține o conferință, subliniind necesitatea solidarității naționale, stare de spirit ce nu se poate naște decît din unitatea de limbă. În lipsa unității politico-statale — arată el — cea mai trainică legătură dintre românii de pretutindeni o re-

prezintă limba română. Sala e arhiplină. Majoritatea o formează studenții. Profesorul le vorbește cu o zi înainte, la curs, despre rolul fundamental al limbii, în dezvoltarea spiritului național al unui popor: „Domnilor, temeiul vieții oricărui popor este *limba lui*... Nu există o singură operă în viața omenirii în care poporul să nu se fi adunat în jurul cultului pentru limba lui cea adevărată”. Istoricul insistase, precizînd că limba e „forma cea mai înaltă, cea mai deplină în care se poate exprima sufletul unui popor”.

Asistența aplaudă cu frenetrie. În această atmosferă, în sală își face apariția liderul



... Calea Victoriei ...

junimist Al. Marghiloman, care, în numele doamnelor de la „Obolul”, îi cere lui N. Iorga să roage pe studenți să se împrăștie și să nu stingherească reprezentația; el aduce promisiunea doamnelor de la „Obolul” că pe viitor nu se vor mai organiza reprezentații în limbi străine pe scena Naționalului. Istoricul îi spune că ar fi mai bine să se renunțe la astfel de spectacole chiar din acel moment...

Orele 19. Studenții, în număr de peste 1500, ies din sala Eintracht și pornesc pe strada Sf. Ionică și Calea Vic-

toriei spre Teatrul Național. Se cîntă *Deșteaptă-te, române* și se protestează contra franțuzomaniei. Cîțiva demonstranți pătrund în antroul Teatrului Național. Îi întâmpină directorul acestuia, Al. Davila, care nu ezită să-l lovească cu bastonul pe studentul N. Săvescu.

Baricadele

Între timp, sosesc jandarmii și gardienii de stradă, declanșându-se o adevărată încăierare. Mulți trecători se alătură demonstranților. Manifestanții folosesc pietre și bolovani, forțele de ordine — patul puștilor și tesacele (baionetele). Ceea ce la un moment dat pare un joc, se transformă într-o veritabilă bătălie. Pe strada Cîmpineanu, jandarmii călări șarjează mulțimea. Îngrozii, oamenii dau năvală în berăriile Cooperativă și Gambirinus și își caută salvarea în hotelul Continental și în casele din jur. Jandarmii și gardienii de stradă îi urmăresc cu înverșunare, lovind în stînga și în dreapta.

Complet derutați, demonstranții se apără, lovind la rîndul lor. Prinși în vîlmășag, izbesc cu scaune, cu pahare, cu vesela din localurile publice. În Piața Teatrului, oamenii aruncă cu pietre și cărămizi punîndu-i pe fugă pe jandarmii călări și rîndindu-l pe locotenentul Ioan Moescu. Geamurile de la hotelul Continental, de la băcănia Șubănescu și la frizeria Night-Life, de la berăria Cooperativă și alte imobile de pe strada Nouă sînt făcute țândări. Mulțimea este peste măsura de îndrîjnită. Pe strada Regală, lîngă hotel Union, patru vagoane de tramvai sînt scoase de pe șină. Două dintre ele sînt așezate de-a curmezișul străzii Regale, iar un altul pus pe strada Academiei, aproape de biserica Enel; cel de-al patrulea barează aceeași stradă spre Ministerul de interne. În spatele baricade-



... și „automobilele” acelei epoci

lor, mulțimea adună pietre și bolovani, pe care îi cară cu droagele pentru gunoi. Foarte harnici se dovedesc băieții de prin prăvălii și ucenicii tipografi. De pe tramvaiele răsturnate, se țin discursuri înflăcărâte, iar tinerii flutură steaguri tricolore.

O ploaie de pietre și bolovani se abate asupra trăsurilor și cupeurilor celor care, sfidători, încearcă să se apropie de clădirea Teatrului Național, spre a participa la reprezentarea anunțată de societatea „Obolul”. Mulțimea strigă indignată: „Jos ciocoi!, Jos înstrăinații!”

Autoritățile intră în panică și sînt hotărîte să pună capăt manifestației. Mobilizează forțe noi. La fața locului sosesc două companii din Batalionul 6 vînători și un batalion din Regimentul 6 „Mihai Viteazul”, care înconjoară Teatrul Național. Ofițerii n-au însă instrucțiuni precise și militarii sînt expuși grindinei de pietre și bolovani pe care demonstranții îi aruncă asupra lor, spre a-i determina să plece. Sînt numeroși răniți. Holul Teatrului Național se transformă în infirmerie, aici fiind aduși ostașii, jandarmii și ceilalți răniți din cadrul forțelor de ordine publică. Victimele din rîndul demonstranților sînt îngrijite prin farmacii,

case particulare sau sînt transportate la spitalul Colțea.

În sfîrșit, pentru a potoli minia mulțimii, prefectul Poliției Capitalei, Moruzi, anunță că reprezentăția a fost suspendată și cere manifestanților să se retragă. Studenții sînt neîncrezători și cinci dintre ei sînt lăsați să pătrundă în sala teatrului, spre a se convinge.

Ora 23. Studenții declară că nu se vor retrage dacă nu li se va da voie tuturor manifestanților să treacă prin Piața Teatrului Național cîntînd *Deșteaptă-te, române*. Prefectul Moruzi acceptă. O coloană impresionantă trece cîntînd printre rîndurile de soldați și se îndreaptă, prin strada Regală și prin Academiei, spre statuia lui Mihai Viteazul. De aici se duc la Prefectura Poliției Capitalei, protestînd împotriva brutalităților comise de forțele de ordine și a arestărilor ce avuseseră loc în timpul demonstrației din fața Teatrului Național.

După ora 23.30. Trep-tat-trep-tat, trupele se retrag și mulțimea se împrăstie. Piața Teatrului Național și împrejurimile par un teatru de bătălie: pietre scoase din caldarîm, trăsuri și automobile devastate, vagoane de tramvai răsturnate, geamurile clădirilor sparte și mobilierul distrus. A doua zi, *Universul* scrie că astfel de tulburări „încă n-a văzut Capitala noastră”. Lista oficială dă 26 răniți din rîndul manifestanților și 111 dintre oamenii forțelor publice (adevăratele cifre rămîn de fapt necunoscute). Poliția a efectuat 33 arestări (12 dintre cei reținuți sînt studenți). „Astfel — scrie Mihail Sadoveanu, în *Epoca* din 18 martie 1906 — s-a sfîrșit în libera Romînie o tristă luptă pentru libertatea limbii poporului”.

A doua zi, 14 martie, frîmtările studențești continuă. La ora 10.30, circa 300 tineri se întîlnesc la statuia lui Mihai Viteazul și țin un

(Continuare în p. 45)

„Pînă în acel timp (1775), n-a existat o țară numită Bucovina, deși încă de la începutul secolului XV se pomenesc despre o regiune păduroasă cu acest nume la granița polonă. Acest ținut își are istoria sa proprie abia de cînd a devenit parte componentă a statului austriac. Înainte de unirea cu Austria, Bucovina făcea parte din fostul principat al Moldovei, care cuprindea actuala Moldovă, Basarabia și Bucovina. Aceste ținuturi pe Siret și Prut formau o unitate geografică aproape închisă, țara răsăriteană transcarpatică aparținînd regiunii dunărene, a cărei graniță externă o formează Nistrul... De aceea, istoria Bucovinei dinainte de unirea cu Austria este, de la începutul ei, legată de aceea a Moldovei”.

Prin aceste cuvinte marele istoric român Dimitre Onciul, originar de pe meleaguri bucovinene, își începea cunoscutul său studiu Istoria Bucovinei înainte de unirea cu Austria — demonstrație riguros științifică a caracterului și originilor românești ale acestui vechi ținut, o pledoarie a cărturarului patriot în sprijinul ideii desăvîrșirii unității naționale.

Desprinsă din trupul țării în 1775 și înglobată în Imperiul habsburgic, Bucovina, ca și alte provincii istorice românești aflate sub dominația străină, a fost supusă, timp de aproape un secol și jumătate, unei aspre politici de deznaționalizare. Cu toate acestea, filonul ei românesc a rămas singurul element de trăinicie care a constituit puntea legăturii permanente cu marea matcă românească. „Bucovina — arăta I. Nistor, un alt istoric bucovinean — a fost și a rămas o țară românească, atît prin tradițiile ei istorice cit și prin caracterul ei etnografic”, trăsătură ce a răzbătut viguros în anul 1918, cînd s-a împlinit visul secular al unității naționale prin unirea într-un singur stat și sub un singur sceptru a tuturor pămînturilor românești. Un proces istoric pe care revista noastră s-a străduit să îl evidențieze chiar în perioada trecutului regim dictatorial comunist. Gîndul la Bucovina, la lupta românilor din acest ținut pentru păstrarea și afirmarea ființei lor naționale, pentru unire se regăsește în felurite modalități în numeroase articole publicate de-a lungul anilor de revista Magazin istoric (nr. 8/1967, 2/1968, 1/1969,

Cernăuți, 15/28 noiembrie 1918

O HOTĂRÎRE

LIBERĂ ȘI NESTRĂMUTATĂ



11/1971, 2,4,6/1973, 1/1974, 3,12/1975, 2,8/1976, 5/1977, 4,9/1978, 1/1982, 3/1988).

Paginile care urmează reprezintă o rememorare a celor mai importante repere cronologice din trecutul Bucovinei, în fireasca sa legătură cu întreaga istorie a țării; acestora le-am adăugat câteva extrase mai puțin

cunoscute din lucrări memorialistice ale unor fruntași bucovineni ai luptei pentru unitate națională, care reînvie momentele emoționante ale unirii Bucovinei cu patria-mamă, realizată în urmă cu 72 ani, la 15/28 noiembrie 1918.

Comoara din inimile noastre

ION I. NISTOR (istoric, membru al Academiei Române și al Congresului General al Bucovinei)

Era în toiul războiului ruso-turc de la 1774, când Austria, îndată după împărțirea Poloniei, ceru Porții o fișie din pământul Moldovei pentru a-și deschide un drum între Galiția de curînd răpită și Ardealul subjugat de mai înainte. Consimțămîntul Porții fu cumpărat cu bani grei și cu daruri bogate. Cînd veni însă la delimitare, Austria nu se mulțumi cu o fișie îngustă de pămînt, precum ceruse, ci cuprinse în cordonul ei blestemat întreg ținutul Cernăuților și cea mai mare parte din ținutul Sucevei, cu vechea cetate domnească de la Suceava, cu gropnițele descălecatărilor de la Rădăuți și cu însuși mormîntul lui Ștefan cel Mare și Sfînt de la Putna: cu un cuvînt, pămîntul cel mai bogat în urme din trecut și în amintiri scumpe pentru întreg neamul românesc.

În zadar protestară strămoșii noștri contra încălcării hotarelor țării, demonstrînd Porții că Austria a cuprins două ținuturi întregi, în loc de o fișie îngustă, necesară pentru deschiderea unei căi de comunicație. Dar protestările lor răsunară în pustiu, fiindcă diplomația austriacă vărsa aur din belșug pentru a face pe turci a nu le băga în seamă. Și așa s-a întîmplat ceea ce după constelația de

atunci nu se putea împiedica: cesiunea celor două ținuturi de hotar, pe care Austria le botează cu un nume impropriu: Bucovina, pentru a acoperi prada în ochii diplomației europene...

Dar Austria nu s-a mulțumit numai să ne dezbrace de drepturile noastre moștenite, să ne răpească pămînturile cele mai mănoase, să ne înlăture limba în viața publică; ea a încercat și toate mijloacele pentru a ne altera firea și a ne înstrăina sufletul românesc, căutînd să zădărnicească zămislirea conștiinței de neam. Dar cu aceasta n-a izbutit. Această conștiință am păstrat-o ca o comoară, bine ascunsă în inimile noastre, fiindcă atît ne-a mai rămas curat și neprihănit din zestrea noastră moldovenească...

În momente critice, cînd forța noastră de rezistență era aproape de istovire, cînd încrederea în drepturile noastre începea să se clatine în sufletele unora, cînd însăși existența noastră ca neam era serios amenințată, se produceau, ca prin minune, anumite evenimente politice care, prin forța lucrurilor, dărimau zăgăzurile de izolare și ne puneau în legătură directă cu voi [românii din Regat], făcînd ca aceeași viață să pulseze slobod dincoace și

dincolo de Molna.

Prin contractul acesta vremelnic reînodam vechile legături cu voi, ne primeneam sufletele, ca și prin atingerea sfîntelor moaște, dobîndind astfel puteri noi pentru lupta noastră națională.

Așa ne-am unit în mod trecător cu voi la 1788, cînd Austria cuprinsese Hotinul și ținuturile limitrofe din Moldova de Nord. Așa am ajuns în contact direct cu voi la 1821, cînd mișcarea națională umplu Bucovina cu refugiații din Moldova, care se întîlniră la Cernăuți la un mare sfat politic...

Evenimentele anului 1848 ne-au dat fericitul prilej de a găzdui la noi tot ce Moldova, Basarabia și Ardealul aveau mai distins ca sentiment, talent și dragoste de neam. În vremea aceea avurăm cîntea de a saluta la Cernăuți pe Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, pe Alexandru Cuza, Costache Negri, Anastasie Panu, Gheorghe Sion și pe scriitorul basarabean Alecu Russu. La noi, la Cernăuți, a redactat Kogălniceanu *Dorințele partidei naționale din Moldova*. Prin sositrea ardelenilor: Gheorghe Bariț, Timotei Cipariu și Aron Pumnul, adunarea de la Cernăuți primea înfățișarea unui adevărat congres al intelectualelor români de pretutindeni... în care pulsa o viață comună națională și frățască, literară și artistică, a prietenilor români din toate părțile. Sufletește, Bucovina era din nou alipită la Moldova, la întreaga Românie.

După 1848 vine reacțiunea. Deșteptarea noastră națională nu cadra cu interesele stăpînilor noștri hrăpăreți. Un sistem diabolic de oprire și înăbușire a conștiinței naționale se introduce în Bucovina...

Dar cu toate necazurile și greutatea voastre, n-ați uitat

de noi, ci ne-ați trimis mereu soli de mîngîiere și trezitori de conștiințe. Scriitorii voștri cei mai de seamă, ca Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Sion, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga și transilvăneanul Bogdan-Duică s-au interesat totdeauna de soarta noastră, găsind totdeauna cuvinte duioase de mîngîiere și încurajare pentru noi. La opera acestor mari cugetători se asociază și frunzașii scenei românești, care de la 1874 începe să își luase osteneala de a trece în Bucovina și de a contribui și ei, din prinosul artei și nobiliei lor însușite, la trezirea și întărirea conștiinței noastre și la cimentarea legăturilor noastre cu voi.

Așteptarea noastră de la 1866 n-a fost cu totul zadarnică. În stadiul de dezvoltare al vieții voastre politice de atunci nu vă puteați gândi la dezrobirea noastră și la făurirea unității politice a tuturor românilor. Ceea ce însă nu puteați realiza atunci în domeniul politic, ați știut să realizați în domeniul cultural prin crearea Academiei Române, un mareș așezămînt de cultură, menit să propovăduiască unitatea culturală a tuturor românilor. Și era lucru firesc ca această unitate să premergea unității politice...

Au reprezentat Bucovina în acest înalt areopag al gândirii și simțirii românești Ion G. Sbiera, Eudoxiu Hurmuzachi, Simion Florea Marian, și azi, noi, modeștii urmași ai meritușilor noștri înaintași. Eudoxiu Hurmuzachi s-a îndelnetnic cu studii istorice și a pus temelia impozantei colecțiuni de documente privitoare la istoria românilor, care poartă pînă azi numele marelui nostru compatriot. Răposatul Simion Florea Marian a colindat ținuturile românești și a adunat cu hărnicia unei albine obiceșurile și datele la naștere, la nuntă și la înmormîntare, precum și volume întregi de tradiție populară, lăsînd în urma sa un bogat material folcloric, de care se folosesc și se vor folosi cu recunoștință toți cîți

1334-1340. Locuitorii din cele mai vechi timpuri, cum o dovedesc numeroase descoperiri arheologice, partea de nord a Moldovei, numită în unele documente Bucovina, a constituit nucleul statului feudal Moldova. Încă înainte de întemeierea acestuia, documentele vremii (hărți, portulane, itinerare de călătorie) consemnează existența unor orașe: Bala (1334-1335), desemnat și sub numele de Civitas Moldaviae, Siret (1340) ș.a.

1359-1365. Domnia lui Bogdan I, întemeietorul statului feudal de sine stătător Moldova. Bogdan I își avea reședința la Rădăuți, unde a clădit biserica Sf. Nicolae, cunoscută și sub numele de Bogdana — cîntorie ce adăpostește și prima necropolă domnească a Moldovei.

1388, 10 februarie. Petru I Mușatinul acordă regelui Poloniei, Vladislav Jagello, un împrumut de 3 000 ruble de argint (493,440 kg argint fin), în schimbul cărora acesta îi oferă ca zălog orașul Halicz, cu întreg ținutul ce aparține de acesta, teritoriul cunoscut mai tîrziu sub numele de Poculja. Orașul Suceava este menționat în același an în chip de capitală a statului feudal Moldova.

1392, 30 martie. Într-un document emis la Roman, din cancelaria domnului Roman I (1392-1394), apare, pentru prima dată, numele Bucovina. Formula utilizată în document este următoarea: „Către Siret, movila de la mijloc și de acolo peste Siret, în sus, pînă la Bucovina cea mare, pe unde lese drumul de la Dobrușnița la capătul cîmpului și de acolo pe marginea Bucovinei, pe deal la vale, pînă la Val”. Termenul Bucovina desemnează o pădure de fagi și își găsește echivalente și în alte toponime de pe întinsul patriei (de exemplu, Bucovăț). De aici, și denumirea de Țara Fagiilor, detă uneori Bucovinei.

1412, 15 martie. Regele Poloniei, Vladislav Jagello și regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg încheie la Lublun un tratat prin care se preconiza împărțirea Moldovei între cele două regate. Cu acest prilej, termenul Bucovina apare pentru prima dată într-un document internațional, utilizîndu-se două toponime: regiunea păduroasă de la granița ungară pînă la Siret era denumită „Bucovina Mare”, iar zona împădurită de la Prut, „Bucovina Mică”.

1469. Se încheie construcția mănăstirii Putna (începută în 1466) important lăcaș religios și de cultură, ce va servi de necropolă domnilor lui Ștefan cel Mare și membrilor familiei sale.

1497, august-octombrie. Campania regelui Poloniei Ioan Albert împotriva Moldovei. Cu 80 000 ostași și importante trupe auxiliare, regele Ioan Albert trece granița moldovenească în august 1497, cu intenția mărșurii la unel campanii antilomane. La Coțmani, lîngă hotar, el face însă prizonieri pe solii ce lăseseră trimisi în împlinire. Ștefan cel Mare adună trupe împotriva sa la Cernăuți, domnul retrăgîndu-se la Roman, în vederea mobilizării oastei mari la Țării. La 24 septembrie, polonii se aflau sub zidurile Sucevei, capitala fiind supusă asediului timp de trei săptămîni. Nereușind să ocupe Cetatea de Scaun și amenințat de domn, care venea cu oastea sa precum și cu ajutor de la domnul Țării Românești, Radu cel Mare și de la voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Drăgăș, Ioan Albert se vede nevoit să ridice asediul (19 octombrie). În retragere, la trecerea prin Codrii Cosminului (între Siret și Prut) oastea polonă a fost atacată de Ștefan, suferind o grea înfrîngere (26 octombrie). Resturile armatei polone, urmărite de moldoveni au fost nimicite, apoi, pînă la hotar, în trei lupte succesive, la Cernăuți, Lenjesh și Șepeniț. Potrivit unei legende, domnul Moldovei i-ar fi pus pe prizonieri — 20 000, la număr — să are un cîmp, semănînd pe el ghîndă, din care a crescut o pădure denumită de moldoveni, Dumbrava Roșie.

1501. Solie a lui Ștefan cel Mare pe lîngă noul rege al Poloniei, Aleksander, pentru a negocia, printre altele, hotarele Bucovinei. Din documente reiese că, granițele acestora era inclusă și Poculja. Tratatul neajungînd la un rezultat favorabil, în anul următor Ștefan pătrunde în Poculja și Podolia, ocupînd zona dintre Carpați și Nistru.

1505, 16 martie. Prin tratatul de la Lublin, urmașul lui Ștefan cel Mare, Bogdan III renunță la teritoriile Poculiei, în schimbul căsătoriei cu sora regelui Aleksander, Elisabeta. După moartea regelui Poloniei (1506), urmașul acestuia, Sigismund (Zygmunt I Stary) nu s-a simțit obligat să dea curs contractului, Elisabeta refuzînd și ea căsătoria cu Bogdan. În consecință, Bogdan intră în Poculja, recupărînd teritoriul cedat (Magazin istoric, nr. 8/1990). Cîștigă an în șir, zona a fost supusă unor repetate atacuri și pustiri, Bogdan a înalțat (1509) pînă dîncolo de Liov, pe care l-a asediat fără succes; palatul de Cracovia, la rîndul său, a intrat în Moldova, jefind teritoriul dintre Nistru și Siret, pînă la Botoșani, și a incendiat orașul Cernăuți. Prin pacea încheiată la 17 ianuarie 1510 (ratificată de regele Sigismund la 20 martie același an), Poculja rămînea sub administrație moldovenească pînă ce o soție comună avea să hotărască asupra soartei ei. Amenințat de tătări și de turci, Bogdan s-a văzut însă nevoit să-și retragă trupele.

1514. Amenințat de otomani și neputînd conta pe o sprijin eficient ungaro-polon, Bogdan III acceptă protecția Porții în schimbul obligației acestuia de a asigura integritatea teritoriilor a statului moldovean. Prin acest tratat (capitulat) păstrat într-o copie făcută de marele logofăt Nicolae Costin, în schimbul garanției integrității teritoriului moldovean, Moldova plătea un tribut de 5 000 galbeni și ajutor cu oaste în caz de nevoie.

1531, 22 august. Susținîndu-și drepturile asupra Poculiei, Petru Rareș efectuează o campanie pentru ocuparea ei; suferă însă o grea înfrîngere la Obertin, în lînd nevoit să se retragă. În anul următor, polonii întreprind o incursiune în Moldova, incendînd Cernăuți și mai multe sate din apropierea acestor oraș. Domnul moldovean răspunde cu o incursiune în Podolia, respingînd, totodată, un atac polonez întreprins pe valea Siretului. Armistițiul se încheie la 20 februarie 1532, dar tratativele de pace tergiversează, nici una din părți nefînd dispusă să cedeze.

1600, mai, în fruntea unui însemnat corp de oaste, Mihail Viteazul trece munții din Transilvania în Moldova. Ieremia Movilă fuge împreună cu trupele polone care-i veniseră în ajutor, refugindu-se la Holîn. Mihail Vodă intră, fără nici o rezistență, în capitala Moldovei, Suceava unde este uns domn, întregînd astfel

vor îndrăgi studiile de limbă și folclor. I.G. Sbierea a fost unul dintre cei mai harnici bibliografi români, care prin studiile și cercetările sale conștiințioase a lăsat în urma sa contribuțiuni prețioase la istoria limbii românești. Vrednic de relevat este faptul că la noi, la Cernăuți, în capitala Bucovinei, se editează de dl. profesor Sextil Pușcariu marea operă lexicografică: *Dicționarul limbii române*, editat de Academie și patronat de Majestatea Sa Regele României...

Azi românii din Bucovina,

întorși din robia austriacă și reuniți cu frații lor mai mari, aduc prin rostul [cuvîntul] meu Academiei Române, cu prilejul aniversării semicentenario de la înființarea ei, omagii de mulțumire și adîncă recunoștință pentru ajutorul și încurajarea ce ne-a dat în timpurile posomorite ale robiei noastre și-i urează și pentru viitor spor la marea operă de cultură și civilizație, pentru luminarea și propășirea întregului neam românesc. (Comemorarea unirii Bucovinei la Academia Română, București, 14 mai 1919).

cînd am stat cu toții în curtea reședinței mitropolitane. Tărani noștri sînt mai culti decît în alte părți, în 1906 au fost la expoziția din București în număr mare.

Primirea ce s-a făcut armatei române în Cernăuți a fost foarte entuziastă, pentru că clasa intelectualilor este îmbibată de cultura românească...

12 noiembrie 1918. Am luat parte, în galerie la sedința dinții a constituanței în Palatul Țării. În toată sala, nici pe galerie, nu era nici un străin. Membrii constituanței nu sînt toți la înălțime, unii sînt oameni cu însușiri intelectuale modeste. Sînt și nemulțumiți între ei...

Galeria era veselă și aclama, cînd serios ca pe Pușcariu, cînd în glumă, ca pe V. Am văzut înția dată gazeta *Sfatul Țării*; o avea Cerică. Era numărul cu manifestul regelui privitor la reforma agrară Ion Bancescul, care de obicei tace, a fost elocvent și m-a uimit cu părerile sale politice, foarte limpezi. La 12 din noapte eram acum în pat.

13 noiembrie 1918. La ora 5 iarăși pe galeria Consiliului Național. Sedința a început însă abia la 6 1/4, deci tradițiile bucovinene se păstrează. Procopovici mă roagă în numele lui Pușcariu să scriu un raport asupra sedinței. S-au discutat pe lîngă lucruri obișnuite și unele idei interesante. Grigorovici a făcut impresie adîncă cu cuvîntarea lui mai mult agitorică, însă Iancu Flondor a știut să răspundă, cam aspru, autoritar, dar bine...

16 noiembrie 1918. Astăzi sfat al fostei societăți „Dacia” privitor la o atitudine a studenților românești bucovinene față de evenimentele noi.

Cu privire la desființarea societăților existente și formarea unui centru studentesc unitar am hotărît să nu se desființeze „Dacia”, fiindcă ea a reprezentat princi-

Ca pe vremea

Iui Ștefan cel Mare

N. TCACIU-ALBU (scriitor, profesor la Liceul „Aron Pumnul”, membru al Congresului General al Bucovinei)

11 noiembrie 1918. E zi de țîrg. Zi frumoasă cu soare. Dau de George Flondor. Luăm la Cafe Habsburg o cafea cu lapte. Giorgio face observații tari la adresa denunțianților din 1914-17 și a funcționarilor nemți, îngimfați. Leșim iarăși înaintea primăriei, a Palatului Național și pe balconul Palatului Național împodobit cu covoare naționale și tricolor tot lume românească, dar aproape exclusiv din așa-numită „inteligentă”, elevi, elevs, studenți, învățători, preoți, profesori, medici, funcționari, soldați și civili, cu cucoane. „Aristocrația” (am văzut numai femei) era adunată la Anglo-Osterreichische Bank. Am putut cunoaște pe balcon, fiind miop, numai pe..., dar socot

că vor fi fost și... și altă lume. Strigau „trăiască” și filiiu au batistele. Din țărani am văzut, la manifestațiile de după sosire [a trupelor române la Cernăuți], deci după-amiază, numai doi, unul din Boian, mai tînăr și un bătrîn necunoscut, înalt cu părul alb, care după ce se cîntase *Trăiască Regele* pe treptele primăriei și strigau „ura” și „trăiască”, striga, bătînd cu opincă în pămînt, „Și opincă să trăiască, că ea ține țara!”

Niște cucoane căutau să-l liniștească, aprobînd vorbele lui. Și în mulțimea care a umblat cu steagul prin oraș cîntînd *Pe-al nostru steag e scris unire*, am văzut iarăși pe acel țărăn din Boian și apoi și mai încolo, de pildă

pii frumoase, care nu trebuie părăsite...

23 noiembrie 1918. Au sosit o mulțime de bucovineni refugiați în Regat, cei mai mulți ofițeri români. Li s-a făcut primire la gară, cu muzică, cувintări. În piață, seara pe la 9, iarăși horă...

24 noiembrie 1918. Iată că am ajuns pînă la vîrsta de 33 ani și cam încărunțit. Să vedem cîți vor mai fi. Radu Sbiră mă îndeamnă să primesc o funcție administrativă.

25 noiembrie 1918. Prima mea zi de birou în Secretariatul de stat pentru instrucțiunea publică...

28 noiembrie 1918. Unirea. Totul a avut un ton solemn, bine aranjat. Mulțimea foarte bine dispusă, urale nefîrșite în sală și pe galerii. Nici o notă [discordantă]. Oratorii bucovineni și reprezentantul Ardealului (care s-a făcut puțin ridicol, scuizîndu-se că apare în haină simplă; o domnișoară: „Astăzi nu ne putem gîndi la haine!”) au fost de un entuziasm solemn-vibrător, dar basarabeni, îndeosebi Halippa, vorbind mai din inimă, accentuînd democrația, au făcut impresie mai adîncă, mai ales asupra ascultătorilor țărani („Aista zice bine!”). Flondor, puțin plecat înainte, ras pe față, ceva înălbît pe la temple, vorbea cu gesturi elegante, energice, voce sonoră, mai mult înspre tenor, cu o ușoară nuanță nazală, pronunțînd unele cuvinte mai tare... Nistor a ținut un bun discurs istoric, vorbind clar și pe înțeles.

În „Piața Unirii” horă mare. Am jucat și eu între o cucoană grasă și un hulubaș de fătă. Părînteje Șandru, primarul, de mină cu generalul Leonte, erau și ei în horă. Era într-adevăr o sărbătoare cum n-a fost niciodată în Bucovina, decît doar pe vremea lui Ștefan cel Mare, după vreo învingere mare, poate (*Aminiri răzlețe din timpul Unirii, Cernăuți, 1938*).

procesul de unire sub același sceptru a celor trei principate.

1686. Cu prilejul campaniei întreprinse împotriva Moldovei, regele Ioan Sobieski înțelegea garnizoane polone la Cernăuți și în alte localități ale districtului, precum și la Cimpulung. Astfel, întreaga Bucovina, între Hotin și Neamț se află, sub ocupație polonă, rămînd în această situație pînă în 1699, anul încheierii păcii de la Carlowitz.

1711, 13 aprilie. Tratatul de la Luțk, dintre țarul Petru cel Mare și domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, prin care țarul recunoaște integritatea hotarelor Moldovei, inclusiv în ceea ce privea Bucovina.

1716-1718; 1736-1739; 1768-1774. În repetate rînduri, teritoriul Bucovinei, ca, de altfel, al ambelor principate române extracarpătice, este teatru de luptă în cadrul conflictelor ruso-austro-otomane. Astfel, în cursul primului război, trupele generalului austriac Stainville intră în Moldova, provocînd multe distrugerii și sîlind pe domnul Moldovei la plata unor depășuguri de război. Trupele austriece pătrund în Moldova și cu prilejul celui de-al doilea război (1736-1739) neîrînd însă să depășească zona vecină granițelor. Trupele țariste, comandate de feldmaresăul Mûnch trec însă prin Bucovina, provocînd, la Sîlceni, o grea înfrîngere trupelor otomane, care se retrag la Tighina, Hotinul fiind ocupat de armatele țariste. Austria, care acționa cu preponderență pe plan diplomatic, cere să i se cedeze Moldova pînă la Prut. Neîrînd în această tentativă, ea izbutite totuși prin pacea de la Passarowitz (1718), să anihileze pretențiile Rusiei țariste, Moldova rămînd, în continuare sub suzeranitatea otomană.

În cursul războiului dintre anii 1768 și 1774, mai întîi oastea principală rusesească, sub conducerea prințului Galîțin, trece Nistrul (Iulie 1769), apoi ocolind pîdurea Bucovinei (între Nistru și Prut), ajunge, pe la Cernăuți, la Hotin, zdrobind trupele otomane aflate în cetate. După cucerirea Hotinului și intrarea în Iași, Rusia institue protectoratul său asupra Moldovei (urmat de o ocupație similiară a Țării Românești), ocupație ce a durat cinci ani, pînă la încheierea Tratatului de pace de la Kuckuk-Kainargi (21 Iulie 1774).

1775, 7 mai. Ca urmare a sprijinului diplomatic acordat Porții cu prilejul Tratatului de pace de la Kuckuk-Kainargi, cînd, grație și eforturilor austriece, Turcia reușise să-și mențină suzeranitatea asupra principatelor române, în urma unui convenții turco-austriece, Poarta cedează — în pofda protestelor vehemente ale domnului Moldovei, Grigore III Ghica — Imperiului austriac partea de nord a Moldovei, cunoscută sub numele de Bucovina. Austriecii vor astfel din trupul țării Moldovei trei ținuturi, cuprînzînd, între altele, foste Cetate de Sucevei, Putna, cu mormintul lui Ștefan cel Mare, precum și alte mînăstiri: Moldovița, Sucevița, Humor, Voroneț, Dragomirna, Arbore ș.a., necropola domnească de la Rădăuți, orașul domnesc Cernăuți.

1790. Deși, printr-un memoriu înaintat Curții imperiale, Dosoftei Herescu, episcop de Rădăuți și marele boier Vasile Balș ceruseră ca teritoriul Bucovinei să nu fie alipit la Galiția, motivul invocat fiind „deosebirea de limbă, de datini și de obiceiuri”, Bucovina este încorporată ca al 19-lea „cerc administrativ” al acestora, ceea ce a deschis drumul unei accentuate politici de deznaționalizare. Totodată, numeroase mari și vechi familii (Iordachi și Lupu Balș, Gheorghe Beldiman, Ion Cantacuzino, Constantin Catargiu, Constantin Paladi, Nicolae Roset, Constantin și Ionăția Sturdza, Lupul Costachi ș.a.), cu însemnat rol politic și cultural, părăsesc Bucovina, refugindu-se în Moldova.

1820. Theodor Racoc, prieten și discipol al lui Ion Budal-Deleanu, editează la Cernăuți *Chrestomaticul românesc*, printre cele dintîi publicații românești. Apariția ei este urmată de editarea a numeroase calendare, prin intermediul cărora cultura română poate fi răspîndită în cercuri mai largi ale populației.

1844. Românii dobîndesc dreptul ca școlile primare din Bucovina, unde nu sînt parohi și capelani catolici, să treacă sub ascultare consistoriului ortodox din Cernăuți.

1848, 9/21 Iunie. Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza, Zaharia Moldoveanu și alți revoluționari pașoptiști din Moldova refugiați la Cernăuți, organizează Comitetul revoluționar moldovean, care-și propune să țină o strînsă legătură cu revoluționarii din Țara Românească, înscîrîndu-l, totodată, pe Mihail Kogălniceanu cu redactarea unui program de revindicare socială și politică.

August. Spre sfîrșitul acestui Iulie, Mihail Kogălniceanu termină de redactat și publică la Cernăuți broșura *Dirigențele partidei naționale*. În Moldova, cuprînzînd program de revindicare socială și politică, dezvoltînd ideile de seamă din Proclamația de la Islaz și Principiile noastre pentru reformarea patriei. Printre prevederi: depînă autonomie a țării, drepturi civile și politice egale pentru toți locuitorii, adunare reprezentativă, domn ales din toate straturile sociale, responsabilitate a miniștrilor și funcționarilor publici, libertatea cuvîntului și a tiparului, libertatea individuală, instrucție egală și gratuită, desființarea rangurilor și privilegiilor boierești, abolirea sarcinilor feudale, improprietățile țăranilor. Dar mai presus de toate este afirmată necesitatea unirii Moldovei și Țării Românești — „cheia boltei, fără de care s-ar prăbuși edificiul național”.

1848, 4 octombrie-1850, 20 septembrie. La Cernăuți apare, cu text bilingv (român și german), revista *Bucovina*, editată de frații Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, publicație ce își propune să devină „defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, reprezentantul dirigențelor și nevoilor ei, expresia bucuriilor și suferințelor ei”. În coloanele publicației, pe lîngă bucovineni, precum Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, publică moldoveni (V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Pogor), munteni (D. Bolintineanu) și ardeleni (Aron Pumnul). Suprimată de cenzură, publicația va fi continuată, în timp, de gazete precum *Revista politică*, *Gazeta Bucovinei*, *Deșteptarea*, *Patria* ș.a.

1849, 4 martie-1851, 31 decembrie. Prin constituția austriacă din 4 martie 1849, Bucovina își recapătă, vremenlic, autonomia provincială, fiind declarată ducat și trecînd în subordonarea guvernului central din Viena; la 31 decembrie 1851, legea este abrogată, slavizarea și germanizarea provinciei fiind reluate în chip accentuat.

mîndriei noastre de neam

DIMITRIE MARMELIUC, (profesor universitar, membru al
Consiliului Național din Bucovina)

Pentru refugiații ardeleni și bucovineni, mulți dintre ei proaspăt demobilizați de guvernul Marghiloman, Basarabia deveni o nouă patrie, în slujba căreia aceștia își puseră toate forțele spirituale, ajutînd la consolidarea noii vieți românești în provincia dintre Prut și Nistru. Cu ospitalitate adevărată frățească, moldovenii din Basarabia ne primiră pe toți.

În septembrie 1918 ajunsei și eu profesor la Seminarul Eparhial.

Dar mult nu era să rămînem aici... La 6 octombrie refugiații și voluntarii bucovineni se întruniră la Chișinău și aleseră un comitet în frunte cu dl. Ion I. Nistor, hotărînd trimiterea unei telegramme M.S. Regelui Ferdinand I la Iași, prin care își exprimau voința ca Bucovina întreagă să fie unită cu trupul Moldovei, din care fusese destrînciată.

În Parlamentul din Budapesta, dl. dr. Al. Vaida Voievod ceru, la 18 octombrie, în numele neamului românesc din Ardeal, pentru națiunea română, „dreptul de a hotărî, în deplină libertate și fără nici o influență străină, forma de stat și raportul ei cu națiunile libere”.

La 21 octombrie, ziua în care cu un an înainte s-a proclamat autonomia Basarabiei, Consiliul Național al refugiaților și voluntarilor ardeleni și bucovineni a ținut la Chișinău, prezenți fiind am-

basadorul Statelor Unite ale Americii și consulul Franței, acel impozant meeting, în care s-a luat, cu însuflețire nesfîrșită, rezoluția ca „întreg teritoriul din monarhia habsburgică, revendicat de statul român, recunoscut și garantat prin tratatele de alianță încheiate de România cu puterile înțelegerii [Antantei], să fie liberat și unit cu patria-mamă”.

La 27 octombrie se întruni în Cernăuți Adunarea constituantă a românilor bucovineni și hotărî „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent”, alegînd în scopul înlăturării acestei hotărîri un Consiliu Național de 50 membri...

Cînd generalul Berthelot trecu Dunărea, în fruntea trupelor aliate de la sud, marele rege Ferdinand I decretă a doua mobilizare a armatei române (9 noiembrie 1918)...

Primind ordin de mobilizare, plecai în ziua de 14 noiembrie la Iași. În drumul spre Cartierul General, dl. general Artur Văitoianu, ministrul de interne de atunci, care mă cunoștea de la Onești, opri automobilul în strada Lăpușeanu și mă invită la Președinția Consiliului de Miniștri.

Găsirăm pe dl. general C. Coandă, președintele Consiliului de Miniștri, cu ochii umbrîți de lacrimi. Dl. general Văitoianu mă prezentă, spunîndu-mi că sînt voluntar bucovinean și potrivit pentru misiunea pentru care m-au

căutat...

„Pe d-ta generalul Văitoianu te-a ales pentru o misiune importantă în Bucovina d-tale. Vei pleca imediat cu avionul, rugînd acolo pe dl. lăncu Flondor, căruia-i vei preda acest plic, să vină cit de curînd la Iași tot cu avionul”...

În Piața Unirii înlîinii atunci pe George Tofan, care auzind că plec la Cernăuți, se hotărî să plece și el. Era bolnav. De-abia și mișca picioarele. Numai sufletul lui de jăratec îi rămase neatins și se comunica în văpaia ochilor săi mari, câprui, care se aprinseră ca două lumini la știrea ce i-o aduse.

Mă mai înlîinii cu cîțiva voluntari bucovineni...

Drumul spre Cernăuți îl făcurăm numai amîndoi, George Tofan și eu, făurind planuri și povestindu-ne amintirile anilor de război...

La [15 noiembrie] orele 7 am vizitat, împreună cu George Tofan, pe bunul nostru prieten Sextil Pușcariu, care era secretarul de stat al externelor în guvernul bucovinean de sub președinția lui lăncu Flondor. Revederea noastră, după atîta timp de despărțire, a fost extrem de caldă. Două ceasuri întregi am povestit, la o ceașcă de cafea gustoasă, tot ce putea să ne intereseze reciproc în acele clipe de hotărîre pentru destinul românesc. Dl. Sextil Pușcariu istorisi despre toate evenimentele ce s-au petrecut la Cernăuți în ultimele 2 luni, iar noi îi înfățișăm scene din epoea românească și din viața pribegilor bucovineni, așa cum le-am trăit amîndoi. La despărțire, dl. Sextil Pușcariu ne-a invitat să luăm parte la ședința Consiliului secretarilor de stat, care avea să se țină în aceeași zi de 15 noiembrie, la orele 11.

La orele 9 m-am prezentat d-lui lăncu Flondor, care ocupa o cameră mare în hotelul „Pajura Neagră”. Era încă în pat. Suferea de o răceală. De aceea m-a primit de-abia la orele 10...

Ceti scrisoarea cu atenție și o umbră îi alunecă parcă

pe fața bronzată. Nu-mi dădu nici un răspuns. Era supărat de ceva, de vreo legătură a frazei din scrisoare, al cărei conținut nu-l cunoșteam, dar pe care l-am aflat mai târziu: generalul Coandă îl invită să vină personal la Iași, pentru a hotărî împreună unirea Bucovinei.

Mă concedie, invitându-mă să fiu la orele 11 la Palatul Dietei Tării și să iau dejunul împreună cu d-sa. La orele 11 m-am prezentat, împreună cu George Tofan, la Palatul Dietei Tării. Revederea cu vecii noștri prieteni a fost înuioșătoare.

După scurte tratative între d-nii luncu Flondor și Sextil Pușcariu am fost admiși să luăm parte amândoi la ședința Consiliului secretarilor de stat.

Aci, după îndeplinirea formalităților de deschidere, între care președintele Consiliului, luncu Flondor, ne-a salutat în termeni foarte călduroși, s-a discutat, pe lângă chestiuni de administrație locală, și chestiunea Unirii. Era în consiliu o minoritate, care o dorea cu anumite condițiuni și garanții.

Ni s-a dat cuvîntul și nouă. George Tofan se ridică, sprînjindu-se în baston și cu glasul său limpede și armonios, pe care-l înduioșară lacrimile, izvorite în ochii săi frumoși, pledă convingător pentru ștergerea oricărei condiții din actul istoric ce se va plini în zilele următoare. După cuvîntarea lui, consiliul rămase profund impresionat.

Eu vorbeam înfîșiată dată într-un astfel de sfat. Mă sculai de pe scaun emoționat...

Cînd terminai, văzui lacrimi în multe priviri. Dr. Octavian Gheorghian sări de pe scaunul de lângă mine și mă sărută pe amîndoi obrazii. Majoritatea celor de față, în frunte cu luncu Flondor, ai cărui ochi sfîrșeau o lacrimă între gene, mă felicitară... Dar chestiunea rămase să se hotărască mai târziu, după întocmirea de la Iași a d-lui Sextil Pușcariu, care a fost delegat să plece în capitala Moldovei în locul lui luncu Flondor, și a refugiaților,

1862, 19 aprilie/1 mai. Se constituie la Cernăuți, „Reuniunea română de lectură”, care un an mai târziu se transformă în Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina, cu rol însemnat în lupta de emancipare națională și culturală a românilor bucovineni, asemănătoare societăților constituite în Transilvania (1861) și Maramureș (1863).

1871, 15 august. La Putna, are loc sărbătorirea a 400 ani de la înființarea mănăstirii, manifestare amînată din anul 1869, datorită — s-a pretețat — războiului franco-prusian. Manifestarea este organizată din inițiativa studenților români de la Viena, în frunte cu Mihai Eminescu și Ioan Slavici. Participă peste 3 000 reprezentanți ai românilor de pretutindeni, alături de studenți fiind prezenți M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Gr. Topolescu, Iacob Mureșanu, A.D. Xenopol, care, în discursul festiv, arată că Putna „este un centru pentru toți de același neam”.

10 septembrie. Din inițiativa unui grup de tineri români, studenți ai Universității din Cernăuți, la filiața Societatea „Arboreașă”, sub conducerea lui Theodor Stefanelli, fost membru, împreună cu Mihai Eminescu, al Societății „România Jună”, de la Viena. Potrivit statutelor sale, „Arboreașă” își propune organizarea unor activități culturale-artistice și să dezvolte sentimentele de unitate națională în rîndul tinerilor studenți români. „Arboreașă” și-a intensificat activitatea după alegerea în fruntea ei a tînrului compozitor Ciprian Porumbescu (4 aprilie 1876), membrii ei din conducere fiind implicați într-un răsunător proces de către autoritățile austriece.

1877. Numeroși tineri din Bucovina trec granița în România și se înlează ca voluntari în armata română, aducîndu-și contribuția de sînge la dobîndirea independenței de stat a României.

1892. În contextul tensiunilor politice ce au precedat mișcarea memorandistă din Transilvania și care au dat naștere unei ample campanii de solidarizare a națiunilor române, în Bucovina se constituie Partidul Național Român, avînd ca obiective autonomia Bucovinei și păstrarea individualității ei istorice și politice.

1904, 2 iulie. La Putna, în prezența a peste 15 000 persoane — români veniți din toate ținuturile istorice românești — se desfășoară mari festivități prilejuate de comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Participă, între alții, D. Onciul, N. Iorga, P. Poni, N. Filipescu, I. Grădășanu, V. Brătianu, Gr. Topolescu, E. Hurmuzachi. Din cuvîntarea rostită de acesta: „Venit-am la acest mormînt, ca la un izvor de viață și de virtute, izvor de însușiri și îndemn la fapte patriotice... Venit-am pentru ca, preamărîndu-l pe el, sufletele noastre să le înălțăm și să le întărim, neamul să ni-l cîntăm și țara”.

Gubernatorul provinciei raporta la Viiena: „Românii din toată lumea serbează azi pe Ștefan cel Mare”.

1906, 6 iunie. La București, se deschide Expoziția națională română. Ca o anexă a pavilionului austriac, organizatorii au creat „Pavilionul Bucovinei”, în care se află expuse obiecte și doade de mare valoare istorică de la mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna, Humor, Voroneț.

23 august. Două trenuri cu români bucovineni plecate din Cernăuți, sînt întâmpinate, atît în Capitală, cît și de-a lungul drumului spre București, cu drapel, flori și urale, ca și toți ceilalți români sosiți din toate ungherele pămîntului românesc. „Bucureștii din această vară 1906 — scrie N. Iorga — deveniseră, în adevăr, capitala poporului românesc”.

1916, 4/17 august. La București, se încheie Tratatul de alianță dintre România, pe de o parte, și Rusia, Franța, Marea Britanie și Italia, pe de alta, prin semnarea unei convenții politice și a unei militare. Conform convenției politice, marile puteri semnatare se angajează să garanteze integritatea teritorială a statului român și dreptul României asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români: Transilvania, inclusiv Crișana și Maramureș, Banatul și Bucovina.

14/27 august. România declară război Austro-Ungariei, pentru a-și asigura „înfăptuirea unității sale naționale”. Consecvent poziției adoptate în timpul negocierilor cu Antanta, guvernul nu declară război decît dublei monarhii, nu și statelor aliate cu aceasta, subliniind astfel caracterul de război de eliberare și întregire națională pe care îl purta. Chiar a doua zi 15/28 august, armatele române trec Carpații, fiind întâmpinate cu entuziasm de populația românească oprăimată din cuprinsul Imperiului austro-ungar.

1917, în timp ce în țară se întreprind în lărmă și primăvară, energice acțiuni de reorganizare și pregătire a armatei, pe plan extern diplomații români desfășoară susținute acțiuni pentru recunoașterea drepturilor naționale ale românilor. La 5/18 aprilie, Marele Cartier General al armatelor române trimite pe Vasile Stoica, ofițer de rezervă, în misiune la Washington, pentru a face cunoscută opiniei publice americane și guvernului S.U.A. poziția politică și militară a României și pentru a demonstra legitimitatea revendicărilor statului român asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Văra, au loc eroicele bătălii de la Mărăști (11/24 iulie-19 iulie/1 august), Mărășești (24 iulie/6 august-6/19 august) și Otuz (26 iulie/8 august-9/22 august) în cursul cărora trupele române reperiează strălucite succese împotriva Puterilor Centrale.

26 decembrie 1917/8 ianuarie. În fața camerei reunite ale Congresului S.U.A., președintele Thomas Woodrow Wilson prezintă „cele 14 puncte” ce vor forma baza de discuție dintre părțile beligerante la încheierea păcii. Referitor la soarta popoarelor din dubla monarhie se arată: „Popoarele Austro-Ungariei, al căror loc între națiuni noi dorim să-l vedem salvat și asigurată, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome”. Ulterior, acest punct de vedere va înregistra o radicală evoluție în favoarea recunoașterii dreptului la autodeterminare.

1918, 26 martie/8 aprilie - 28 martie/10 aprilie. Congresul naționalităților asprite din monarhia austro-ungară, desfășurat la Roma, în Italia, votează o moțiune în favoarea recunoașterii dreptului fiecărei națiuni asprite de o-și constitui propriul etat național sau de a se uni cu statul său național deja existent.

27 martie/6 aprilie. Unirea Baserei cu România, adoptată cu mare majori-

conduși de dl. Ion I. Nistor. În aceeași ședință lancu Flondor mă numi, la propunerea d-lui Sextil Pușcariu, secretar de stat al apărării naționale, al cărui interimat îl ținuse până atunci dl. Nicu Flondor...

În după-amiaza aceleiași zile am luat în primire serviciile Secretariatului de stat al apărării naționale, avind ca secretar general pe dl. George Dorofteiu, căpitan de rezervă, care mai tirziu s-a dovedit a fi atât de bun gospodar ca primar al orașului Suceava.

După 2 zile, la 17 noiembrie, am plecat la Iași, unde am prezentat un raport amănunțit despre situația din Bucovina d-lui președinte al Consiliului de Miniștri și d-lui ministru de interne, care în urma raportului acestuia m-a însărcinat să plec la Chișinău și să comunic refugiaților bucovineni, în frunte cu dl. Ion I. Nistor, că s-au pus la dispoziția lor 3 vagoane de persoane și unul de bagaje, pentru a se repatria, iar d-lui Ion I. Nistor special să-i spun că este invitat să vină la Iași cât se poate de curînd.

La Chișinău am pus pe dl. Ion I. Nistor, președintele Comitetului refugiaților bucovineni, în cunoștință despre toate înfăptuirile din Cernăuți, arătîndu-i și eventualele obstacole în privința unirii necondiționate. D-sa a plecat la 19 noiembrie la Iași, unde a luat contact cu guvernul român, s-a întîlnit însă și cu dl. Sextil Pușcariu, cu care s-au înțeles în privința acțiunii viitoare în Bucovina.

Întîiul transport, cu 100 refugiați, plecă din Chișinău la 22 noiembrie. La Iași se urcă în vagoanele noastre dl. Ion I. Nistor. În gara Ițcani ne întîmpină, în numele Consiliului Național din Cernăuți, dl. dr. Vasile Marcu, la ale cărui calde cuvinte de bună sosire răspunse George Tofan. În gara Cernăuți, frumos împodobită cu steaguri și scoarțe românești, ne întîmpină mulțime mare de români și românce, în frunte cu muzica militară...

Chiar în seara aceleiași zile

frunțașii refugiaților se întruniră cu întemeietorii *Glasului Bucovinei* în localul societății studențești „Junimea” și împreună hotărîră editarea nămitelor gazete ca ziar cotidian, avînd director pe dl. Sextil Pușcariu. Ziarul a apărut, în acest nou format, duminică, 24 noiembrie.

A urmat apoi, în ziua de 25 noiembrie, cooptarea a 12 reprezentanți ai refugiaților și voluntarilor în Consiliul Național. În aceeași ședință lancu Flondor, în urma înțelegerii stabilite între guvernul bucovinean și președintele refugiaților și voluntarilor, făcu propunerea, primită cu entuziasm unanim, ca pe ziua de 28 noiembrie, orele 11, să se convoace Congresul General al Bucovinei, „pentru a stabili raportul politic al Bucovinei față de Regatul român”.

Ce frumoasă a fost cea zi de 28 noiembrie 1918! Se bucura parcă și cerul de fericirea noastră, trimițîndu-ne, în acel început de iarnă, raze calde de soare.

Veniseră soli din toate părțile locuite de români: din Moldova, din Muntenia, din Oltenia, din Ardeal și din Basarabia, iar din Bucovina sosiră la Cernăuți tot ce intelectualitatea și țărănimea românească avea mai curat și mai bun. Și pe cînd mulțimea, încă dis-dimineată, se îndrepta, pîlcuri-pîlcuri, spre reședința metropolitană, în sala de marmură a căreia era convocat Congresul, într-o cameră a hotelului „Pajura Neagră” dl. Ion I. Nistor redacta, împreună cu mine, moțiunea unirii necondiționate a Bucovinei cu Regatul român.

Cînd am intrat în sala istorică a reședinței, o privesc împunătoare ni se prezintă ochilor. Sala, ticsită de lume, avea aspectul unei alese adunări, chemată să întoarcă destinul unui neam. Primele rînduri erau ocupate de membrii Consiliului Național și de reprezentanții minorităților etnice. La dreapta mesei prezidențiale era masat corpul ofițeresc, la stînga autoritățile și magistratura.

La masa de la mijloc luă loc Dionisie Bejan, venerabilul președinte al Consiliului Național, și lancu Flondor, președintele guvernului bu-

În p. 13: clădirea Universității din Cernăuți

Frunțași ai luptei românilor din Bucovina pentru unitate națională:



... Iancu Flondor ...



... D. Marmeliuc ...

covinean. Masa din dreapta o ocupă dl. Ion I. Nistor cu frunțașii refugiaților, iar masa din stînga generalul I. Zadik, ca șef al statului major al Diviziei 8-a.

În aclamații puternice, lancu Flondor a fost ales. la propunerea lui Dionisie Bejan, președinte al Congresului. Lui i-a fost dat să pronunțe verdictul reparației istorice a nelegiuirii din 1774,

cetind moțiunea de unire necondiționată și veșnică a Bucovinei cu România...

Ropote de aplauze acoperiră ultimele cuvinte ale moțiunii, rostite cu glas emoționat de lancu Flondor, în ochii căruia se iviră două lacrimi mari, prinos al nesfârșitei sale iubiri de neam. Iar când dl. Ion I. Nistor se ridică cu fața



... Ion I. Nistor ...



... și George Tofan

transfigurată și, cu glas în care răsunau suferințele unui veac și jumătate, rosti motiunea istorică a reparației, care trebuia să se facă în acea zi, în toate suferințele se fură fiul mândriei noastre de neam, care ca și stinca, viforită de altea furtuni, a rămas neatinsă, înfiptă în solul ce i l-a răzărit destinul (Amintiri răzlețe din timpul Unirii, Cernăuți, 1938). ■

tate de voturi de Statul Țării din Chișinău, dă un puternic avânt luptei naționale a românilor bucovineni și transilvăneni.

17/30 aprilie. La Paris, la Filia Comitetului Național al Românilor din Transilvania și Bucovina (președinte Traian Vula; ulterior, dr. Ioan Cantacuzino), organism politic-diplomatic cu o susținută activitate pentru unirea teritoriilor românești din Austro-Ungaria cu România.

6/19 iulie. În Italia se constituie Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, sub conducerea prof. Simion Mindrescu, cu scopul de a organiza pe prizonierii români din armata austro-ungară în legiuni care să participe la luptă alături de armata Italiană.

2/15 septembrie. Congresul românilor, cehilor, slovacilor, polonilor, sîrbilor, croaților și rutenilor, întrunit la New York, votează o moțiune prin care se cere eliberarea tuturor popoarelor asuprite din cuprinsul Austro-Ungariei.

14/27 octombrie. La Cernăuți la Filia Consiliului Național Român din Bucovina, sub conducerea lui lancu Flondor, care formulează cererea unirii Bucovinei cu România. Dorin Popovici, ajutor de primar al orașului Cernăuți dă citire moțiunii adunării: „1) Reprezentanții poporului din Bucovina întrunți astăzi în ziua de 27 octombrie în capitala Bucovinei se declară, în puterea suveranității naționale, Constituanta a acestor țări românești; 2) Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria; 3) Spre a conduce poporul român și a-l apăra drepturile și spre a stabili o legătură strinsă între toți românii, Constituanta institue un Consiliu Național Român de 50 membri. Acest consiliu ne va reprezenta prin mandatar și la Conferința de pace și în afară de el nu recunoaștem nimeni dreptul de a hotărî sau trata asupra poporului român din Bucovina; 4) Constituanta respinge cu hotărîre orice încercare ce ar ținti la stăruirea Bucovinei, doarec înșă să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”. Moțiunea a fost adoptată în unanimitate de către participanți.

4/17 noiembrie. Printr-un curier special, C. Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, deputați bucovineni în Parlamentul de la Viena își dau acordul pentru hotărârile adoptate, cerind instrucțiuni spre a acționa în spiritul acestora în cadrul Parlamentului.

Se decide convocarea Congresului General al Bucovinei.

15/28 noiembrie. În sala Sinodală a Palatului Metropolitan din Cernăuți se desfășoară lucrările Congresului General al Bucovinei în cadrul căruia prof. Ioan Nistor dă citire următoarei Rezoluții:

„Considerind că de la fundarea principatelor române, Bucovina, care cuprinde vechile ținuturi ale Sucevei și Cernăuților, a făcut parte din Moldova, care în jurul ei s-a încheșat ca stat,

considerind, că, în cuprinsul hotărârilor acestor țări se găsește vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropnițele domnești de la Rădăuți, Putna și Sucevița, precum și multe alte urme și amintiri scumpe din trecutul Moldovei, considerind că filii acestor țări, umăr la umăr cu frații lor din Moldova și sub conducerea aceluiași domnitor, au apărut de-a lungul veacurilor filia neamului lor împotriva tuturor încercărilor din afară și a cotoptirilor păgâne,

considerind că, în 1774 [1775], prin viclesug, Bucovina a fost smulșă din trupul Moldovei și cu de-a sila alipită coroanei Habsburgilor, considerind că de 144 de ani poporul bucovinean a îndurat suferințele unei ocimurii străine care îi nesocotea drepturile naționale, care, prin strîmbată și persecuții, căuta să-l înstrăineze firea și să învrăbească celelalte neamuri, cu care voia să se trăiască ca frate,

considerind că în scurgerea de 144 de ani, bucovinenii au luptat ca niște mucenici, pe toate cimpurile de bătălie din Europa, sub steag străin pentru menținerea, slava și mărirea asupritorilor lor, și că ei, drept răsplăt, aveau să îndure micșorarea drepturilor moștenite, izgonirea limbii lor din viața publică, din școală și chiar din biserică,

considerind că, în același timp, poporul băștinăș a fost împiedicat sistematic de a se folosi de bogățiile izvoarelor de câștig ale acestor țări și despoiat, în mare parte, de vechiul lui moștenire,

considerind că, cu toate acestea, bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mîntuirii, așteptat de atîta dor și suferință, va sosi și că moștenirea lor străbună, tăiată prin granițe nelegiuite, se va reintregi prin alipirea Bucovinei la Moldova, ținută, și că au nutrit vecinic credința că marea viață a neamului se va înfăptui, cînd se vor uni toate țările române dintru Nistru și Tisa într-un stat național unitar.

Constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, cînd după eforturi și jertfe uriașe din partea României și a puternicilor și nobililor ei aliați, s-au întrunit în lume principiile de drept și umanitate pentru toate neamurile, și cînd în urma lăuturilor zdrobitoare, monarhia austro-ungară s-a zguduit din temelii ale și s-a prăbușit, și toate neamurile încușate în cuprinsul ei și-au câștigat dreptul de liberă hotărîre de sine, cel dintîi gînd al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către Regatul României, de care întodeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.

Drept aceea, noi, Congresul General al Bucovinei, intrupînd suprema putere a țării și fiind investiți singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale hotărîm:

UNIREA NECONDIȚIONATĂ ȘI PENTRU VECIE A BUCOVINEI ÎN VECHELE EI HOTĂRE PINĂ LA CEREMUȘ, COLACIN ȘI NISTRU CU REGATUL ROMÂNIEI.

Acest act votat în unanimitate, reprezentînd hotărîrea liberă a poporului bucovinean, se va înmîna de către o delegație Majestății Sale Regelui Ferdinand I al României și se va aduce la cunoștința reprezentanților puterilor aliate”.

Grupaj realizat de: GH. DAVID, M. ȘTEFAN

Pentru o arhivă a Revoluției



Am urmărit în numerele anterioare ale revistei mersul evenimentelor Revoluției din decembrie 1989, care a pus capăt dictaturii ceaușiste, regimului totalitar în România, în București, Timișoara, Sibiu, Brașov și Cluj. Iată în cele ce urmează câteva secvențe din filmul acestor evenimente într-un oraș de pe malul Dunării, Brăila, al cărui locuitori, la fel ca în restul poporului român, în acele zile de decembrie anul trecut, au luptat cu dăruire, cu spirit de jertfă pentru victoria Revoluției.

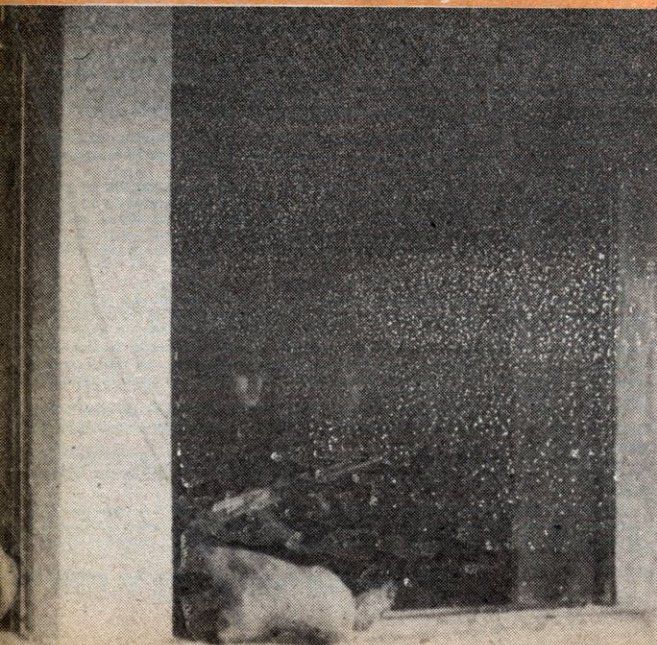
17-21 decembrie. Orașul trăiește în starea de tensiune provocată de declararea evenimentelor revoluționare la Timișoara și, apoi, la București. Pe diferite căi vin vești despre cele întâmplate în orașul de pe malul Begăi. În urma mitingului din 21 decembrie din București, așteptam evenimente deosebite de importante. Simțeam că venise ziua îndepărtării tiranului.

La sediul Consiliului provizoriu

Vineri, 22 decembrie. De la primele ore ale dimineții, grupuri-grupuri de cetățeni se strâng pe străzile orașului.

22-25 decembrie 1989:

SECVENȚE BRĂILENE



În marile întreprinderi, „Progresul”, „Laminorul”, „Navrom”, muncitorii hotărăsc încetarea lucrului, spre a porni spre centrul orașului. La biserica „Buna Vestire”, se adună lume, care se roagă pentru biruința revoluționarilor din București.

Cu câteva ore mai târziu, în jurul orei 13.00, vestea înălțurării dictatorului și a fugii sale este primită cu o explozie de entuziasm în întreg orașul. Oamenii se îmbrățișează pe străzi, rid, cântă. Mari grupuri de muncitori, cu steaguri tricolore având stema de cupă, se îndreaptă spre piața centrală a orașului, Piața Independenței, masându-se în fața sediului fostului comitet județean p.c.r. Mai multe grupuri forțază intrările și pătrund în clădire.

Mariana Călinoiu, lucrător ICSMI: „Am plecat de la serviciu în jurul orei 13.00, după ce am aflat împreună cu ceilalți colegi de fuga dictatorului. Pe la 13.30, am ajuns la sediul fostului comitet județean, unde am intrat împreună cu alte grupuri de cetățeni. Atunci, în aceeași după-amiază, s-a format un Consiliu provizoriu F.S.N.”. În balconul comitetului județean,

22 decembrie 1989, în Piața Independenței (sus): soldați de veghe la sediul CPUN (jos)

diverși vorbitori se adresează mulțimii, chemând oamenii la ordine, la vigilență, exprimând bucuria înălturării dictaturii. Delegați ai Consiliului provizoriu F.S.N. sînt trimiși în județ pentru organizarea noulor organe ale puterii și în localitățile brălene. Cînd, la un moment dat, fostul prim-secretar al județului a încercat să se adreseze mulțimii, a fost hulduit și alungat de la balcon.

Noaptea, în oraș, nu au loc incidente deosebite. Mari mulțimi de oameni adunate în Piața Independenței, urmăresc cu încordare orice veste venită dinspre București. La televizore se transmite încontinuu.

Sîmbătă, 23 decembrie. La ora 8.00 are loc, la Consiliul provizoriu F.S.N., prima ședință operativă cu directorii de unități economice, stabilindu-se măsuri concrete pentru desfășurarea normală a activității.

În județ, au loc alegeri ale noulor organe provizorii de conducere.

Circulă diverse zvonuri că Brăila urmează a fi atacată. La ora 18.00, prin difuzoare, mulțimea adunată în Piața Independenței este avertizată să părăsească locul deoarece există pericolul unui atac. La ora 19.30 acest atac începe. Focul este deschis dintr-un grup de mașini ARO. În același moment se întrerupe și lumina în oraș.

Soldat Adrian Strai: „Mă aflam în grupul condus de locot. I. Albu care apăra fostul comitet județean. Eram pe acoperișul clădirii. Ni se spusese că vom fi atacați și cu elicoptere. Cînd a început focul, se trăgea asupra noastră dinspre Dunăre, dinspre blocul «Romaria», «Casa Agronomului» și clădirea Poștei”.

Marin Petre, muncitor: „Cînd a început să se tragă, pe la 19.30, din diferite puncte, soldatul care era de sentinelă la clădirea Telefonelor a fost omorât împreună cu alți cetățeni, ne-am refugiat pe Calea Călărășilor. În zona stației de autobuz, doi oameni erau căzuți. O rafală de focuri a lovit o mașină particulară, în care, ulterior, am aflat că se găsea procurorul Ichim, care a fost și el ucis”.

La intrarea în sediul fostului comitet județean, cade la datorie tânărul Florin Dobre, lă locotenentul major S. Matinea împreună cu un soldat sînt răniți, în timp ce barau atacul terorștilor.

Lupte puternice se duc în jurul unităților militare de la gară, din cartierul Vîziru, din port etc. Din mașini care gonesc pe străzile orașului se trage cu furie asupra locuitorilor, clădirilor, obiectivelor economice.

Atacă elicopterele

În cursul nopții, au loc și alte atacuri asupra fostului comitet județean, acum sediu al Consiliului provizoriu F.S.N. Sînt respinse.

Ilie Boeru, muncitor: „Primele rafale de gloanțe m-au surprins în zona magazinului «Vinătorub». După o oră și jumătate, focul a încetat și lumea s-a întors în Piața Independenței, scandînd: «Nu plecăm, Revoluția apărăm». Împreună cu un ofițer și doi cetățeni, l-am ridicat pe tânărul Florin

Dobre, mort chiar în fața intrării în Consiliu, lângă un TAB. La ora 22, a reînceput atacul. Eram în incinta C-ă Consiliului, unde am dat primele ajutoare răniților (doi soldați și un ofițer). Alți doi soldați erau morți. Spre dimineață, cîțiva indivizi au încercat să pătrundă în Consiliu. Au fost respinși, iar unul împușcat. Cadavrul acestuia însă a dispărut”.

Duminică, 24 decembrie. În jurul orei 7.00, dată cu lumina deplină a zilei, atacurile încetează.

În cursul zilei, în întreprinderi industriale, au loc minuoase acțiuni de verificare a clădirilor, a utilajelor, a incintelor. Totodată, se întăresc echipile de pază și de ordine. Populația este îndemnată la calm și multă prudență. Viața în oraș tinde să intre în normalitate.

Odăta cu căderea nopții, atacurile teroriste reîncep. În jurul orei 22.00, ele se întesesc, venind de la periferia orașului spre centru, în cartierul Vîziru, la gară, în str. Carantina, din autoturism ARO sau din microbuze se trage asupra unităților militare sau a unor puncte strategice. La o unitate militară, din str. Industriilor, este omorât șeful gărzii. În fața Școlii nr. 28, dintr-un ARO se strigă: «Brăilenilor, a început contrarevoluția! Leșii afară să ne batem!» Din lanca vin și țiri privind încercări de ocupare a aerodromului militar, atacat chiar de o serie de parașutiști care nu se aflau în subordinea aviației militare și a Ministerului Apărării Naționale.

Soldat Petrică Dena: „La aerodromul lanca, în zona stațiilor goniometrice, au venit elicoptere care au lansat parașutiști. S-a deschis focul asupra lor”.

La fel, luptele susținute se desfășoară la depozitele militare din jurul Brăilei, asaltate de atacatori. La ora 22.00, un puternic atac se declanșează asupra sediului fostei miliții municipale.

Capitan Vlad Achihal, comandantul militar al miliției municipale: „Am fost atacați cu deosebită violență, cu focuri de armă automată, din clădirile din împrejurul sediului. Efectivul nostru, militari și milițieni, s-a apărut cu îndrăjire. A doua zi, după ce atacatorii au fost respinși, în casele cercetate (din care s-a tras) am găsit cartușe tip vida, rezerve de alimente și multe fotografii ale unor obiective strategice”.

Lupte grele se duc și în cartierul Vîziru, în zona monumentului „Caporal Mușat”. Din blocurile A10, C, E, din Școala generală nr. 29 se trage asupra unităților militare aflate în zonă. Deși mai mulți agresori sînt omorâți sau răniți — dovadă urmele de sînge din fața monumentului —, nici o victimă nu este găsită. Conform unui plan bine stabilit, acestea au fost evacuate cu multă rapiditate.

Continuă atacul asupra sediului Consiliului județean F.S.N.

Vasilică Negoescu, muncitor: „Cînd a reînceput atacul asupra sediului Consiliului F.S.N., au căzut alți răniți, la etajul I al clădirii. Tinerete Șoiman și Cireșău acordau ajutoarele nece-

sare. Se trăgea intens din clădirile din jur. Asupra sălii de ședințe a Consiliului s-a tras și cu A.G. (aruncătoare de grenade), declanșînd un incendiu care a distrus această încăpere. Atacul a încetat în dimineața zilei următoare, pe la ora 7.00, cînd, dată cu lumina deplină, terorștii își încetau acțiunile”.

Atacurile erau însoțite de semnale luminoase, lansate din blocurile aflate în construcție lângă Poșta.

Soldat Daniel Bold: „Apărăm clădirea Consiliului. După miezul nopții, atacatorii au început să arunce grenade asupra noastră. Două dintre ei chiar au reușit să pătrundă în incintă, pe la intrarea sălii de ședințe. Am ripostat. Ei continuau să arunce cu grenade. Una dintre acestea a omorât un camarad al nostru și l-a rănit la picior pe un altul. Am reușit să respingem atacul”.

Din Insula Mare a Brăilei se trage, de asemenea, cu A.G.-uri, provocînd incendii la imobilele din zonă. Focurile sînt localizate și stinse cu ajutorul pompierilor.

Luni, 25 decembrie. Un crăciun neliniștit la Brăila, ca și în întreaga țară. În cursul dimineții, pe lumină, continuă controalele în oraș. Echipa de voluntari, de poliști, de ostași organizează filtre minuoase. Nimeni nu trece necontrolat.

Spre prînz, se declanșează din nou focuri de armă, sporadice. Se duc lupte, în special, în docuri, în zona centrală și în cartierul „Marna”. Aici, în acest cartier, în partea nedemolată, sînt atacați ostași aflați în misiune. Cîteva tancuri sosite în ajutor nu pot acționa, intruți în clădirile din zonă mai rămăseseră locatari. Au loc, de asemenea, divursiuni menite să deruteze și să înspăimînte alți populația, dî și formațiunile de luptă împotriva terorștilor.

Soldat Octavian Darie: „Cînd a început să se tragă asupra unităților noastre, dl. maior Ion Măgeanu ne-a ordonat intrarea pe poziții. Eram întru sub foc din mai multe puncte. Tîrîrul cel mai puternic venea de la casa liftului din blocul A10. Împreună cu o grupă de soldați am intrat în acest bloc, am escaladat acoperișul, aruncînd grenade lacrimogene și apoi de luptă asupra casei liftului, de unde se trăgea. Cînd am intrat în ea nu am mai găsit însă pe nimeni”.

Tîrziu, în noaptea de 25 spre 26 decembrie 1989, brăilenii au aflat cu satisfacție, dată cu întregul popor, de judecarea, condamnarea și executarea celor doi dictatori.

Și atacurile terorștilor în oraș s-au rărit în zilele care au urmat, ele conținînd definitiv abia în 28 decembrie 1989, cînd a încetat orice rezistență.

Bilanțul tragic al acelor zile în Brăila: 41 de morți și 263 de răniți, care, prin jertfele lor, au făcut să triumfe Revoluția și în această parte de țară. ■

Grupaj realizat de
prof. Ionel Șt. ALEXANDRU



1 MAI 1939:

DE LA REALITATE LA FALS

B.T. RÎPEANU



Fată-n față două „documente fotografice”, imagini ale aceluiași eveniment: demonstrația muncitorească de la 1 Mai 1939, momentul în care precocitatea revoluționară și marile virtuți politice ale viitorului „geniu al Carpaților” și ale aceleia care-i va deveni mai târziu consoartă „se afirmau plener”.

Cel dintâi, reprodus aici după lucrarea *Istoria ilustrată a românilor*, apărută în 1981 (în realitate poza fiind cunoscută cu mulți ani înainte), reprezintă o masă de oameni fotografiați de undeva de la înălțime și privind în aceeași direcție, în sus, agițând mâinile (în semn de simpatie sau poate de salut?!), aruncând pălăriile, ovaționând parcă pe cineva, aflat cam în același unghi cu fotograficul care a imortalizat momentul. Imaginea ne-ar sugera, iar comentariile ce o însoțeau nu o negau, că înșiși binecunoscuții uteciști, ce în acea zi de mai 1939, își pusese războinic și patriotice, anti-războinice și antigardiste, erau cei care, „din afara cadrului”, se adresau mulțimii entuziaste din fotografie, venită să-i asculte și să-i aclame... (Cît privește mulțimea — o știm din surse de epocă — ea se compunea din circa 20 000 persoane, dar această cifră, lunecând pe același tobogan al exagerărilor falsificante, s-a transfigurat cu timpul în „zeci de mii”, apoi în „zeci și zeci de mii”, pentru a ajunge, după 1980, la „aproape 100 000”!).

Cea de-a doua imagine fotografică — chiar înainte de a constata că avem de-a face cu aceleași chipuri ca și în prima (evident, cu o mică variație pe care au creat-o schimbarea încadrării, noul „decupaj”) — trădează falsul grosolan: portretele lui Nicolae și Elena Ceaușescu au fost implantate prin tehnici primitive de fotomontaj în masa de manifestați; în acest mod, în stînga și în dreapta imaginii inițiale, au fost create două centre de interes pe chipul celor doi. Fotografia (reprodusă după

România literară, nr. 18 din 2 mai 1985) a fost publicată în numeroase locuri¹, inclusiv în manuale școlare, fiind prezentată ca o mărturie „convingătoare” a activității revoluționare desfășurate încă din fragedă tinerețe, laolaltă, de către cuplul devenit prezidențial. Legenda ei neutră, *Imagini de la demonstrația de 1 Mai 1939, București*, exprimă în fond același dispreț suveran pe care paranoicul cu sceptru îl nutrea față de omul de bun simț, căruia i se serveau asemenea falsuri, dar

se află. Dar, oare încotro privesc toți oamenii aceia, încotro își îndreaptă ei privirea, ce și pe cine văd ei „acolo sus”?

Răspunsul îl găsim în documentele cinematografice ale vremii.

Este știut că la 1 Mai 1939, conform programului și traseului aprobat de autorități (la propunerea ministrului muncii, Mihail Ralea), în trecere prin Piața Palatului spre Mormîntul Eroului Necunoscut, unde urma să aibă loc ceremonia depunerii unor



și față de istoric, căruia tehnica și „producerea” acestora îi erau evidente. Noul fotomontaj (falsul ce înlocuise fotografia originală) ridică însă aceleași semne de întrebare, de dată asta însă mai apăsătoare, dată fiind tocmai prezența celor două personaje în imagine. Evident, cei doi privesc, fiecare, într-o altă direcție decât masa de oameni în millocul cărora, chipurile,

coroane, coloanele de muncitori și participanți la Congresul național al breslelor (desfășurat în acea zi în sala Cinematografului ARO) urmau să îl omagieze pe cel care, aflat în balconul Palatului, avea să salute mulțimea: regele Carol II. Așa „grăiesc” imaginile cinematografice cuprinse în jurnalul cinematografic editat de Oficiul Național al Cinematografiei (*Jur-*

¹ Precizăm că în revista noastră nu s-a găsit locul.

(Continuare în p. 61)

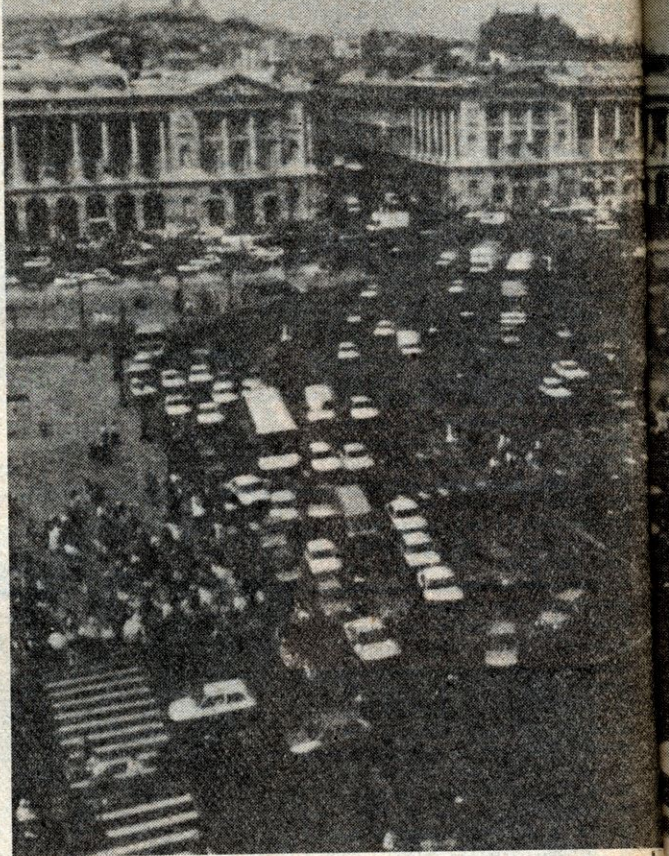
Oricine trecea prin Paris în ziua de 18 iunie 1990 era uimit de imensul aparat de radio de fabricația deceniului patru la proporțiile unui bloc de mai multe etaje ce străjuia celebra Place de la Concorde. Era unul dintre omagiile pe care Franța le aducea celui ce cu o jumătate de secol în urmă lansase de la microfoanele BBC-ului, în cel mai trist ceas al istoriei franceze din acest veac, Apelul. „Franța a pierdut o bătălie! Dar Franța nu a pierdut războiul!” — erau cuvintele ce vor anima timp de patru ani rezistența antihitleristă a patrioților francezi, rostite de Charles André Joseph Marie de Gaulle, promovat la 25 mai 1940 general de brigadă și devenit conducător, al forțelor Franței libere din acel moment, al Apelului din 18 iunie.

Șef al guvernului francez de la eliberarea țării după 6 iunie 1944 și pînă la 20 ianuarie 1947, generalul de Gaulle — figură legendară pentru anii celui de al doilea război mondial — s-a aflat pentru a treia oară în centrul istoriei franceze între 1958-1969, el fiind creatorul celei de a V-a Republici, ai cărei președinți ce l-au urmat s-au numărat cu toții (Georges Pompidou, Valérie Giscard d'Estaing, François Mitterand) printre miniștrii săi, fie între 1944-1947, fie între 1958-1969.

Fidelul său companion din anii războiului și pînă dincolo de viață, André Malraux, încerca să-l definească pe general și opera sa în câteva cuvinte: „O îndelungată legătură cu generalul de Gaulle m-a familiarizat cu câteva dintre procesele minții sale și cu relația sa cu acel personaj simbolic pe care în memoriile sale, îl denumesc de Gaulle mai exact căruia i-a scris memoriile în care Charles nu apare niciodată. Personalitățile din timpul discuției cu el, ca și cele din memoriile sale, aveau alură statuară. El gîndea despre oamenii istoriei în funcție de opera lor, și poate că gîndea despre toți oamenii

CENTENAR CHARLES

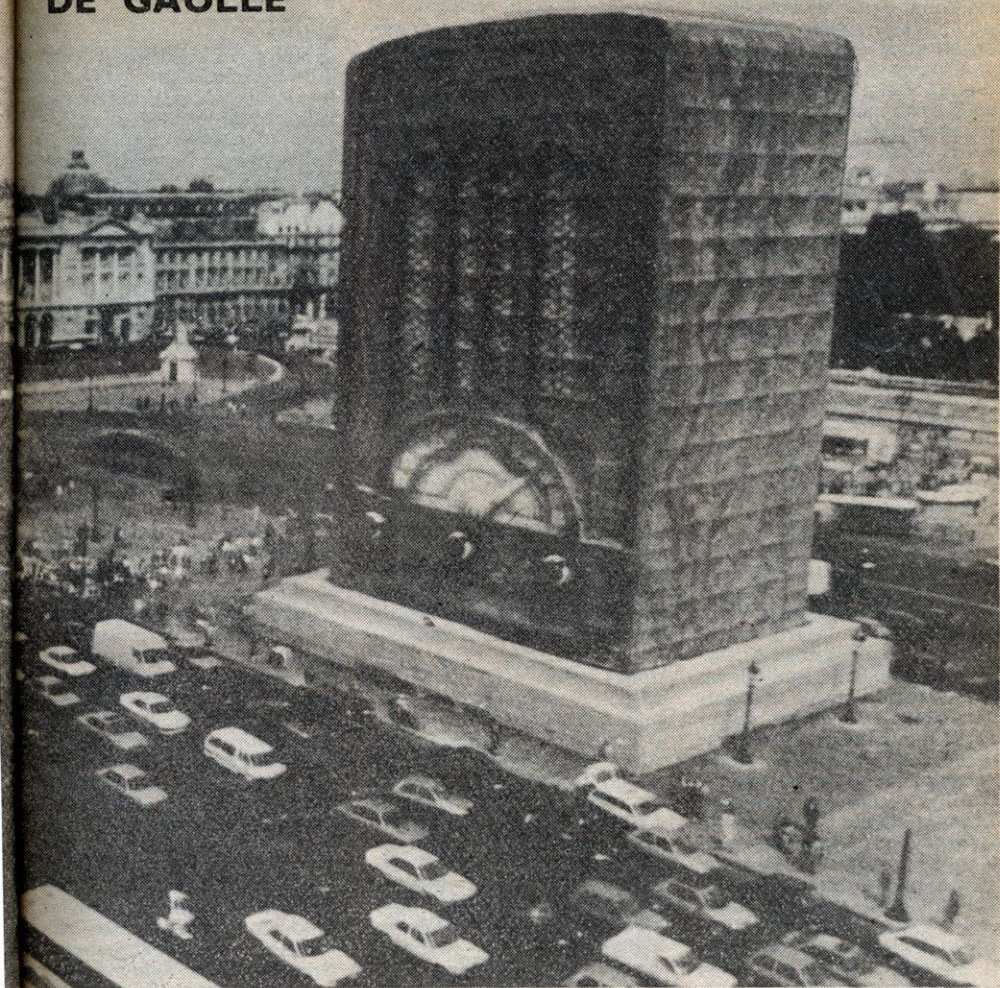
CRISTIAN POPIȘTEANU



în raport cu ceea ce îi considera capabili să înfăptuiască. Tema conversațiilor la care am asistat, atunci cînd el se îndepărta de problemele concrete, era cea a ideilor sau a Istoriei. Cred că spiritul militar acționa asupra lui de o manieră profundă și limitată: atât pentru că atunci cînd el a intrat în armată, aceasta era destinată luptei, cît și pentru că acest spirit părea a-i sugera metode de guvernare superioare metodelor civile. Generalul de Gaulle, atît în 1958 cît și în 1944, vroia să

creeze aparatul care să servească Franța în timp de pace, așa cum o armată modernă ar fi servit-o în vreme de război” (André Malraux, *Antimémoires*, Paris, 1967). Tot André Malraux avea să-mi arate (cu puțin timp înainte de a muri) o scrisoare a generalului de Gaulle, din 8 ianuarie 1966, în care primul președinte al celei de a V-a Republici franceze (pus în balotaj la primul tur al alegerilor prezidențiale pentru un nou mandat de 7 ani de către contracandidatul socialist

DE GAULLE



Prin acest radio monumental generalul vorbește în continuare francezilor. Sub această legendă revista Paris Match publică o imagine panoramică a pieței Concorde din Paris, la aniversarea Apelului din 18 iunie

François Mitterand și cîștigînd asupra acestuia cu 54,49% la cel de-al doilea tur de scrutin, din 19 decembrie 1965) emitea o profesiune de credință: „Indiferent dacă vîntul suflă mai tare sau mai încet, indiferent dacă valurile sînt mai înalte sau mai mici, vă privesc ca pe un companion deopotrivă minunat și fi-

del la bordul navei pe care ne-a îmbarcat pe amîndoi destinul”.

Dacă acțiunea generalului de Gaulle ține de domeniul cert al istoriei, scrierile sale — și în primul rînd memorialistica de război sau de pace, în care scriitorul rivalizează cu șeful militar și cu omul de stat — nu sînt mai puțin im-

portante pentru istoriografia franceză și a lumii între anii 1935-1970.

În semn de omagiu la Centenarul Charles de Gaulle din acest an am pregătit o cronică a raporturilor franco-americane dintre anii 1940-1944, așa cum le-a văzut generalul în memoriile sale de război.

Participant la multe dintre evenimentele de anvergură prin care a trecut Franța în acest ultim secol, generalul de Gaulle își spune în scrierile autobiografice punctul de vedere nu numai în ceea ce privește politica țării sale, ci și în legătură cu resorturile relațiilor interaliatate din perioada celui de-al doilea război mondial și din anii postbelici. Descrierea legăturilor franco-britanice are înțietate, întrucât acestea se caracterizau printr-o stare de alianță specială; generalul însuși a locuit cea mai mare parte a timpului între 1940-1944 în capitala engleză. Îngheturile și dezghețurile din relațiile șefului Franței libere cu conducătorii britanici din anii războiului le-am prezentat cititorilor noștri într-un serial acum cîțiva ani (*Magazin istoric*, nr. 9-12/1984, 1,2/1985).

Totuși, tabloul relațiilor dintre conducătorul „Franței libere” și cei ai Statelor Unite ale Americii apare și el într-un vast panoramic. (Desigur, opiniile generalului de Gaulle reprezintă un istoric al relațiilor franco-americane văzut numai de pe țărmul european al Atlanticului.) Marcind imensul ajutor constituit pentru Franța de prezența Statelor Unite în rîndurile coaliției antifasciste, de Gaulle dezvăluie totuși, pe larg, ciocnirile de interese și poziții dintre aliații occidentali, a căror etapă acută a început o dată cu războiul, fără a lua sfîrșit prin încheierea ostilităților. Această descriere a controverselor multiple, cînd fătșe, cînd mascate de procedeele diplomatice, se încheagă treptat prin relatarea a numeroase episoade, începînd cu zilele cînd Franța trăia momentele grele ale tragediei capitulării și ocupației hitleriste, pînă la ceasul victoriei. O particularitate ce sporește dificultățile situației diplomatice în care s-a găsit multă vreme generalul de Gaulle, invocată deseori de partenerii anglo-americani — și pe care autorul *Memoriilor* o menționează explicit — decurgea din statutul inițial al

Comitetului Național Francez. Procedura recunoașterii diplomatice depline a Comitetului Național Francez, al cărui președinte era de Gaulle, a urmat, în special în ceea ce privește oficialitățile anglo-americane, un drum întortocheat, a cărui explicație generalul de Gaulle o vede în interesul puterilor anglo-saxone de a acapara pozițiile antebelice ale Franței în imperiul colonial al acesteia.

Startul relațiilor sale cu oficialitățile americane este relatat de generalul de Gaulle astfel: „Statele Unite aduc în marile probleme sentimente elementare și o politică complicată. Așa s-a înțimplat în 1941, în atitudinea lor față de Franța. În timp ce în rîndurile opiniei publice americane acțiunea generalului de Gaulle suscita reacții pasionate (este vorba de constituirea la 18 iunie 1940, de către generalul de Gaulle, a Franței libere care continua lupta împotriva celui de-al treilea Reich — n. C.P.) toate cercurile oficioase se străduiau să o trateze cu răceală și indiferență. Cît despre personalitățile oficiale, ele mențineau neschimbate relațiile cu Vichy-ul (localitate unde își avea sediul guvernul Pétain-Laval, care a încheiat armistițiul cu cel de-al III-lea Reich — n. C.P.), pretinzînd astfel că sustrag Franța influenței germane, că împiedică cedarea flotei și păstrează contactul cu Weygand, Boisson (...). În fond, ceea ce conducătorii americani considerau drept un punct cîștigat era estomparea Franței” (volumul I, pp. 181-182).

De Gaulle povestește că în seara zilei de 10 iunie 1940, aflîndu-se în cabinetul lui Paul Reynaud, a asistat la o întrevvedere cu ambasadorul Statelor Unite, dl. W. Bullitt: „Credeam că ambasadorul Statelor Unite ale Americii venise la președintele Consiliului de Miniștri spre a aduce din partea Washingtonului o încurajare pentru viitor. Dar nu! venise doar pentru a-și lua rămas bun... Ast-



fel, în acele zile supreme, nu avea să existe ambasador american pe lîngă guvernul francez” (vol. I, p. 50).

Începînd de aici, de Gaulle formulează un reproș care s-a adîncit cu fiecare nouă disensiune. Patru ani mai tîrziu, într-o convorbire cu Harry Hopkins, de Gaulle aducea prietenului cel mai intim președintelui Statelor Unite, aceleași argumente invinuitoare; el relatează: „Am amînit că nenorocirea din 1940 a fost punctul culminant al încercărilor excesive pe care francezii le-au suportat. Or, în timpul primului război mondial, americanii n-au intervenit decît după trei ani de luptă, în care noi ne-am epuizat respingînd agresiunea germană. Ei au intrat în luptă pentru singurul motiv că submarinele germane au prejudiciat comerțul Statelor Unite și numai după ce au încercat tot posibilul pentru o pace de compromis în care Franța n-ar fi putut să redobîndească Alsacia și Lorena. Reich-ul, o dată înfrînt, am văzut pe americani refuzînd Franței garanțiile de securitate pe care i le-au promis, exercitînd asupra ei o presiune continuă, pentru a o face să renunțe la gajurile pe care le deținea și la reparațiile la care avea dreptul, în sfîrșit, furnizînd Germaniei tot ajutorul necesar pentru refacerea puterii sale. «Rezultatul, am spus, a fost apariția lui Hitler»” (vol. III, p. 62).



În sfârșit reconciliați, cei doi generali, de Gaulle și Dwight Eisenhower — deveniți președinți — parcurg în mașina deschisă Champs Elisée, cu ocazia vizitei președintelui S.U.A. în Franța, din septembrie 1959

lată și ultima notație a lui de Gaulle despre această convorbire: „Am evocat imobilitatea pe care au păstrat-o Statele Unite cînd al III-lea Reich a încercat să domine Europa” (vol. III, p. 83).

Aceste cuvinte se adresau trecutului...

În ceea ce privește noile relații franco-americane, leit-motivul îngrijorării lui de Gaulle și al majorității dispușelor ivite a fost ceea ce generalul apreciază drept dorința S.U.A. „de a dicta legea și dreptul în lume”. Într-o telegramă trimisă la 21 iunie 1942 din Londra de către Comitetul Național Francez reprezentantului său în U.R.S.S., se vorbește deschis despre temerile „pe care le-ar putea suscita tendințele imperialiste care-și fac loc în America” (vol. I, p. 549). De Gaulle scrie: „Simțeam că independența era indiscutabil amenințată” (vol. I, p. 182). Și mai departe: „... Cît despre comportamentul lor politic (al S.U.A. — n. C.P.), acesta avea drept bază un cumplit egoism. Cum să iau în serios scrupulele afișate de Washington, care simula că-1 ține la distanță pe generalul de Gaulle sub pretextul de a lăsa francezilor libertatea de a-și alege într-o zi guvernul, și care, în același timp, păs-

tra legături oficiale cu dictatura de la Vichy și era gata să trateze cu oricine ar fi deschis porțile Africii de Nord?” (vol. II, p. 24).

Nemulțumirile generalului de Gaulle se cristalizează în numeroasele incidente și divergențe de ordin politic, diplomatic, militar și economic, care apăsau relațiile franco-americane.

Recunoașterea Comitetului Național Francez de către Statele Unite a fost făcută într-un mod care a înșelat așteptările sale, Washingtonul menținînd o formulă restrînsă. Reacția cercurilor diplomatice americane vădea rezerve pe termen lung față de șeful Comitetului Franței Libere. La aceste rezerve se adăugau activitățile și intrigile antigauliste pe care serviciile de spionaj americane le desfășurau în spatele colaborării franco-americane și despre care de Gaulle se arată a fi fost informat. „Noi știam că dl. Robert Murphy, consulul general la Alger, înspira acțiunea «specială» dusă în Franța de ambasadă, consulate și serviciile secrete americane” (vol. II, p. 16). De Gaulle era la curent și cu faptul că administrația Roosevelt nu era străină de o serie de conjurații contra sa, iar în sferele politice și gazetărești de la Washington, el era asemuit într-un mod ireverențios cînd cu Bonaparte, cînd cu Jeanne D'Arc. Iată ce scria într-o telegramă din 4 octombrie 1941, René Plevin, trimisul special al generalului de Gaulle în Statele Unite: „... Welles (subsecretar de stat al S.U.A. — n. C.P.) este în continuare rece: Mi s-a părut deosebit de rezervat și nu mi-a dat nici un moment ocazia să dezvolt perspectivele mai largi ale efortului Franței Libere. Aici toți își dau seama perfect că Welles și adepții săi cred că, în ceea ce privește Franța, știu mai mult decît aliații noștri britanici și chiar mai mult decît noi înșine” (vol. II, p. 485).

În vara anului 1944, de Gaulle nota: „... refuzul de a

ne recunoaște ca autoritate națională franceză camufla în realitate ideea fixă a președintelui Statelor Unite de a-și institui arbitrajul în Franța” (vol. II, p. 211).

Faptul că Franța nu a luat parte la multe dintre tratativele între participanții la coaliția antifascistă — începînd cu elaborarea Cartei Atlanticului și terminînd cu conferințele de la Teheran, Yalta și Potsdam — generalul îi atribue dorinței Statelor Unite de a o îndepărta de centrul vieții internaționale. Aceste considerente l-au determinat pe de Gaulle să decline, spre sfîrșitul războiului, unele invitații de a se întîlni cu conducătorii americani, întrucît ele nu țineau seama de rolul Franței ca mare putere.

Reprezentant de elită al școlii de la Saint-Cyr și al tradițiilor militare franceze, generalul de Gaulle acordă un prim plan, în memoriile sale, comentării operațiilor de pe fronturile celui de-al doilea război mondial. La acest capitol se înregistrează tensiunile cele mai înalte în relațiile cu autoritățile politice și militare americane. Vom reproduce din suita acestora cîteva mai semnificative, relatate în cele trei volume.

Un prim contact dur s-a petrecut la șase zile după atacarea Statelor Unite de către Japonia... „La 7 decembrie — scrie de Gaulle — atacul de la Pearl Harbour arunca America în război. S-ar fi putut crede că de acum înainte politica lor va trata drept aliați pe francezii liberi care luptau împotriva propriilor lor dușmani. Totuși nu s-a întîmplat așa. Înainte ca Washingtonul să ia o hotărîre, a trebuit să suportăm o serie de avatururi penibile. Astfel, la 13 decembrie, guvernul american rechiziționa în porturile sale pachetotul Normandie și alte 13 vase, fără să consimtă să trateze cu noi și nici măcar să ne vorbească despre folosirea și echiparea acestora” (vol. I, p. 184).

Decis să păstreze sub drapel francez tot ceea ce se pu-

tea păstra din posesiunile coloniale, generalul de Gaulle a ordonat, între altele, ocuparea citorva insule din apropierea regiunii Antilelor.

„...Se putea crede — scrie de Gaulle — că această mică operație, atît de fericit efectuată, va fi ratificată fără zguduiri de către guvernul american; cel mult ne puteam aștepta la o oarecare indispoziție în birourile Departamentului de Stat. Or, în Statele Unite a izbucnit o adevărată furtună. A declanșat-o Dl. Cordell Hull însuși, printr-un comunicat în care anunța că se reîntoarce de urgență la Washington, întreprindându-și vacanța de Crăciun. «Acțiunea întreprinsă la Saint-Pierre și Miquellon de către vasele franceze așazăse libere, adăuga secretarul de stat, a fost efectuată fără ca guvernul Statelor Unite să aibă cunoștință de ea în prealabil și fără să-și fi dat în vreu fel consimțămîntul»” (vol. I, pp. 185, 186).

Incidentul diplomatic prilejuit de mica insulă Saint-Pierre s-a repetat și în cazurile Somaliei și Madagascariului. (În acea perioadă, Somalia franceză și Madagascariul erau de fapt colonii franceze.)

O umbră stăruitoare a proiectat asupra relațiilor franco-americane semi-excluderea unităților aflate sub comanda generalului de Gaulle — în diferite etape și sub diferite pretexte — de la importante operațiuni, cum au fost debarcăările în Africa și Sicilia, încheierea armistițiului cu Italia, înaintarea în unele sectoare din Germania. (Într-o convorbire cu ambasadorul Statelor Unite la Londra, generalul de Gaulle insistase pentru a se deschide un al doilea front printr-o debarcare în Franța, încă în cursul anului 1942, mai precis — în luna august a aceluiași an).

Cîteva dintre aceste episoade:

„...Am plecat la 5 august (1942 — n. C.P.), după ce

mai înainte i-am văzut pe d-nii Churchill și Eden, iar cuvintele lor puțin stînjinite mi-au confirmat sentimentul că în curînd voi asista la o acțiune contrară pactului care ne lega din iunie 1940. În avionul care mă ducea spre Cairo se afla și dl. Averell Harriman, trimis de Roosevelt ca ambasador la Moscova. Acest diplomat, de obicei deschis și vorbăreț, parea, de data aceasta, absorbit de un mare secret. Trecînd Gibraltarul am văzut spectacolul marilor lucrări ce se desfășurau aici și am remarcat comportamentul misterios al guvernatorului, generalul Mac Farlane [aflat în același avion cu de Gaulle — n. C.P.] atît de destins în alte ocazii. Toate aceste indicii m-au asigurat că, în curînd, în Mediterana va avea loc — fără noi — o mare acțiune” (vol. I, p. 3).

Cînd s-a produs debarcarea anglo-americană în Africa de Nord, semnalată la 7 noiembrie 1942, prin anunțul aproape continuu al tuturor posturilor de radio din Statele Unite, sub formula „Robert sosește” (*Magazin istoric*, nr. 1/1974), de Gaulle a fost invitat la reședința premierului englez Churchill unde, în prezența lui Eden, acesta i-a spus:

„...Pentru moment, Marea Britanie a trebuit să lase Statelor Unite întreaga responsabilitate. Eisenhower deține comanda supremă. Or, americanii cer ca francezii liberi să fie excluși” (vol. II, p. 41).

Procedeu a fost din nou aplicat în momentul debarcării în Sicilia, iar textul armistițiului cu Italia, încheiat în august 1943 (*Magazin istoric*, nr. 1/1968, 3, 4/1974), a fost remis autorităților militare franceze doar cu cîteva ore înainte de semnare.

Iritarea și neînțelegerile au fost un însoțitor permanent al relațiilor franco-americane în rîstimpul luptelor ce s-au desfășurat după debarcarea din Normandia chiar în timpul căreia a survenit o pole-

mică gravă, datorată proiectului de proclamație al comandantului suprem al forțelor expediționare aliate, generalul Eisenhower (*Magazin istoric*, nr. 5/1974), și pînă la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Arătînd că, la numai 21 de zile după debarcare, trupele americane și franceze acoperiseră 700 de kilometri pe teritoriul țării sale ajungînd în Alsacia, de Gaulle remarcă: „...Această înaintare fulgerătoare a fost asigurată în mare măsură de faptul că participanții la mișcarea de rezistență slăbiseră forțele dușmanului și ocupaseră o mare parte a căilor de comunicație. S-a făcut simțit și sprijinul acordat de unitățile regulate” (vol. III, p. 26). Și citeva cuvinte despre eliberarea Parisului: „...Rezultatul luptelor din Paris este cît se poate de satisfăcător. Trupele noastre au reputat o victorie completă fără ca orașul să fi suferit stricăciuni, iar populația — pierderi de care ne-am fi putut teme. Este într-adevăr o acțiune a forțelor din interior...” (vol. II, p. 305).

Neîncetate divergențe se succedau, pe măsură ce frontul înainta. Greutățile în aprovizionare, refuzul comandamentului american de a înzestra unitățile militare franceze cu armament greu, hotărîrile de evacuare a unor orașe ca Strasbourg (*Magazin istoric*, nr. 9/1988), precum și de dislocare a trupelor franceze din anumite regiuni, cum ar fi fost Rinul și orașul Stuttgart, — toate exprimau planurile cercurilor oficiale din Statele Unite de a acorda trupelor franceze un rol secundar, mai mult de acoperire a trupelor americane și engleze. Împotrivirea generalului de Gaulle a modificat în multe cazuri hotărîrile inițiale ale autorităților militare americane, dar nu fără a provoca noi și noi ciocniri care afectau relațiile franco-americane. În însemnările sale, generalul scria: „...La originea afacerii era,

într-o anumită măsură, dorința de hegemonie pe care Statele Unite au manifestat-o din plin și pe care n-am încetat să o relev de fiecare dată" (vol. III, p. 118).

Incident după incident, așa se constituie un amplu capitol din istoria relațiilor dintre Statele Unite și Franța în anii războiului. Autorul memoriilor sintetizează în modul următor rezultatele la care s-a ajuns: „...Fără îndoială — scria el la sfârșitul tratativelor duse în 1945 la Washington, cu președintele Harry S. Truman — între statele noastre nu putea exista nici înțelegere reciprocă totală, nici încredere fără rezerve. Tratatивele cu Washingtonul au dovedit că America mergea pe o cale care nu coincidea cu a noastră” (vol. I, p. 214).

Am putea pune o singură concluzie la această rapidă trecere în revistă. Este cea a ilustrului analist american Walter Lippmann, care scria în 1960 în *New York Herald Tribune*: „Generalul [de Gaulle] nu a iertat și nu a uitat nefericita istorie a relațiilor noastre cu Franța, în timpul și după cel de al doilea război mondial”.

Paris 1990

După ce la 18 iunie s-a celebrat semicentenarul Apelului, la 22 noiembrie se împlinesc 100 de ani de la nașterea, iar la 9 noiembrie 20 de ani de la încetarea din viață a generalului de Gaulle. Așadar, trei aniversări în acest an. Între numeroasele momente comemorative ce vor marca luna noiembrie, vrem să menționăm aici zilele internaționale „De Gaulle și secolul său”.

Sub înaltul patronaj al președintelui François Mitterand și al premierului Michel Rocard, această amplă manifestare științifică organizată de Institutul Charles de Gaulle

din Paris (președinte Geofrey de Courcel, vicepreședinte Pierre LeFrance, președintele Comisiei centenarului, general de armată Jean Simon), va reuni la sediul UNESCO din capitala Franței un mare număr de personalități din zeci de țări ale lumii, ce vor dezbate între 19 și 24 noiembrie 1990 numeroase aspecte ale vieții și acțiunii generalului de Gaulle.

Vom avea ocazia să prezentăm cititorilor noștri lucrările simpozionului de la Paris de a căror pregătire științifică s-a ocupat (din 1986) un comitet în frunte cu domnul Bernard Tricot. Ne mărginim a aminti doar câteva dintre numele celor care au transmis comunicări: Jean Daniel, Jean Lacouture, Jean François Revel, Jacques Fauvet, Françoise Giroud, Arthur Funk (Magazin istoric, nr. 10/1978), Christian Pineau, Jacques Viat, Aleksandr Ciubarlian, Constantin Caramanlis, Hélène Abhrweiler, Leo Hamon, Udo Kempf, Pierre Messmer, Thierry de Montbrial, George Ball, George Bundy, Henry Kissinger, David Rockefeller, Arthur Schlesinger, Cyrus Sulzberger, André Holleaux.

Nu aș vrea să închei aceste pagini despre centenarul unuia dintre giganții istoriei secolului XX, cum îl numește Cyrus Sulzberger, fără a aminti că revista noastră a oferit cititorilor săi în repetate rânduri fie extrase din scrierile sale, fie evocări ale unor momente de viață. Și este momentul să ne amintim că înainte de vizita sa în România (mai 1968) pe biroul președintelui de Gaulle s-au aflat — alături de cartea Marthei Bibescu „Izvor, țara sălciiilor” — și exemplare din *Magazin istoric* cu o primă selecție din memorii de război (Magazin istoric, nr. 4/1967, 4/1968). Este un prinos care arată că pentru noi Centenarul de la 22 noiembrie are o continuitate de semnificații. ■

TIMBRU DE GAULLE ÎN... 1943

În mai 1943, funcționarii poștali francezi au descoperit la Marsilia scrisori marcate cu timbre de 1,5 franci, înfățișându-l pe... generalul de Gaulle, anunțată revista lunară franceză *Le monde de philatélistes*. De fapt, un fals, pentru că chipul generalului era imprimat peste cel vizibil radiat al altui general... Henri Pétain. Simpatizanți ai mișcării de Rezistență și ai lui de Gaulle personal, lucrătorii de la poștă expediau fără nici o reținere aceste picuri, ca o manifestare de patriotism.

Guvernul de la Vichy a emis o circulară către toate oficiile poștale, care semnală apariția unei mărci unde imaginea lui Pétain fusese înlocuită cu a unui „alt general”. Se pare însă că circulara n-a avut prea mare ecou; pentru că în 1944 încă se expediau scrisori cu timbre „gaulliste”. Falsul avea un tiraj de 1 500 exemplare și era „confectionat” prin procedee tipografice. Inscriptia „Poșta franceză” fusese și ea înlocuită cu „Republica franceză”.

Paralel cu acest timbru a mai circulat pe picuri și o altă marcă, tot cu portretul lui de Gaulle (în loc de Pétain) și tot cu o valoare nominală de 1,5 franci. De data aceasta, la Nisa. O grupare a Rezistenței, „Combat”, a emis timbrul după modelul celui cu Pétain. Gravorul Robert Tirenne, care a lucrat la această „făcătură”, avea să piară în beciurile Gestapoului la numai câteva luni de la reușita operației sale filatelice.

În anii 1943-1944, mii de scrisori purtând asemenea timbre — emise pe hîrtie galbenă sau gri și avînd în colțul din stînga jos literele RF (République Française) — circula ilegal la Nisa, Marsilia, Lyon, chiar Paris. Evident, numai cu bunăvoința și complicitatea funcționarilor poștali.

Prof. STEPHEN FISCHER-GALAȚI:

„Sint sincer optimist”

În drum spre cel de-al XVII-lea Congres internațional de științe istorice de la Madrid (26 august - 3 septembrie), profesorul american de origine română Stephen Fischer-Galați, de la Universitatea Boulder, Colorado, a fost din nou oaspete al țării noastre.

Profitând de prezența sa în Capitală, i-am adresat câteva întrebări:

— La o jumătate de secol de la plecarea Dv. din România, după ce între 1963 și 1986 ați revenit în țară an de an, care vi se pare a fi astăzi impresia dominantă pe plan național?

— Dominantă pentru mine — și pot spune unul dintre primele elemente ale democrației — este libertatea presei și marele interes al cititorilor față de ea. Un alt element de autentică democrație ce m-a impresionat este libertatea individului în a se exprima și a se manifesta după cum o dorește. Revenind la presă, mulți o citească pentru lucrurile senzaționale.

Din păcate, găsesc în presă (desigur, nu în toate ziarele și revistele) un vocabular primitiv, cu gust eminemamente polemic și cu prea puțin respect pentru alte puncte de vedere, ca și față de problemele actuale, foarte serioase care confruntă România. Presa este cu adevărat liberă, dar consider că ea este și abuzivă, deoarece tonul îl dă polemică. Din păcate, nu oferă nici o soluție. Desigur eu sint avantajat, deoarece pot citi și mai ales înțelege. Alți americani însă, nu au cum să o facă.

Un alt aspect ca să refaci situația politică trebuie, în mod obligatoriu, să rezolvi problema economică. Planul economic al guvernului român este bun, dar pentru a-l aplica trebuie timp. Sint de acord cu prof. Mihai Boțez, un sociolog celebru de origine română, care trăiește acum în America, că situația actuală

este normală și o să dureze.

Se susține că trebuie un nou Plan Marshall pentru țările răsăritene, prin care America să investească bani mulți. Problemele economice ale României, ca și ale tuturor țărilor din estul și centrul Europei, nu pot fi rezolvate fără investiții mari, pe care statul român nu are de unde să le facă. Cine poate ajuta pe români? Cred că doar relațiile avantajoase cu Occidentul pot scoate căruța din șanț. Relații în condiții de egalitate.

— Cum întrezăriți Dv. perspectivele țării noastre pe calea democrației?

— La această întrebare am să pornesc tot de la o observație, să zicem negativă: în cele mai dese cazuri nu s-a schimbat cu nimic atitudinea și mentalitatea funcționarilor publici. Aș putea spune că ei depășesc în lipsă de polițete manierele dinainte de decembrie. Sint desigur și excepții. Eu înțeleg perfect că, după 40 de ani de dictatură comunistă, abrutizarea populației, distrugerea valorilor culturale și spirituale, emanciparea maselor fără o educație corespunzătoare nu puteau duce decât la declanșarea violenței. Trebuie o reeducare spirituală și culturală, care în ultimă instanță depinde de o realizare a îmbunătățirii situației economice. Burghezia veche a fost distrusă; a apărut una nouă, cea a parvenitilor. De fapt este un fenomen general al vulgarizării societăților, ceea ce echivalează cu un atac împotriva civilizației.

Apoi, concepția despre învăța-

mînt trebuie neapărat schimbată. Părerea mea este ca admiterea la Facultate să nu mai fie condiționată de locuri, ci intrarea să fie nelimitată, iar selecția să se facă pe parcurs.

Dintr-o discuție cu un confrate reieșea că tinerii nu muncesc și că ei vor să plece. *Fără muncă nu se poate face nimic. Trebuie muncă serioasă pentru a merge spre o refacere a țării.* Capacități există în toate domeniile.

— Cum vedeți acum colaborarea dintre istoricii români și americani?

— Istoricii serioși care într-adevăr s-au specializat în acest domeniu, adică al Europei de Răsărit, ca Radu R. Florescu, George R. Ursul, Paul E. Michelson, Glenn E. Torrey, Paul Quinlan ș.a., cit și mai tinerii Kurt Freptow sau Robert Forrest își vor continua în mod serios studiile și cu rezultate mai bune, avînd acces în România la materiale care pînă acum le erau interzise.

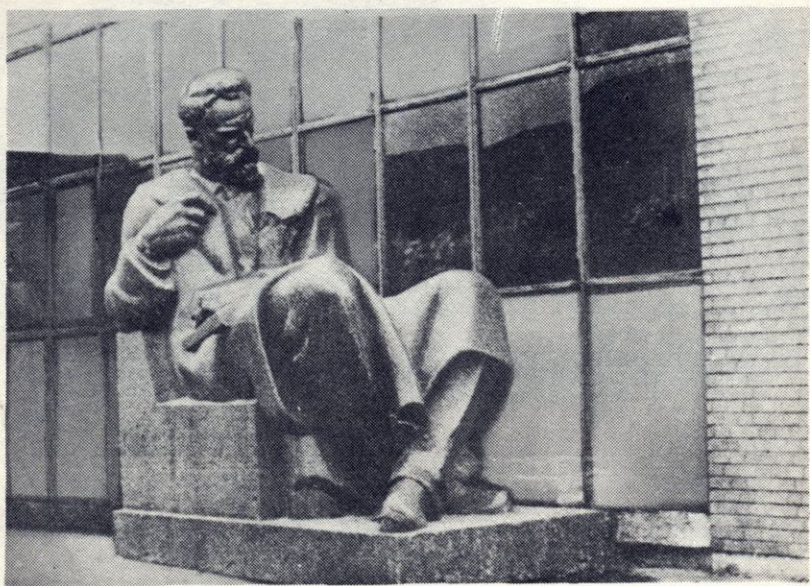
Prezența profesorului Dinu C. Giurescu la Facultatea de istorie din București va ajuta, cred, mult la dezvoltarea și cunoașterea istoriei românești și americane. Eu sper, în general, că oamenii bine pregătiți și obiectivi vor cerceta problemele, temele, care nu au putut fi abordate pînă acum. În concluzie, vă rog să notați că sint sincer optimist pentru țara dumneavoastră.

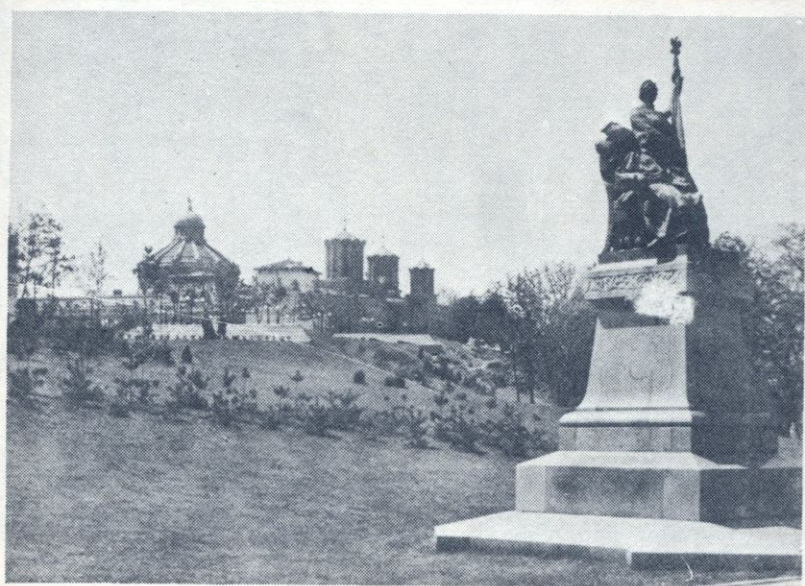
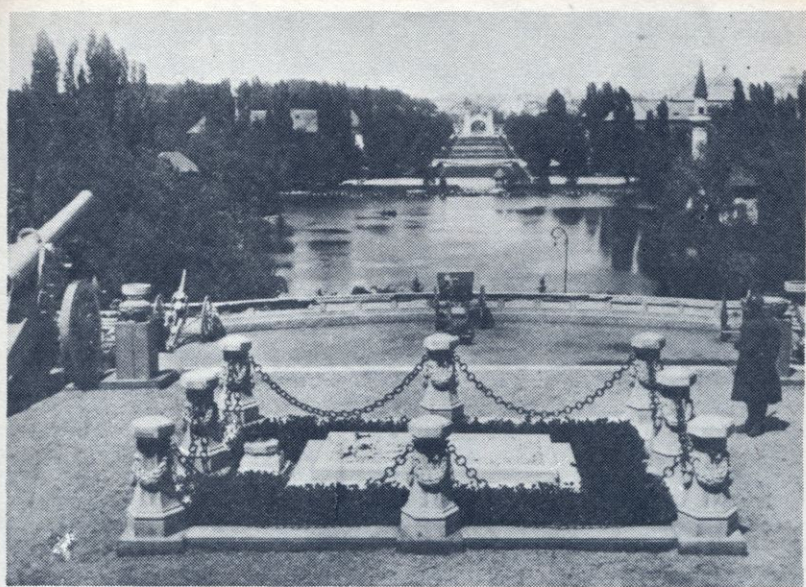
A consemnat Ioana URSU

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Monumente istorice care (aidoma celor prezentate în Magazin istoric, nr. 10/1990) nu mai sint: statuile lui Carol I; I.C. Brătianu; I.I.C. Brătianu; Mormintul Eroului Necunoscut și statuile lui Barbu Catargiu și Pake Protopopescu





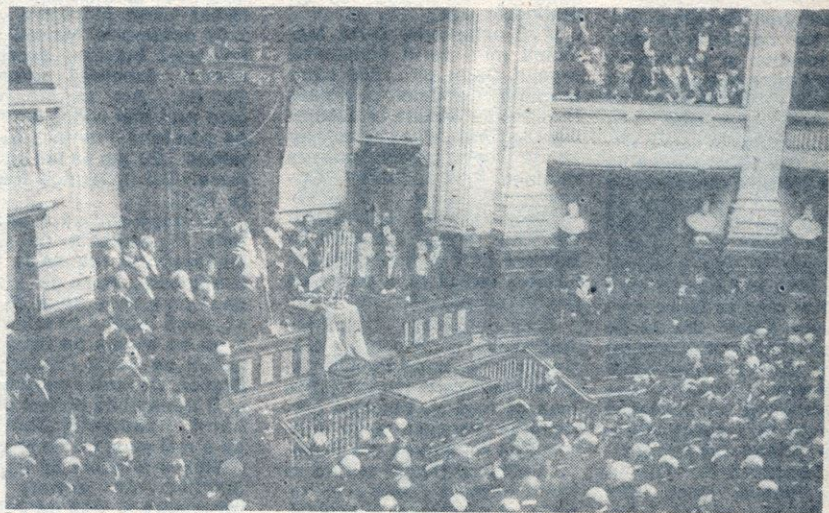




DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA

MAREA UNIRE (II)

G.T. KIRILEANU



La 27 septembrie/10 octombrie 1914, regele Carol I s-a stins din viață. A doua zi, pe tronul României a urcat nepotul său, desemnat succesor din timp și devenit regele Ferdinand I.

În continuarea însemnărilor din jurnalul său inedit — păstrat cu multe dificultăți în colecțiile Bibliotecii Academiei Române — G.T. Kirileanu surprinde alte momente din viața de la Curtea regală a României, de data aceasta la începutul domniei lui Ferdinand, înregistrând îndeosebi ecourile frământărilor fundamentale ce preocupau în acele zile nu numai lumea politică românească, ci și cercurile largi ale opiniei publice: atitudinea României față de războiul care începuse în iulie același an. După cum se poate constata și din notațiile lui G.T. Kirileanu, sentimentul majoritar era acela al necesității intrării în luptă alături de puterile Antantei, pentru realizarea idealului național: unirea cu patria mamă a ținuturilor istorice locuite de români și aflate sub dominație austro-ungară.

La fel ca și la episodul precedent, facem precizarea că, în transcrierea textului, am păstrat unele particularități stilistice ale autorului, conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar atunci cînd este consemnată doar o variantă, memorialistul a indicat „stilul vechi”. Notele de subsol și intervențiile explicative ne aparțin.

1914

7/20 octombrie. Ministrul de justiție [Victor Antonescu] cere a i se înapoia două volume asupra Belgiei pe care le-a împrumutat M.S. regelui

Ferdinand. Mă duc la aparatamentul de deasupra corpului de gardă și pun pe feciorul de serviciu să-l întrebe. Regele mă cheamă și-mi spune că sînt într-o cameră de la Castel Peleş. Biroul era încărcat de hirtii, iar la o

parte un teanc de petiții, căci de la suirea-i pe tron a cerut să i se dea toată corespondența. Așa încît regele a deschis toate plicurile cu petiții pe care pînă acum le deschisese eu. Mi-a spus că sînt multe petiții fără însemnătate.

I-am răspuns că M.S. regele Carol I hotărâse ca să le deschiid eu și să-i prezint numai pe cele însemnate. A zis că mi le va trimite. Mi-a vorbit cu multă amabilitate.

Regele lucrează toată ziua, cînd acolo, cînd dincoace la birourile regelui Carol. Iese în grădină cîte puțin. Mai citește în biblioteca mare. Trebuie să-i pară ciudată trecerea de la libertate la atîtea lucrări de birou. La mai mulți a spus că nu-și vede capul de lucru.

Di. colonel Baranga îmi spune că noul rege este foarte sovăitor și politicianii merg fără frică la el, pe cînd la bătrînul rege mergeau cu sfiială. Apoi noul rege este foarte nepopular în ȏstire din cauză că Dim. Sturdza, ca să se arate devotat dinastiei, l-a pus pe prințul moștenitor să facă notarea ofițerilor în foile personale (ceea ce nu-i nici într-o țară) și așa generalii dădeau vina toată pe prințul moștenitor cînd se făcea vreo nedreptate. Odată era să fie un pronunțament [revoltă] militar și anume comandanții de regimente voiau să se facă bolnavi și să lipsească regulat de la inspecțiile făcute de prințul moștenitor.

8/21 octombrie. De la moartea regelui, parcă n-am mai fi în plin război european. O liniște de moarte domnește la noi.

Bogdan-Duică îmi spune că pentru armele noastre n-avem decît 80 cartușe pentru o pușcă — cînd această sumă n-ajunge nici pentru o zi de luptă! Rusia ne-a făgăduit ceva cartușe, căci din Austria și Germania nu ni le mai dă, dar asta și cu nimic e tot una.

Costescu ar fi comandat material trebuincios pentru cartușe (în formă pentru C.F.R.) tocmai din America, adică o să-l avem pe 1 lună și 1/2. Iată cît de gata sîntem!

8/21 octombrie. Explicația turbării rusofile a lui A.D. Xenopol și Take Ionescu.

Xenopol ar fi pretins regelui Carol I (informație de la dr. Dim. Gusti) că deoarece în cursul domniei n-a încurajat știința românească, să

deie acum un semn vădit prin cea mai înaltă decorație, prezidînd și banchetul ce se va da pentru sărbătorirea lui Xenopol în urma alegerii lui ca membru al Institutului Franței. Regele a întrerupt audiența și cînd Xenopol a mai cerut audiență la rege, nu i-a acordat-o. De aici supărarea.

Iar Take Ionescu (informația o am de la dr. Antipa) ar fi vorbit regelui Carol I amenințător despre o eventuală abdicare și regele iarăși i-ar fi spus: „Audiența e sfîrșită”, arătîndu-i ușa.

9/22 octombrie. D-rul Mamulea mi-a cerut scrisoarea regelui Carol din 1869 către primulul Capitalei privitoare la diadema dăruită la căsătoria reginei Elisabeta. Se spune acolo că diadema va rămînea între odoarele Coroanei României.

Ziarul *Viitorul* apărut azi zice că regina Elisabeta e bolnavă de cîteva zile. Eu am văzut-o ieri și mi-a părut pe deplin sănătoasă.

9/22 octombrie. Col. Paul Angelescu recunoaște situația grea a bucovinenilor în urma retragerii rușilor. Zice însă că rușii au bătut pe germani la Varșovia și-mi șoptește că retragerea din Bucovina este cu tîlc: în curînd va urma intrarea noastră în acțiune și ocuparea Bucovinei.

Prin luarea comanda armatelor austriece de către germani, Austria este osîndită la peire. Germania o va arunca tuturor drept compensație la încheierea păcii, luîndu-și ea partea leului.

Situația armatei germane ar fi compromisă.

18/31 octombrie. Di. Basset, cînd i-am dat bună-dimineața:

— Ei, va să zică, focul s-a întins și la miazăzi (între turci și ruși) și România e prinsă într-un cerc de foc. Mă mir cum de se mai găsesc oameni la noi care să pue scînteie pentru ca focul să se întindă și mai mult. Nici nu ne-nchipuim ce nenorociri ne așteaptă.

Regele a primit azi la 2 p.m. întregul comitet al inspectorilor generali ai armatelor în frunte cu ministrul de

război. Este o politeță față cu fostul lor president, acum rege, dar se poate să fie și vreo legătură cu evenimentele actuale.

19 octombrie. Maior Balif găsește pe dr. Mamulea în cancelarie la mine și se iau de vorbă de războiul turco-rus. Maior Balif zice: „Se prea poate ca obiectivul nostru să se îndrepte spre sud și pentru luarea Transilvaniei să ne batem mai întîi cu bulgarii, care nu vor să se înțeleagă cu noi”. Dr. Mamulea a rămas uimit în tăcere.

21 octombrie. Maiorul Balif îmi arată buletinul secret cu mersul războiului european. Eu zic: „Am să mă bucur cînd n-oi mai vedea linia asta pe pămîntul Franței”. El răspunde: „Eu am să fac un chef mare cînd or ajunge franțuții la Rin”.

Azi după-amiază a avut regele în audiență pe Giers, ambasadorul rus de la Constantinopol, apoi pe I. Bogdan¹ care mi-a spus că vrea să ceară regelui să stăruiască a nu se trimite pe cîmpul de război pe Sextil Pușcariu din Brașov, deoarece moartea lui ar fi ireparabilă pentru dicționarul Academiei Române. Mi-a mai spus că războiul din Galiția e crîncen: au căzut la 300 000 din armata austro-ungară și încă de 2 ori pe atîția ruși, după zisa austrie-cilor. Au suferit și de foame pînă au venit germanii, care au cerut de la început ca trupele să fie bine hrănite.

La 5 1/2 are audiență la rege și P.P. Carp². E bucuros de vestea aflată de la ministrul austriac că austro-germanii ar fi făcut 100 000 prizonieri ruși. E sigur că Germania va fi învingătoare și că va debarca armata în Anglia.

Mare bucurie am avut întîlnindu-mă azi cu prof. I. Nistor³ de la Cernaui. A stat la Iacobeni (sau Cîrlibaba?) și 6

¹ Ion Bogdan (1864-1918), filolog și istoric, membru al Academiei Române, editor de cronici și documente.

² P.P. Carp (1837-1918), om politic, unul din fondatorii „Junimii”, șef al Partidului Conservator (1907), susținător al regelui Carol I pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale.

³ Magazin istoric, nr. 8/1990.

săptămîni n-a ieșit din casă de teama vreunei înscenări din partea jandarmilor care-l păzeau. N-a putut ceti nici un ziar. Acuma venise jandarmii unguri care-l țineau și mai din scurt. Văzînd așa, a trecut în Dorna românească și s-a coborît cu plutele la Piața. În urma lui jandarmii îl căutau pe capete.

19 octombrie/1 noiembrie. În ziarul *Dreptatea* de azi, la rubrica spionilor germani din România, a ieșit la iveală și „von Dunken”, adică baronul von Dungen, profesor de drept internațional la Universitatea din Cernăuți, care de astăsară stă în gazdă la familia noastră regală, pe lângă regina Elisabeta.

Acest baron a iscodit legătura genealogică între Hohenzollerni și Basarabi (vezi *Curtea de Argeș* de Jaffe). Profesorul I. Nistor de la Universitatea din Cernăuți i-a spulberat genealogia asta într-o notiță de cîteva rînduri. Dar baronul și-a continuat studiile acestei genealogii în *Revista genealogică a cavalerului* [Sever] Zotta, [1874-1943] așezat în Iași.

Se vede însă că regelui Carol și reginei Elisabeta le-a plăcut legătura genealogică, dîndu-i crezare.

Baronul a venit anul trecut pe la București, după încheierea Păcii din București [din 1913], spre a aduna material asupra acestui act istoric. Tzigara [Samurcaș] mi-l trimitea mie spre a-i da mură în gură informațiile; eu l-am trimis la [istoricul] I.C. Filitti, iar acesta i-a cam tăiat pretențiile.

Acordîndu-i-se decorația de ofițer al „Coroanei”, el a făcut întîmpinare că e prea mică pentru rangul și titlurile lui. Regele Carol s-a supărat. E de mirare deci cum de a putut veni ca oaspete al Curții regale.

Colonelul Angelescu îmi spune că a avut discuții aprinse cu el, deoarece susținea că noi n-avem nici un drept asupra Ardealului.

Pe cît am înțeles de la Tzigara, care-i poartă multă

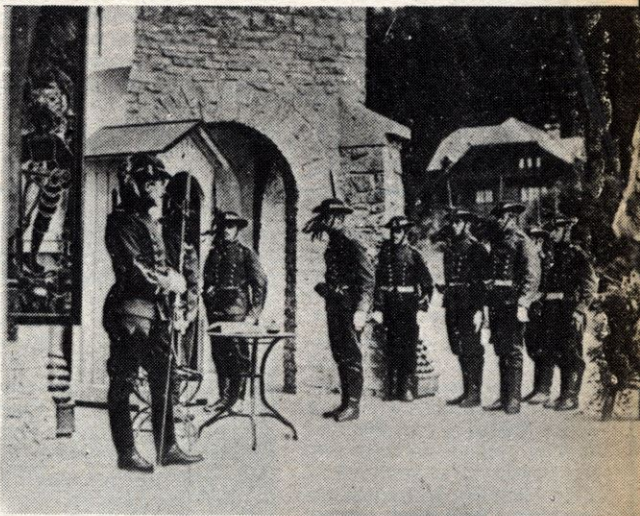
prietenie, Dungen ar fi fost amestecat la facerea telegramelor reginei Elisabeta către împărații Wilhelm și Franz Iosif, cu prilejul morții regelui Carol. Dar n-a vrut să-mi spună pe deplin.

Tot de la Tzigara am înțeles că Dungen ar fi avut ciocniri cu dl. Basset. Și am observat că într-un rînd fiind la masă alături, dl. Basset mereu i-a întors cotul și nu i-a adresat cuvînt deloc.

Ieri Dungen a chemat la telefon pe contele Waldburg de la legațiunea germană spre a-i spune ceva din partea reginei Elisabeta. Azi aud

Von Dungen a spus col. Baranga că pleacă în Germania (el fiind de loc din Dresda), deoarece cînd patria e în primejdie tot cetățeanul trebuie să fie în țară.

Tzigara îmi spune că-i pare bine de plecarea lui Dungen, dar se-nțelege că nu putea arăta că dorește plecarea lui. A vorbit cu dl. Basset și despre Dungen și despre rolul lui Tzigara pe lângă regina Elisabeta. Dl. Basset e de asemenea bucurat de plecarea lui Dungen și i-a spus lui Tzigara că a cercetat chestia divulgării celor 2 telegrame către împărații Wilhelm și



Schimbarea gărzii la Castelul Peleş din Sinaia

În p. 33: regele Ferdinand depune jurămîntul în fața Parlamentului

că se gătește să plece spre Vatra Dornei. Mai aflu că are pașaport în numele împăratului Wilhelm spre a călători în România, Bulgaria și Serbia.

Dl. colonel Baranga se miră de unde a putut afla ziarul *Dreptatea* că von Dungen a avut audiență la rege după întoarcerea din Sofia, deoarece audiența a fost acordată fără a fi trecut pe listă, așa că n-a putut ști de cît unul sau doi lachei.

Franz Iosef și a aflat că Dungen a luat un bilet de la marșalul [Palatului] Mavrocordat către dirigintele oficiului telegrafo-poștal de la Castel Peleş spre a-i da să copieze toate telegramele expediate de regină, deoarece vroia să le aibă în copie și pe acele pe care regina Elisabeta le trimisese și fără știrea lui Dungen. Omul vroia să-și facă situație în Austria și Germania, arătînd ce a lucrat

la Curtea regală română.

Începuse a face vizite pe la toți frunții politici: Marghiloman, Take Ionescu și Disescu. Voia să meargă și la Iorga și Tzigara îl îndreptase la mine în această privință. A venit. L-am primit foarte rece, spunându-i că-l poate găsi [pe Iorga] dimineața la oțel "Regal", iar de la 2 p.m. la Academia Română, unde are de făcut o comunicare în ședința publică. Nu s-a mai dus.

19 octombrie/1 noiembrie. D-rul Mamulea îmi aduce vol. cu scrisorile regelui Carol I și zice: "Bine că s-au strîns la un loc toate scrisorile și cuvîntările regelui, căci altfel s-ar face lesne greșeli neierate. Iată, regina Elisabeta avea de gînd să dispună asupra diademei dăruite de bucureșteni la nunta ei. Și atunci eu i-am spus că trebuie să se fi luat vreo hotărîre în scrisoarea de mulțumire ce s-o fi făcut. D-ta mi-ai dat-o și arătîndu-i-o reginei s-a încredințat că nu poate dispune de diademă, trebuind numai a o transmite actualei regine".

Acum înțeleg dar că scrisoarea făcută către regina Maria nu era deloc spontană.

Regina Elisabeta a chemat pe dl. Basset și l-a rugat să-i facă un proiect de scrisoare. Dl. Basset mi-a cerut ca și d-rul Mamulea scrisoarea regelui din 1869 (prin urmare regina Elisabeta nu i-a spus de comunicarea făcută de d-rul Mamulea) și m-a însărcinat să fac și eu un proiect de scrisoare. Am făcut un proiect scurt, pe care dl. Basset l-a schimbat, dîndu-mi-l spre îndreptare. Apoi l-a scris pe curat și l-a trimis reginei Elisabeta la Curtea de Argeș. Regina Elisabeta l-a copiat întocmai pe o hîrtie obișnuită de scrisori și l-a trimis colonelului Brociner spre a lua o copie și a o da la *Monitorul oficial* ca să fie publicată în ziua de 16 octombrie la aniversarea reginei Maria.

20 octombrie/2 noiembrie.

Întreb pe Tzigara dacă pleacă mîine cu regina Elisabeta la Curtea de Argeș.

— Nu plec, că nu-s la ordinele colonelului Brociner, care face lista invitaților de capul lui, fără să mă înștiințeze. Și prinde a-mi povesti cum era să fie pomăzit ca secretar al reginei Elisabeta.

Regele Ferdinand l-a rugat să nu părăsească pe regina Elisabeta, pentru că el știe cel mai bine cum să-i vorbească și să înlăture pornirile greșite în chipul cel mai discret — așa cum făcea și pe timpul unchiului, care trebuia înștiințat despre toate. A primit cu plăcere, căci socotea că va avea de îndrumat pe baron Dungen, pe care regele-l dorea ca secretar. Din cauza unor anumite fapte, von Dungen n-a mai fost agreeat de regele Ferdinand și regina Maria. Pe de altă parte, Dungen nu putea primi salariul de 500 lei egal cu leafa lui de profesor universitar. Și așa Dungen s-a hotărît să plece. Îndată după asta află de la mine Poenaru că Tzigara a fost trecut în statul personalului reginei ca secretar cu leafă de 500 lei pe lună. A protestat îndată, căci el înțelege să servească din cînd în cînd pe regina (dacă-i la Curtea de Argeș, să se ducă duminică), dar nu-și poate părăsi ocupațiile lui cîștigate pînă acum cu luptă și muncă grea. Ar fi să descalece și să meargă pe jos. Ar însemna că el este înlocuitorul-unui Dall'Orso [secretar al reginei Elisabeta].

— Acuma văd că au pus secretar pe tînărul Romalo, pe care îl cunosc prea bine, dar înțeleg că nu pot lucra cu el ca egal. Regina zice că-i trebuie un tînăr care să poată alerga pe la spitale și pe la săraci pentru binefaceri. Pe de altă parte, Basset și cu Brociner ar vrea să administreze averea regelui Carol: sporuri și iarăși sporuri. Ei uită că dacă regelui Carol i se impunea în interesul di-

nastiei adunarea unei averi, de-acum înainte trebuie să fie lăsate la o parte afacerile și jocul la bursă. Iar pentru regina Elisabeta să se rînduiească o administrare mai largă a averii în opera de binefacere, deoarece ea n-are nici un interes de strîns bani și capitaluri.

Tzigara crede că statul va acorda reginei Elisabeta un apanaj de cel puțin 200 000 lei pe an (eu am încrunțat rău din sprîncene auzind de acel apanaj cu totul de prisos) și că astfel ea va avea un milion venit anual, sumă îndestulătoare spre a-și face o aureolă de binefaceri în puținii ani cîți îi mai are de trăit.

Îi pare bine de numirea lui Gracovski ca mare maestru și zice că și el a stăruit pentru el. Eu îi spun însă că și Gracovski poate face gafe cu hătîrurile lui nesocotite și istorisesc mai multe pilde.

Tzigara a împiedicat pe regina Elisabeta de a chema la București pe prințesa de Wied, arătîndu-i o informație răuvoitoare de această prințesă din *La Roumanie*.

Regele Ferdinand nu mai pune în curent pe regina Elisabeta cu politica, precum crede ea că o punea regele Carol, care era prea vulpoi spre a-i încredința lucrurile mai gingașe.

Tzigara îmi arată cadoul ce i-a dat regina: un ceasornic-brătară pe care l-a purtat regele Carol și mă întrebă mie ce mi-a dat.

— Mie în 7 ani de cînd fac o mare parte din îndatoririle col. Brociner și ale lui Dall'Orso nu mi-a dat decît vreo 2 fotografii și niște cărțile.

— Cine te păștea?

— Știu eu! Poate că tocmai col. Brociner pentru care muncam.

22 octombrie. Tzigara îmi spune că regina vroia să vîndă diadema și banii să-i dăruiască surorilor de caritate. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

Cercetări susținute și îmbrățișind un complex evantai — arheologie, lingvistică, toponimie, geografie istorică — au îmbogățit considerabil tabloul vieții economice, politice, sociale și culturale de pe cuprinsul românesc, din primele veacuri ale erei noastre, subliniind, prin numeroase descoperiri, bogata civilizație ce a înflorit pe aceste meleaguri, din vechi timpuri.

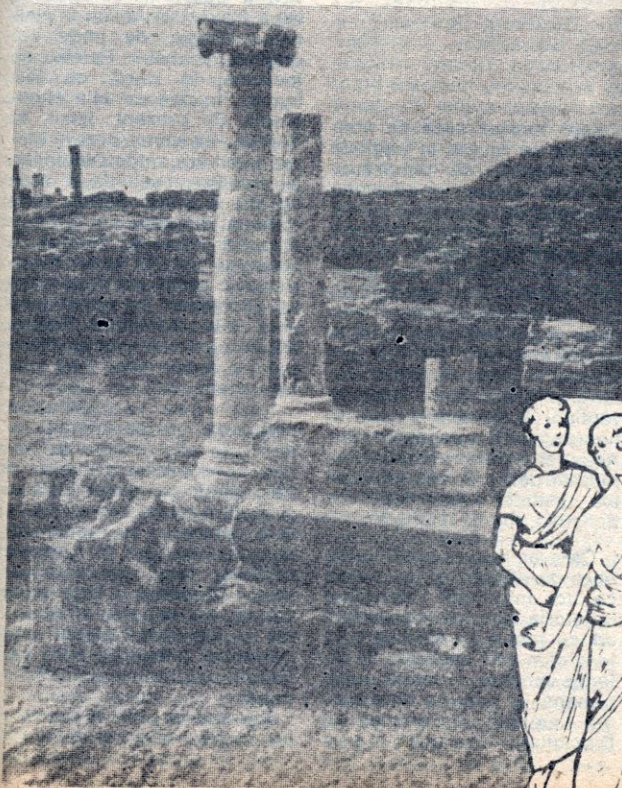
Este, astfel, un fapt unanim recunoscut că întemeietorul cronologiei moderne, cel care a precizat hotarul înainte de și al erei noastre este un cărturar de pe meleaguri dobrogene, Dionisie Exiguul. Printre textele patristico-filosofice de o mare bogăție de idei și, totodată, de o deosebită frumusețe stilistică se află opera altui cărturar dobrogean,

Ioan Cassian. Originar din Histria, Aethicus Histricus s-a înscris printre cei mai de seamă geografi ai timpului său, *Cosmographia* redactată de el fiind folosită, între alții, de cunoscutul învățat Isidor din Sevilla — considerat părintele literaturii spaniole — și Ieronim de Bavaria, care a alcătuit un text abreviat al ei, folosit ca manual de geografie în diverse școli ale Apusului, la finele primului mileniu al erei noastre.

Între valorile de seamă ale acestel perioade se cuvine consemnată și Pătimirea martirilor Epictet și Astion — cel mai vechi text literar alcătuit, pe meleaguri românești, de către un localnic — realizare datînd din vremea domniei împăratului roman Dioclețian, în intervalul anilor 298-303.

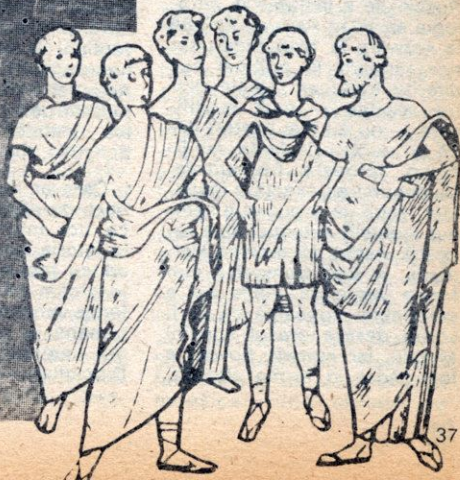
MARTIRI LA DUNĂREA DE JOS

Dr. NESTOR VORNICESCU



Cetatea Histria;
aidoma
va fi apărut
celor din antichitate
și cetatea Halmyris

Învățat și discipolii săi (desen)



Ca multe dintre scrierile înlocuite în antichitate, nici această operă nu ne-a parvenit în forma sa originală, ci într-o prelucrare ulterioară, cu numeroase modificări. Aceasta nu-i scade însă întru nimic valoarea. Text patristic hagiografic, *Pătimirile*... au urmat soarta multor scrieri de acest fel, redactate și în alte zone ale lumii cunoscute atunci. Asemenea texte, elogiind faptele unor martiri, erau alcătuite pentru a fi citite în cadrul comunității, cel puțin o dată pe an, în ziua pomenirii și, totodată, potrivit obiceiului, erau trimise și altor comunități, care la rândul lor, le trimiteau mai departe. Transmise astfel, ele suferau — asemenea creației folclorice (de care nu erau mult diferite, circulând, deseori, pe cale orală) — însemnate modificări: adăugiri, pasaje eliminate, reformulări, potrivit imaginației celui ce le recomponea, grupului căruia i se adresau și noilor împrejurări în care erau rostite. S-au alcătuit, cu timpul, culegeri de asemenea texte, intitulate martirologii, cum a fost, de pildă, *Martirologiul hieronymian*, atribuit lui Eusebiu Hieronymus, de fapt o compilație apuseană din sec. VII, ce stă la baza *Martirologiului roman* de azi, în care se află consemnate și numele Epictet și Astion.

După o îndelungată odisee, o copie a textului patristic străromân despre Epictet și Astion a ajuns la Utrecht, în Țările de Jos, unde Heribert Rosweyde a inclus-o în antologia sa *Vitae Patrum*, tipărită la Antwerp în 1615, fiind ulterior retipărit în original sau diferite traduceri. Unele dintre acestea — mult modificate — nu au mai păstrat decât un nucleu de fapte, modificând, totodată, fie numele, fie denumirea exactă a localității, ceea ce a pus sub semnul îndoielii autenticitatea relatării. Astfel, localitatea Halmyris, a fost transcrisă sub forma Almerida, ceea ce a determinat supoziția că ar fi vorba despre orașul spaniol Merida, iar numele Epictet a fost redat în forma alterată,

Epitacius, de asemenea frecvent în Spania. Este meritul eruditului francez Hippolyte Delehaye de a fi restabilit în 1912 textul primar: „în Halmyris, Epictet și Astion”.

Aproape concomitent, în 1920, un alt specialist, Charles Anuer, într-o publicație de incontestabil prestigiu, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie* considera autenticitatea acestei relatări în afară de orice îndoială, deoarece nici argumente externe, nici conținutul ei nu se opun autenticității, cu condiția — firească — a îndepărtării intervențiilor și denaturărilor ce i-au fost făcute în timp. O dată eliminate aceste pasaje *Actul martiric* — considera Anuer — ar deveni „un simbul de adevăr, care nu este în contradicție cu alte izvoare și care, prin urmare, foarte bine ar putea fi scos din *Actele* pierdute ale lui Eusebiu Hieronymus”.

Din Frigia și Bithynia

Este tocmai ceea ce vom încerca să facem în paginile ce urmează, cu precizarea că, deși omise în colecțiile hagiografice grecești, în *Sinaxare* și *Calendare*, *Pătimirile martirilor Epictet și Astion* nu au rămas necunoscute literaturii de specialitate din țara noastră, fiind traduse, după versiunea rusă, la Neamțu, în sec. XVIII și publicate în 1814 de către Veniamin Costache. Ambele versiuni — română și rusă —, necunoscute exegeților din Apus, ar fi putut ușura căutările, întrucât precizau localitatea „cetatea Almyrida, din Scythia, de la Dunăre”.

Care ar fi deci acest „simbul de adevăr” și, mai ales, ce noi informații referitoare la istoria noastră îndepărtată aduce textul în discuție? Să încercăm să-l separăm de diferite variante — latină, rusă, română — apărute de-a lungul timpului: „Pe vremea lui Dioclețian — se arată în ver-

siunea latină, publicată din anul 1867, în *Acta Sanctorum* — ... Epictet trăia în părțile răsăritului, unde ducea o viață evlavioasă”. Relatarea nu precizează cetatea sau provincia de origine, dar dintr-un pasaj în care era invocată Frigia putem deduce că era din părțile acestei provincii din Asia Mică. Într-o cetate (nenumită de textul hagiografic), Epictet îl întâlnește pe tânărul Astion, fiu al „mai marelui cetății” și al fiicei senatorului Iulian, care, convertindu-se, îi propune lui Epictet să părăsească orașul, întrucât, dacă părinții vor afla ce s-a întâmplat cu unicul lor fiu, ei s-ar putea arunca în mare de tristețe.

„Urcându-se într-o corabie [cei doi] au mers în ținutul sciților [de la Scythia Minor, denumire dată de romani provinciei dacice dintre Dunăre și Mare] și au ajuns în cetatea almyridensilor”. Poate fi formulată o ipoteză cu privire la localitatea de unde au venit Epictet și Astion la Halmyris. Frigia, de unde era originar, probabil, Epictet, se învecina, la nord, cu Bithynia, în care se afla Nicomedia (în prezent, Izmit, în Turcia), însemnat port la Marea Marmara, unde Dioclețian își stabilise reședința și unde se afla o *statio* pentru flota romană, din care, cei doi s-ar fi putut imbarca. Sosirea la Halmyris trebuie să se fi petrecut în primii ani ai domniei lui Dioclețian, la puțin după anul 284, deoarece Epictet afirmă că l-ar fi avut ca discipol pe Astion timp „de șaptesprezece ani”.

Versiunea românească concordă cu descrierea latină: „Au aflat o corabie înotînd spre părțile scythilor și dînd chirie au șezut întrînsa și înotînd multe zile au ajuns la o cetate ce se numea Almyrida, care era în hotarele scythilor, lîngă riul ce se numește Dunărea. Lîngă acea cetate, nu departe aflîndu-și lor un loc osebit plăcut spre petrecere [vietuire], s-au sălășluit, zidindu-și o chilie mică”.

Într-adevăr potrivit practicii acelei vremi, cei doi vor fi

locuit în afara castrului roman, în cartierul marinarilor, ca doi cetățeni romani civili, adevărați *peregrini*, cum erau atîția în acea perioadă, în întreg cuprinsul Imperiului roman. La Halmyris, ei și-au găsit o locuință potrivită (*mansiones sibi aptas invenissent*), ducîndu-și traiul zilnic (între activitățile cotidiene fiind și aducerea apei din Dunăre — *aquam pergeret ad Danubium*) și săvîrșind „fapte minunate”, afirmă textul, desigur, desfășurînd o susținută activitate de convertire.

Era tocmai în perioada cînd „în cetatea almiridensilor” a sosit, pe neașteptate, „comandantul militar al provinciei, Latronianus”, care „a inspectat timp de trei zile lucrările publice și instituțiile împărătești care existau acolo”. Auzind despre activitatea celor doi misionari, Latronianus — conformîndu-se dispozițiilor imperiale privind reprimarea noii religii, ce-și făcea loc tot mai susținut în rîndul tuturor categoriilor sociale din Imperiul roman — a ordonat cîtorva chestori ai orașului să-i aresteze pe cei doi.

Ancheta condusă, sub îndrumarea lui Latronianus, de către Vigilantius, *questor urbanus* (asesor al pretoriului), localnic, deoarece — afirmă relatarea — își avea „casa sa” (*domo sua*), în Halmyris, a evidențiat demnitatea și credința celor doi martiri (executați după trei zile, din dispoziția comandantului militar), încît anchetatorul, impresionat, s-a convertit, la rîndul său.

Vigilantius este, după toate probabilitățile, și autorul scrierii privind *Pătimirile martirilor Epictet și Astion*, el sau un anume Bonosus, care „ferindu-se de cruzimea persecuțiilor își ducea viața ascuns într-un loc retras”. Amîndoi — arată textul, mai departe — au fost luați în grija părinților lui Astion, în orașul de origine al acestuia.

Astfel rezumat, textul reconstituit, veridic, un „scenariu” perfect posibil, în condițiile persecuțiilor religioase dezlănțuite în vremea lui Dio-

clețian și a asociatului său la tron, Galerius. Pentru a avea un argument în plus al caracterului real al scrierii să stabilim în ce măsură își găsește ea confirmare în evenimente istorice petrecute la Dunărea de Jos. Înainte de toate, ce date ne oferă în această privință localitatea Halmyris?

Arheologia confirmă

În 1928, cînd își publica concluziile privind locul unde s-ar fi petrecut martiriul, H. Delehaye scria: „La Halmyris a fost ridicată, fără îndoială, o biserică în cinstea acestor martiri. Noi dorim arheologii români, vrednici urmași ai regretatului Vasile Pârvan [se stînese din viață cu un an înainte] să aibă fericirea de a o descoperi”.

Cercetătorii români porniseră însă chiar de la începutul secolului în căutarea enigmaticei localități. În 1909-1910, numismatul Constantin Moisil considera, după cercetări prospective de teren, că antica așezare trebuia localizată la Independența-Tulcea (numită pe atunci Murighiol-Plopu). Ruinele străvechii cetăți se aflau pe un promontoriu, între bălțile Cruhli Mare și Cruhli Mic, rămase de pe traseul de odinioară al Dunării. Spre sud se întindea lacul Razelm (Razim), cunoscut în antichitate sub numele Halmyris, potrivit mențiunii lui Pliniu cel Bătrîn, iar spre vest, Lacul Sărat. De altminteri, denumirea Halmyris, ca și aceea de Salmorude, menționată în *Itinerarul antonianian* — redactat în primele secole ale erei noastre — reprezintă traducerea, în greacă, respectiv, în latină, a cuvîntului „sărătură”, indicîndu-ne astfel gustul sărat al apelor din apropierea localității.

Promontoriul avea o înălțime de 7-8 metri față de nivelul terenului înconjurător; în multe locuri se vedeau urme de turnuri, precum și ale celor două porți ale cetății. Locuitorii din împrejurimi o și numeau, de altfel, „Ceta-

tea” și știau că prin 1892-1893 se făcuseră acolo citeva săpături, descoperîndu-se o inscripție, iar căutători de comori răscoliseră și ei pămîntul, găsind numeroase monede, dintre care Moisil a putut recupera doar citeva monede republicane romane din sec. II-I î.e.n. și altele, tot de argint, de la împăratul Filip Arabul (244-249), precum și o monedă din aur, din vremea împăratului Marcian (450-457). Suficiente dovezi pentru a fixa, măcar aproximativ, existența în timp a cetății: între sec. III-II î.e.n. și V-VI e.n.

Un bun cunoscător al antichităților dobrogene, inginerul topometru Pamfil Polonic făcea în 1917 o sumară descriere a ruinelor, semnalînd urmele orașului civil și precizînd, totodată, că localnicii o numeau „cetatea Sici”. Cercetări s-au mai întreprins în 1954 (de către Expectatus Bujor), materialul recoltat de el într-un cimitir de incinerare oferind temeieri pentru a considera că necropola aparținea populației locale geto-dacice, care, așa cum reiese din materialul descoperit, întreținea strînse contacte cu locuitorii așezărilor grecești din zonă.

Cercetările edificatoare asupra acestei așezări au fost efectuate între 1981 și 1985, de către un colectiv alcătuit din Mihail Zahariade, Alexandru Suceveanu, Cristina Opați și Florin Tăpoleanu.

S-au stabilit, arheologic, trei mari perioade de existență a așezării: mai întîi — în perioada getică —, a funcționat ca așezare și fortificație getică, poate chiar de tip *dava*; apoi — în perioada romană timpurie — după cucerirea Dobrogei a devenit așezare civilă romană, ai cărei locuitori trăiau alături de vechia populație getică; în această vreme s-a construit și castrul — așezarea militară — mai întîi din pămînt, ulterior din piatră, de către militari din Legiunea I Italica și XI Claudia, potrivit unei inscripții epigrafice. Așezarea funcționa și ca *statio* a flotei moesice, fiind situată pe

atunci la una din gurile de vărsare a Dunării în mare.

În ultimul sfert al secolului III — perioada romană târzie — s-a inițiat reconstrucția fortificației a *fundamentis* (din temelii), în vremea împăratului Aurelian (270-275), sau, cel mai târziu, Probus (276-282). După o nouă distrugere, reconstruirea a fost continuată în vremea lui Dioclețian, mai exact în perioada tetrahiei¹.

Reconstruirea din vremea lui Dioclețian s-a materializat într-o cetate de aproximativ două hectare, înconjurată de un zid gros de 3,20 metri, prevăzut cu minimum 15 turnuri de apărare. În interior, se aflau diferite clădiri: comandamentul, termele, și alte construcții publice. Această activitate constructivă este pe deplin confirmată de textul hagiografic. Astfel, Latronianus vine pentru a inspecta construcțiile, una dintre „minuni” constă în vindecarea unui ostaș căzut de la „mare înălțime” (probabil de pe unul din turnurile cetății). Chiar scopul lucrărilor de fortificații — apărarea împotriva neamurilor migratoare ce începeau să devină tot mai insistente la hotarele Imperiului — este confirmat, în textul hagiografic, de o afirmație a lui Astion: „Să alung neamurile barbare care năvălesc în țară”.

În sfârșit, perioada coincide cu acțiunile de persecuție inițiate de împărat. Relativ tolerant față de creștini la început, Dioclețian a emis — sub influența lui Galerius și a neoplatonicianului Porfiriu — o seamă de edicte în anii: 298, 300, 303 sub lozincă radicală *nomen christianorum delete* (numele creștinilor să fie nimicit).

Datele documentare pe care le oferă textul hagiografic închinat lui Epictet și Astion sint, așadar, în concordanță și cu rezultatele cercetărilor recente de la Independența-Tulcea — antică cetate Halmyris —, adăugând descoperirilor materiale bogate informații de viață.

Apariția și circulația acestei scrieri este legată istoric de perioada domniei împăratului Dioclețian, de numele comandantului militar de atunci al Scythiei Minor, Latronianus și, în mod direct, de numele chestorului din Hal-

myris, Vigilantius. Este, așadar, locul să subliniem, încă o dată, însemnătatea acestei scrieri — operă patristică, de la cumpăna veacurilor III-IV, care s-a păstrat pînă în zilele noastre, situîndu-se cronologic în fruntea a circa 40 texte, redactate și păstrate în limba latină — chiar dacă unele în prelucrări târzii —, toate mărturiile ale activei vieți spirituale, culturale și materiale desfășurate pe acest pământ, făcînd parte, așadar, din patrimoniul străvechi al culturii noastre, din epoca etnogenezii românești. ■



Reacția lui Napoleon, după ce a aflat că generalul Cambronne a spus, în timpul celebrei bătălii de la Waterloo: „Garda moare, dar nu se predă!” (Reprodus după Le Figaro Magazine)

¹ Pentru mai buna administrare în anul 293 Imperiul a fost împărțit în două părți: de răsărit și de apus, fiecare sub conducerea unui împărat principal — august și unul secundar — cezar. În părțile răsăritene, Dioclețian era august, iar Galerius era cezar.

În tot timpul războiului, pe diverse căi, S.U.A. și Marea Britanie au menținut legături cu opoziții guvernului Antonescu. Cu excepția probabil a Greciei, britanicii aveau în România cele mai bune contacte din sud-estul european: cu Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, cu unii membri marcanți ai cercurilor industriale și financiare și chiar cu grupul lui Grigore Niculescu-Buzești de la Ministerul de externe. Atenția acordată opoziției românești a făcut ca încă din ianuarie 1942, Special Operations Executive (S.O.E.; Magazin istoric, nr. 11/1982) și Foreign Office-ul să-și precizeze poziția față de Iuliu Maniu, considerat „cea mai bună speranță a noastră de începere a unei mișcări anti-Axă”, subliniindu-se totodată faptul că „scopul urmărit va fi o lovitură de stat” (Elisabeth Barker, British Policy in South-East Europe in the Second World War, p. 224). Legături directe între S.O.E. și opoziția din România au fost reluate și intensificate în primăvara anului 1942, odată cu trimiterea unui nou set de W/T (radioemitoare) și a unui nou cifru, în locul celui confiscat în august 1941 de către autoritățile române. Acest cifru, cel utilizat în marina comercială engleză, a fost transmis lui Iuliu Maniu prin Legația elvețiană.

Dacă Marea Britanie căuta să întărească opoziția în România, să-și creeze purtători de sprinț politic, să susțină un curent de opinie antihitlerist și proaliat, să realizeze o rețea puternică de spionaj și sabotaj pentru a slăbi regimul lui Antonescu aliat cu germanii, cu totul alta a fost atitudinea guvernului britanic față de soarta viitoare a României ca stat, în relațiile cu aliatul lor sovietic. La început, britanicii au oscilat între cei doi aliați S.U.A., opusă clar ajustărilor teritoriale ca urmare a războiului, și U.R.S.S., care nu accepta să renunțe la ceea ce obținuse în urma pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939. Atitudinea americană este reliefată de memorandumul adresat președintelui Roosevelt, la 14 februarie 1942, de secretarul de stat Cordell Hull, în care acesta arăta că dacă Marea Britanie, „cu aprobarea tacită sau expresă a acestui guvern” [american], va fi de acord cu cererile lui Stalin, ea nu va fi în stare să reziste unor viitoare solicitări, „în timp ce guvernul sovietic se va găsi într-o poziție de negociere favorabilă”. În continuare, el atrăgea atenția că „va fi foarte trist dacă modul în care Uniunea Sovietică a invadat statele baltice și a condus plebiscitul ce a urmat, ar fi acceptat, ca mod de afirmare a dorințelor popoarelor acestor țări cu privire la viitorul lor” (Louis Fischer, The Road to Yalta. Soviet Foreign Relations 1941-1945, p. 46). Și, într-adevăr, în condițiile în care situația pe fronturi se prezenta catastrofal pentru britanici (Rommel victorios în Africa de

Nord, succesele atacurilor submarinelor germane în Atlantic contra lui Royal Navy și a convoaielor aliate din S.U.A., căderea Singaporei și a Hong-Kongului, cucerirea indilor de est olandeze și a Burmei de către japonezi), la care se adăuga teama persistentă că Stalin va semna o pace separată cu Hitler; Churchill a uitat chiar și principiile Cartei Atlantice. O demonstrează și telegrama către Stalin, din 12 martie 1942, în care premierul britanic îl informa despre trimiterea unui mesaj președintelui Roosevelt, cărui il ceruse să accepte semnarea înțelegerii cu Stalin asupra frontierelor U.R.S.S. la sfârșitul războiului (Loc. cit., pp. 46-47).

În ciuda unor greutăți în acomodare a punctelor de vedere ale celor trei mari parteneri, anul 1942 a marcat evenimente importante pe calea perfectării relațiilor politico-militare dintre S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S., contactele dintre reprezentanții acestora având ca dominantă preocuparea pentru corelarea tuturor acțiunilor în vederea înfringerii militare a puterilor Axei. Consolidarea coaliției antifasciste — proces amplu și complex care vizează problemele politico-militare în desfășurare la scară mondială — a avut ecouri și în spațiul sud-est european.

Prinsă tot mai strâns în angrenajul militar al celui de-al III-lea Reich, România va fi obligată să suporte efectele tot mai negative ale unei participări la o campanie militară ce devenise profund nepopulară pe măsură ce armata română se găsisse angajată în operații dincolo de teritoriul ei național. La granița de apus a României, relațiile cu Ungaria continuau să se înrăutățească și, în acest context, încercarea fiecăreia din părți de a capta bunăvoința Germaniei nu făcea altceva decât să ușureze jocul lui Hitler. Manevrând cu abilitate problema Transilvaniei, acesta a obținut o intensificare a efortului de război al celor două țări, două divizii ungare și importante efective românești fiind trimise pe frontul de răsărit în primele luni ale anului 1942 (Daniel Csatári, Dans la tourmente. Les relations hungaro-roumaines de 1940 à 1945, pp. 96-97).

Această problemă, cum vom observa și din rapoartele diplomatului elvețian, a dat nu numai tonul relațiilor româno-germane, ci a fost și latura cea mai tranșantă a dezacordului dintre guvernul antonescian și opoziția din țară. Opoziția corela problema încetării ostilităților armate române în adăncimea teritoriului sovietic cu aceea a pregătirii forțelor necesare pentru reluarea teritoriului pierdut în urma dictatului de la Viena.

13 ianuarie

[În subsolul acestui raport, de Weck face precizarea că documentul reproduce dialogul pe care el (marcat prin litera W) l-a purtat cu Mihai Antonescu (menționat prin sigla A). De Weck arată că a preferat să discute acest subiect decît să declare că Elveția nu reprezintă interesele românești în S.U.A. și că un demers ca cel solicitat de M. Antonescu ar fi împotriva statutului de neutralitate a Elveției].

...A: Aș vrea să vă vorbesc acum de o altă problemă mult mai importantă pentru noi. Nu mai e vorba de politică: viitorul țării noastre este în joc. Uitați că aveți în fața dumneavoastră un ministru, efemer ca toți minștrii. Nu el e cel care face apel la protecția dumneavoastră: e vorba de un român, în numele întregii Românie. Regele, regina mamă, mareașul, națiunea întreagă vă conștientizează prin mine să ne faceți un imens serviciu.

W: Vă ascult.

A: Aflu că ex-regele Carol își propune să părăsească Mexicul și să se ducă la Washington. El ar urma să-și ofere serviciile lui Roosevelt pentru a constitui un guvern care l-ar combate pe al nostru. Aceasta nu e posibil. Nu e admisibil ca acest om să pretindă să reprezinte în America un popor pe care l-a trădat. Carol e acela care, după cum o știți, ne-a pus în situația să alegem între nimicirea totală și politica la care ne-am alăturat în prezent. Acest lucru nu e ignorat la Casa Albă. Știu că Gunther [ministru S.U.A. în România din iulie 1937 pînă în decembrie 1941; *Magazin istoric*, nr. 4/1985] a informat foarte bine guvernul său despre tot ceea ce se întîmplă la noi. Dumneavoastră, care ne cunoașteți și îndrăgiți țara noastră, n-ați putea oare să comunicați acolo [în S.U.A.] prin guvernul dumneavoastră, că, plasîndu-l pe ex-rege pe un piedestal, America ar

acționa în direcția ruinării poporului român și a dinastiei sale?

W: Dragul meu președinte [M. Antonescu era considerat președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri], nu cred că o asociere între președintele Roosevelt și vechiul dumneavoastră suveran ar putea modifica, în mod sensibil, cursul destinului. În plus, uitați un singur lucru: că ați declarat război Statelor Unite. Dacă cunoaște, prin rapoartele sărmanului Gunther, politica română din ultimii ani, Roosevelt va vedea cu proprii săi ochi pericolele pe care le-ar reprezenta o alianță cu Carol. Dar dacă o să-i cereți să respingă avansurile exilatului, el va fi tentat să-și spună că ați fi foarte afectat să-l vedeți punîndu-se de acord cu acesta.

A cere unui inamic să nu facă un lucru, înseamnă să-i stîrsești dorința de a-l face; v-ați gândit la aceasta?

A: (După cîteva minute de tergiversări). Aveți dreptate. Nu am ținut seama de acest lucru. Să nu mai vorbim despre asta... (*Raport politic nr. 3*)

24 ianuarie

Declarația postului de radio Londra că nici Anglia, nici Statele Unite ale Americii nu se gîndesc să pactizeze cu fostul suveran al României a fost primită cu o vie satisfacție în cercurile guvernamentale românești. N-ați putea să credeți pînă la ce punct ideea de a-l vedea pe Carol al II-lea captînd prietenia lui Roosevelt, neliniștea pe conducătorii actuali... (*Raport politic nr. 6*)

30 ianuarie

În sfîrșit, diplomații americani și familiile lor, precum și mai mulți cetățeni americani, au părăsit Bucureștii într-un tren special, în după-amiaza zilei de 27 ianuarie.

Declarația de război făcută de România Statelor Unite ale Americii, datează din 12 decembrie [1941]. Reprezentanții acestei puteri au avut la dispoziție aproape șapte săptămîni pentru a-și organiza

plecarea, care a fost de mai multe ori amînată. În toată această perioadă, ei au fost liberi, spionați fără îndoială (toți sîntem) de către Siguranță și Gestapo, dar cu discreție.

În mai multe rînduri, Germania a dat de înțeles cabinetului din București că nu ar fi inutil să se rețină cîteva americani ca ostateci. În ciuda insistențelor germane, guvernul român a reușit să facă în așa fel ca în același timp cu personalul Legației să plece și un anumit număr de cetățeni ai Statelor Unite, mai ales din rîndul acelor care ar fi fost prețioși ca monedă de schimb... Printre călătorii trenului, cu care erau evacuați diplomații și cetățenii americani figurează, cu titlu de „infirmieră” a doamnei Gunther, o tinărie femeie care poartă numele de Brătianu. Este aproape ca și cum, în momentul în care Anglia declara război Germaniei, o Lady Asquith sau o Lady Chamberlain [vechi și cunoscute familii engleze] ar fi părăsit Londra pentru Berlin împreună cu ambasada Reichului. Chiar și în România, aceasta nu a pîrîut foarte normal pentru toată lumea. Dar guvernul nu a ridicat nici cea mai mică obiecție.

Toate acestea arată, încă o dată, cît de mult dorește România să menajeze America.

Un fost ministru, confident al domnului Maniu..., mi-a înmînat ca piesă convingătoare textul unei scrisori recente adresate [la 19 ianuarie] mareașului Antonescu de către domnii Maniu și Dinu Brătianu și care nu este foarte amicală.

Cei doi semnatari se ridică împotriva ideii de a se trimite noi trupe românești în Rusia. „Țara noastră — scriu ei — suferă de o hemoragie lentă și continuă, care se va agrava foarte mult în 1942”. Ei enumeră nenorocirile care copleșesc România: pierderi în ofițeri și oameni, în material; inflație provocată de către deficitul bugetar și de surplusul de mărci germane inutilizate;

insuficiența stocurilor de alimente și de îmbrăcăminte; scăderea constantă a producției industriale; perspective foarte defavorabile pentru recolta din 1942; criza transporturilor etc. dacă mareașalul nu este sigur că Germania, fără ajutorul armatelor române, este în măsură să distrugă această forță militară a Sovietelor pe care ea pretindea deja că a distrus-o, el nu poate crede în victoria finală a Reichului. „În acest caz, se impune cu atât mai mult ca armatele române să nu mai lupte dincolo de Nistru”. România a consimțit deja prea grele sacrificii. „În cazul în care Germania ar ieși învingătoare în acest război, aveți oare act scris că ea ne va reda Ardealul pierdut, cum a avut grijă Ion Brătianu înainte de a intra în război alături de Franța, Anglia și Rusia, să se asigure printr-un pact scris că va obține Ardealul, Bucovina și Banatul?” Antonescu nu a obținut niciodată decât cuvinte. Își imaginează el că Germania victorioasă va face război Ungariei pentru a reda românilor Ardealul? Nu, nu e așa? „Dar evident că nu în mod pașnic va renunța Ungaria la ceea ce a obținut prin arbitrajul de la Viena”. Cu doi vecini ostili, România nu-și va realiza aspirațiile sale naționale decât dacă, la sfârșitul războiului, ea va fi mai puternică decât ei. „Dar, dacă Germania ar fi constrinsă să facă o pace pe care i-ar impune-o Anglia și America, în ce situație s-ar găsi România, ale cărei armate au depășit limitele sale naționale și s-au angajat într-o luptă în interiorul Rusiei, și care, fără a fi silită prin obligațiile Pactului tripartit, a declarat război Statelor Unite contra sentimentului românilor, fapt pe care opinia publică românească nu și-l poate explica?

...Domnii Maniu și Brătianu au accentuat că „continuarea războiului în condițiile de astăzi nu poate duce la reîntregirea țării, ci numai la uzura completă a țării, expusă la pericolul maghiar”. Ei îl imploră pe mareșal să retragă

din Rusia trupe pe care Germania le poate cu ușurință înlocui, să reconstituie armata, să refacă cadrele ei și armamentul și, în sfârșit, să redreseze situația economică și financiară a țării.

Interlocutorul meu adaugă la acest document următoarele comentarii:

„În cursul toamnei trecute, în momentul în care Reichul și-a dat seama că campania rusească nu putea fi terminată în 1941, noi am obținut de la aliații noștri condiții aproape satisfăcătoare. Se renunța să ni se ceară un concurs activ pentru iarnă. Ni se dădea timp să reorganizăm aparatul nostru militar, ni se promitea tot armamentul și utilajul pe care îl putea cere această acțiune. Reîntregirea noastră în război nu trebuia să aibă loc decât în august sau septembrie 1942 și numai dacă, la acea dată, Reichul nu ar fi terminat înfrângerea armatei roșii. Ofensiva rusească din aceste ultime luni a obligat pe Hitler să-și modifice planurile, iar Antonescu, departe de a rezista cererilor Führerului, a mers mai departe decât dorințele sale...” (*Raport politic nr. 7*)

13 februarie

Pe data de 10 februarie, domnul Mihai Antonescu, căruia i-am cerut audiență, mi-a confirmat că mareșalul a plecat în aceeași zi, pentru a-l întâlni pe Hitler, undeva pe frontul rusec.

„El duce — mi-a zis Mihai Antonescu — un memoriu pe care l-am redactat și pe care vi-l citesc înainte chiar să fi ajuns la înalta sa destinație...”

Nu pretind că vă transmit un rezumat complet al acestor lucrări din care nu cunosc decât fragmente. Tot ce pot spune (am făcut această remarcă vice-președintelui și el nu m-a dezmințit) este că memoriul pare să răspundă unei cereri germane de ajutor militar mai activ pentru campania din Rusia. Iată ceea ce am reținut: România a consimțit la grele sacrificii pen-

tru cauza comună. Nu același lucru este valabil pentru vecinii săi, Ungaria și Bulgaria, a căror potențial de război a rămas intact și tinde să crească mai degrabă decât să diminueze. Dacă, la sfârșitul războiului, forțele lor armate vor fi mai puternice decât cele ale regatului danubian, acesta din urmă se va găsi în pericol. Trebuie, deci, ca aceste două țări, la rândul lor, să furnizeze o contribuție serioasă la „Cruciada” antibolșevică. În afară de aceasta, nu trebuia să li se permită să-și împingă înărmarea până la un nivel care ar putea constitui o amenințare pentru pacea din sud-estul european.

România are conștiința datoriei ei față de civilizația creștină. Ea le îndeplinește... România are însă și datorii față de ea însăși. Prima este să continue în întreaga regiune a Carpaților o misiune istorică de două ori milenară. Ea resimte ca o lovitură de pumnal în inimă mutilările făcute Transilvaniei sale. Consecințele arbitrajului de la Viena sînt la fel de dureroase pentru ea cum era, înainte, pentru Germania existența „coridorului” polonez.

După cuvintele pe care mi le-a spus ministrul afacerilor externe, pot să cred că România ar vrea să scape de obligația de a furniza celui de-al III-lea Reich importante efective de luptă pentru ofensiva de primăvară. După căderea Odesei, se pare că i s-a dat speranța că rolul esențial al României se va limita la ocuparea Transnistriei și că perioada marilor hecatombe are încheiat. Totuși, Sevastopolul provoacă armatei române pierderi la fel de singeroase ca și Odessa mai înainte. Încercînd să obțină reduceri, domnul Mihai Antonescu răspunde dorinței națiunii. Va reuși el? Aceasta este o altă problemă... (*Raport politic nr. 11*)

26 februarie

Valul de mister care înconjură ultima întâlnire a mareșalului cu Führerul începe să se destrame... Din punct de ve-

dere românesc, rezultatele misiunii nu pot fi considerate ca satisfăcătoare. Argumentele conținute în memoriul domnului Mihai Antonescu, de care vă vorbea raportul meu nr. 11, nu par să-l fi emoționat pe șeful suprem al celui de-al III-lea Reich... Deci, o dată în plus, Berlinul refuză să se angajeze pentru viitor... După informații din sursă germană autorizată, „Conducătorul” nu a reușit să-l facă pe Führer să accepte ideea unei repartizări interaliată a sarcinilor militare impuse de campania din Rusia. Românii vor trebui, deci, să renunțe la ideea că Germania va aplica sateliților săi programul formulat în memoriul domnului Mihai Antonescu. În sfârșit, pare sigur că mareșalul s-a resemnat încă o dată, urmîndu-și stăpîn oriunde acesta ar înțelege să-l conducă. Pregătirile de mobilizare care se efectuează în acest moment dau de gîndit că contribuția armatei române la ofensiva de primăvară va fi importantă... (Raport politic nr. 13)

5 martie

Pe data de 22 februarie, domnul Maniu a făcut să parvină un memoriu domnului Mihai Antonescu, asupra pericolelor reprezentate pentru România de către statutul privilegiat al minorităților germane din Transilvania și Banat. Cred că este util să vă rezum acest document, al cărui conținut confirmă pe cel al precedentelor mele rapoarte.

Germanii din România sînt mai bine tratați decît autohtonii. În timp ce orice activitate politică este interzisă ultimilor, „Volksdeutsche” [grupul etnic german] constituie un stat în stat. Comunitatea lor, separată voluntar și complet de elementul românesc, posedă organizații politice și paramilitare care au drept să convoace, fără autorizație prealabilă, reuniuni publice, să poarte uniforme și arme, să facă exerciții și manevre. De fapt, toate acestea con-

feră, populației de rasă germană o superioritate, politică și morală, asupra maselor românești.

Minoritatea germană recunoaște deschis că ea este la ordinele Reichului și a Führerului său. La Brașov, un anume Jeckeli... a publicat recent, în *Südostdeutsche Tageszeitung*, cu autorizația cenzurii române, un apel către Volksgeossen. El le ordonă, în numele Führerului, să-și facă datoria în rîndurile armatei române. „Știu, spune el, că pentru mulți oameni din grupul nostru etnic, ascultarea acestui ordin este un lucru greu. Cu toate că o altă soluție poate să ne pară mai ușoară, ordinul Führerului ne impune o datorie sacră și ne pune în măsură să oferim Germaniei sacrificiul suprem”. Despre România, despre regele ei, despre guvernul ei, nici un cuvînt.

Domnul Maniu continuă, afirmînd că germanii din Transilvania și Banat consideră aceste două provincii ca aparținînd deja marelui Reich, care, absorbînd Austria, găsește acolo [în Transilvania] o nouă „Ostmark” [marcă răsăriteană]. Ei văd chiar — și nu fac nici un secret — un „Donauland” [land dunărean] smuls României, condus de către minoritatea germană și plasat sub protectoratul Germaniei.

De unde le vine această îndrazneală, lor care erau altădată atît de timizi și de prudenți? Succesele armatelor germane nu pot să fie singura cauză, răspunde autorul, deoarece în Ungaria atitudinea lor este mult mai modestă. Cauza reală este toleranța instaurată de către regimul fostului rege Carol și împinsă încă mult mai departe de către guvernul actual. La aceasta se adaugă încurajările nedeghizate ale germanilor din Reich și în particular ale domnului von Killinger...

„Eu nu sînt dușmanul poporului german, încheie dom-

nul Maniu. Atunci cînd eram deputat în Camera ungară, l-am apărut împotriva persecutorilor săi maghiari. Mai tîrziu, în calitate de președinte al consiliului [dirigent] român, am creat școli germane, am luptat împotriva maghiarizării elementului german căruia l-am acordat drepturi largi, dar nu pot tolera ca populația românească să fie umilită și plasată în stare de inferioritate”... (Raport politic nr. 15)

21 martie

...Limbajul pe care românii și maghiarii îl practică unii față de ceilalți, trebuie primit cu prudență. Totuși, este destul de plauzibil că ungurii raționează, „mutatis mutandis”, ca și adversarii lor, adică doresc să-și rezerve forțele pentru a termina cucerirea Ardealului și nu să le sacrifice în beneficiul celui de-al III-lea Reich.

Totul se petrece ca și cum Hitler ar fi spus guvernanților din Budapesta: „Dacă îmi refuzați serviciile pe care vi le cer, voi înapoia României cadoul pe care vi l-am făcut pe socoteala ei”, iar „Conducătorului”: „Ajutați-mă” să-l înfrîng definitiv pe Stalin, veți putea obține, după război, satisfacții în Transilvania”.

Pînă acum, este evident că ungurii și-au apărut mai bine decît românii, dacă nu independența, cel puțin interesele lor vitale și, în particular, „materialul lor uman”. Führerul presîndu-i să-i dea mai mulți soldați, ei se împotrivesc și, în mod natural, rezistența lor ia o turnură ostilă față de România...

Pe 19 martie, președintele interimar al Consiliului de Miniștri [M. Antonescu] a pronunțat, la Facultatea de drept, în fața unui auditoriu compus din înalți demnitari ai Bisericii ortodoxe și din profesori de toate gradele, un mare discurs antimaghiar. Pretextul ales de către orator pentru a reuni această adunare a fost acela de a expune

hotărîrea guvernului de a crea, în toată țara, cu ajutorul clerului și al corpului didactic, o nouă „organizare de educație și de propagandă națională”. Scopul real a fost de a răspunde, într-un stil solemn și totodată vehement, la jînrurile proferate de către presa ungară împotriva armatei și națiunii române...”

Domnul Mihai Antonescu a amintit că, din 17 iulie 1941, dată la care a expus reprezentanților presei străine nemulțumirile României față de vecinii săi din Vest, el a respectat litera și spiritul armistițiului de presă încheiat de către cele două țări sub auspiciile Reichului, în interesul unui efort comun de război. Ungaria, a adăugat el, nu a făcut-o. În timp ce noi suportăm fără să ne cîntim pîcile la care sînt victime frații noștri transilvăneni, în timp ce noi stringem pumnul în buzunarul nostru, maghiarii își permit să insulte pe soldații noștri. În timp ce noi murim pentru a asigura victoria unei noi Europe, ei joacă perfid pe două planuri. Paharul este plin.

Trebuie să se știe: noi nu renunțăm la nici un petec de pămînt românesc și noi vom ști să facem ca aceste drepturi, care ne sînt date de sacrificiile noastre, să fie respectate.

Lucru curios, ziarele germane din România, care au evitat pînă acum să critice pe unguri, au reprodus integral discursul primului ministru. Sîntem tentați să presupunem că cel puțin în prezent Germania încearcă să impresioneze Budapesta, lăsînd-o să creadă că de acum înainte ea [Germania] va putea apleca către români o ureche mai înțelegătoare. Ar fi temerar de mers mai departe. Tot ce putem spune este că antagonismul român-maghiar este mai deschis proclamat ca niciodată... (Raport politic nr. 20). ■

(Va urma)

1906: „TEMEIUL VIEȚII ORICĂRUI POPOR ESTE LIMBA LUI”

(Urmare din p. 12)

miting în timpul căruia vorbitorii înfierează brutalitatea forțelor de ordine. Coloana studenților, purtînd un tricorl îndoliat, trece prin Piața Teatrului, scandînd „Jos asasinii studenților”, „Jos franțuzomanii!”. Merg apoi în fața Prefecturii Poliției Capitalei pentru a protesta din nou și unde depun tricolorul îndoliat. Apoi, delegații ale studenților se prezintă la legațiile Franței și Marii Britanii și, spre a evita orice interpretare eronată a celor petrecute, arată că manifestația n-a fost îndreptată nicidecum împotriva Franței, ci „a maniei de a vorbi franțuzește” a unei părți a înaltei societăți românești.

Adevărul de necontestat

15 martie. Scriitorul Al. Vlahuță lansează o *Chemare* scriitorimii române, solicitînd-o să depună toate eforturile pentru „unirea în același gînd și grai românesc a toată suflarea neamului nostru”.

Ce înseamnă, de fapt, toate aceste manifestări? Unele ziare, precum *Acțiunea*, *Cronica*, *Conservatorul*, *La Roumanie* (apropiate guvernului conservator, unele chiar oficiale) acuză opoziția liberală și junimistă de instigare. După părerea lor, deci, toată mișcarea nu era decît rezultatul unei instigări. *Voința națională*, *Epoca* și alte publicații acuză guvernul de incapacitate, nepregătire, lipsă de decizie, care, toate la un loc, transformaseră o manifestație pașnică într-o crîncenă și singeroasă confruntare. Nu se poate nega nici posibilitatea ca în cursul demonstrației, studenților să li se fi ală-

turat și unele grupuri manevrate de opoziție tocmai pentru a crea dificultăți guvernului. Așa cum nu poate fi trecut cu vederea nici inabilitatea forțelor de ordine care, prin indecizie și atitudine provocatoare, în loc să potolească mulțimea, mai rău au sporit dezordinea.

Cert este faptul că nu „bătăușii” opoziției sau deruta autorităților dăduseră naștere manifestației, ci, așa cum declara N. Iorga într-o scrisoare publicată în *Universul* din 16 martie, ea izvorise din „necesitatea unui trai cu desăvîrșire românesc pentru oricine se zice român și-și are un rost în România”. Nu interese mărunte sau manevre politice împinseseră tineretul în Piața Teatrului, ci conștiința națională, sentimentele de demnitate care nu mai suportau a fi jignite nici măcar „în forme delicate și cu intențiuni binefăcătoare”. Disprețul față de limba proprie nu poate fi și nu va fi nicicînd „un semn de distincție”, ci de snobism și incapacitate civică, neînțelegere a necesităților țării. La un popor din care o însemnată parte a sa suferea crunte prigoniri tocmai din pricina stăruinței sale necurmte de a-și apăra limba proprie, sensibilitatea într-o asemenea problemă era foarte mare și firească.

Este un adevăr ieșit la iveală într-un mod răscolitor în ziua de 20 martie, în cursul unei întruniri organizată în sala Dacia, cînd, după o înflăcărată cuvîntare rostită de Barbu Ștefănescu-Delavrancea, istoricul Nicolae Iorga prezintă asistenței telegramele sosite din țară și din toată lumea românească: studențimea românească de la Budapesta, A. Șuluțiu (profesor la Brașov), tinerimea brăileană, profesorii din Craiova și Roman, scriitorii și oameni de cultură: I. AL. Brătescu-Voinești, I.A. Basarabescu, Elena Farago, I. Adam, N. Gane, B.P. Hasdeu, E. Lovinescu și redacția *Vieții românești* etc. ■

ALPII — UN TEATRU DE LUPTĂ

UITAT AL CELUI DE AL DOILEA

RĂZBOI MONDIAL (II)

JEAN MABIRE

În noiembrie 1944, așa cum am văzut în numărul trecut al revistei, semibrigada Isère, din Divizia 27 vinători de munte, se instalează în regiunea Haute-Maurienne, de pe versantul francez al Munților Alpi. Misiunea sa: să apere trecătorile pentru a împiedica un eventual atac din flanc al trupelor germane îndreptat contra ofensivei aliate ce avea ca scop ocuparea Germaniei. Și, dacă era posibil, să dezvolte propria ofensivă, pentru a-l alunga pe germani de pe crestele Alpilor și a pune mina pe trecătorile spre Italia.

Condițiile de relief și de climă (între altele,

un ger care împiedica adesea armele să funcționeze) impuneau caracteristici specifice misiunilor de luptă: patrule, ambuscade, incursiuni în teritoriul inamic. Pe scurt, fiecare palmă de munte se cucerea cu greu și se păstra și mai greu.

Să urmărim în continuare alte episoade derulate pe acest teatru de luptă izolat al celui de al doilea război mondial, redată într-o formă condensată din cartea istoricului francez Jean Mabire, *La bataille des Alpes* (Bătălia Alpilor).

Capcana se închide incet-incet

La sfârșitul lunii ianuarie 1945, compania lui Poitau părăsește Charmaix. Noua misiune: să patruleze în regiunea Lanslebourg și să stabilească legătura între Termignon și Bessans.

Pe teritoriul italian, în aval de lacul della Rossa, se găsește un alt lac, della Torre, lângă care se ridică o uzină electrică. Poitau hotărăște să ocupe cele două poziții-cheie — uzina electrică și barajul — pentru a le folosi ca baze de pornire ale viitoarelor sale „expediții” în Italia. Operațiunea începe în dimineața zilei de 18 februarie, la ora șapte și 30 minute. Căpitanul Poitau hotărăște ca sergentul-major Boutteret să rămână la lacul della Rossa, iar sergentul Buchet, zis „Bill”, la

cel de al doilea, în uzina electrică. El însuși, împreună



Căpitanul Stephane Poitau

cu patru oameni, urmează să realizeze un contact cu partizanii italieni în împrejurimile așezării Suza.

— Populația italiană este foarte bine „educată” — remarcă doctorul Payan. Sistemul de pînă și alarmare este prompt. Și, mai ales, sînt plini de neîncredere față de străini.

— Pentru că sîntem francezi? — întreabă cineva.

— Nu. Nu ne sînt ostili, dar consideră că sîntem prea puțini! Doar o jumătate de duzină. Cînd vom sosi în forță, ni se vor alătura cu entuziasm.

Partizanii italieni îi adăpostesc la 2 km de orașul Suza, unde sînt cantonați 800 soldați ai Wehrmachtului. În timpul nopții, grupuri de nemți și fasciști italieni, „cămășile negre”, încep să scoțoească prin tîrg, căutîndu-i pe francezi. Probabil că ci-

neva i-a denunțat. Din ferici-
re, italianul care îi găzdu-
iește reușește să convingă pe
următorii că în casa lui nu e
nici urmă de „francesi”. Căpi-
tanul și tovarășii săi se stre-
coară, la adăpostul întineri-
cului, afară din orașel și pă-
trund în zona alpină. Cînd își
închipuie că pot să răsuflie
ușurați, zăresc apropiindu-se
două patrule de vînători de
munte germani.

— Repede! În spatele ar-
borilor! — ordonă căpitanul.

Nemții trec la cițiva pași de
ei, fără să îi observe.

— Ce fericire că nu au
avut cîini — șoptește docto-
rul Payan.

În continuare, căpitanul
Poitau și oamenii săi nu mai
au neplăceri. Dar nu la fel de
bine s-au desfășurat lucrurile
pentru cele două grupe ră-
mase lîngă lacuri.

Grupa lui Buchet dispune
de un post telefonic. În noap-
tea de 20 spre 21 februarie,
sergentul încearcă să ia legă-
tura cu Bouteret, la barajul
della Rossa. Dar formează
greșit numărul și obține cen-
trala de la Usseglio.

— Alo! — spune din obiș-
nuință.

— Pronto! — i se răs-
punde.

Buchet întrerupe. Prea tîr-
ziu însă. Prezența francezilor
la uzina electrică este desco-
perită. Comandamentul ita-
lian hotărăște să trimită o pa-
trulă și la lacul della Rossa,
pentru a verifica dacă nu
cumva francezii s-au instalat
și acolo.

Legenda care se va înfiripa
mai apoi în jurul întregii ope-
rațiuni va pretinde că italienii
și germanii au angajat patru
batalioane de vînători de
munte. În realitate, nu au fost
decît 60 italieni, toți însă
foarte buni luptători. Și — lu-
cru rar printre compatrioții
lor în acele momente —
aveau un moral excelent. Pri-
mii care dau piept cu adver-
sarul tenace și curajos sînt
vînătorii din grupa lui Bu-
chet, de la uzina electrică
della Torre. În dimineața zilei
de 21 februarie, puțin după
ora opt, un partizan urcă din
vale pentru a-i avertiza de
atacul ce se pregătește. Cu-

rînd, cercetașii îi zăresc pe
italieni. Sergentul abia mai
apucă să dea cîteva ordine.
Italianii deschid un foc puter-
nic. La un moment dat, Bu-
chet — protejat pînă atunci
de un morman de pietre —
se ridică pentru a urmări mai
bine desfășurarea luptei. Este
lovit în frunte de un glonț,
expediat de la mai puțin de
50 m. Ca la un semnal, fran-
cezii încep să se retragă că-
tre lacul della Rossa. Situația
lor este foarte grea. Pe flan-
cul drept, Toni Rossi și Della
Libera sînt blocați într-un pe-
rete de stîncă. Pierre Nicolet,
care se retrage pe flancul
stîng, împreună cu tînărul Mi-
nard și cu Bernard Nicolet, a
fost lovit de un glonț și are
încheietura mîinii sfărîmată.
Capcana se închide încet-încet
și nu se întrezărește vreo
speranță de scăpare.

În ultimul moment

Împușcături s-au auzit și
dinspre barajul della Rossa.
În scurt timp, încep să apară
și supraviețuitorii. Bouteret
și oamenii săi caută acum să
acopere retragerea celor din
grupul lui Buchet, dar nu re-
ușesc decît să oprească pen-
tru scurt timp înaintarea ita-
lienilor. Dispunînd doar de
două arme automate, france-
zii sînt nevoiți să tragă foarte
repede, pentru a crea impresia
că sînt mai mulți. Louis
Chaix dă fiecărui trăgător
cîte un număr și strigă:

— Trageți cît puteți de re-
pede: 1-2-3-4-5-6-7-8-9!

Tînărul alsacian Stauffert
nici măcar nu mai reușește
să ochească, dar tirul lor dis-
perat încetinește înaintarea
inamicului. Brunato, pe care
Foucart îl ține de picioare,
atîrnă deasupra pantei și mă-
tură cu pușca-mitralieră pe
cei ce încearcă să urce. Ita-
lienii cad, se rostogolesc.
Unii se ridică și continuă ata-
cul.

La ora trei, lupta este încă
în plină desfășurare. Stauffert
a intrat în clădirea de la baraj
și, cățărînd pe un butoi, trage
printr-un ochi de fereastră.
Deodată, un camarad îl im-
pinge de pe butoi strigîndu-i:

— Atenție!

Rostogolindu-se, alsacianul
mai are timp să vadă fereas-
tra zburînd în tîndări.

Pe la ora 5 după-amiază,
dinspre vest, se ivesc în lu-
mina apusului cițiva schiori.
Sînt nemți sau francezi? Cu-
rînd, se liniștesc, recunoscîndu-
l în fruntea lor pe căpitanul
Poitau. Noii sosiți sînt ne-
voiți să se tirască prin spatele
parapetului ce mărginește
drumul spre baraj. La un mo-
ment dat, dr. Payan îi cere
unuia dintre cercetași să îi
împrumute pistolul-mitralieră
Thompson. Îl ia și începe să
tragă într-un ofițer inamic.
Acesta cade. Poitau, pradă
unei reacții neașteptate, îi
smulge arma din mînă și
strigă:

— Bine, dar nu ți-a făcut
nimic!

Moartea ofițerului mar-
chează însă sfîrșitul atacului
italienilor. Nici francezilor nu
le rămîne altceva de făcut decît
să se îndrepte spre pasul
Arno. Lionel Terray, care a
venit cu căpitanul Poitau, se
plînge unui camarad:

— Ce zi! Raniți asta cîntă-
rește peste 20 kg, mi-a rupt
spinarea. Am străbătut vreo 5
km, dintre care doi numai ur-
cuș! Și nici n-am avut timp să
mîncăm.

Contrar obiceiului său, Poi-
tau a considerat de astă dată
că nu mai poate trimite oame-
ni să caute corpul lui Bu-
chet. A primit ordin să se în-
toarcă la Termignon și să
abandoneze pozițiile de la la-
curi, unde întîmpinau mari
greutăți, inclusiv cu apro-
vizionarea. Dincolo de pierde-
rea lui Buchet — pe care ad-
versarii l-au îngropat sub un
drapel tricolor, după ce i-au
acordat onoruri militare —
misiunea a fost considerată o
reușită incontestabilă.

La 11 martie, căpitanul Sa-
lien îl anunță pe sublocotenentul
Champon, din compania 2.

— Astă-seară se va efectua
un transport de la Termignon
la Bessans. Va trebui să îi
asigurați paza instalînd pos-
turi la Lanslebourg, de la opt
seara la șase dimineața.

— Legătura telefonică a
fost întreruptă de cîteva ori și

în fața postului de la Haricot au fost semnalate mișcări suspecte. S-ar putea să se pregătească o ambuscadă — îi răspunde Champon. Este foarte riscant. Nu s-ar putea anula operațiunea?

— Îmi pare rău. Ordinele sînt ordine. Oricum, aceasta va fi ultima voastră misiune la Termignon, veți pleca apoi la Valloire.

Cum timpul este destul de scurt, trebuie urgent aleși oameni. Champon îl cheamă pe Arnaud:

— Flăcăii tăi au mîncat?

— Încă nu. Abia își termină dușul.

— Trebuie să plecați urgent. Puneți-vă glugile, cram-poanele și porniți. Trebuie să organizăm pichete de pază la Lanslebourg.

Tînărul sergent Arnaud este încintat de faptul că el va conduce operațiunea. Sublocotenentul Champon este obligat să rămînă la comandament. Și totuși, în ultimul moment, Champon se hotărăște să îi însoțească, pradă unui presentiment incert. Ar fi fost prima oară cînd pleacă fără el. Își împarte oamenii în două grupe: una condusă de sergentul Mollard, care trebuie să organizeze o pîndă la ieșirea din Lanslebourg, și cealaltă de Arnaud, care va merge pînă la Lanslevillard. Urmează să se întîlnească la postul de la ieșirea din orășel. Sublocotenentul îi va însoți pe cei din coloana de transport.

„Avem nevoie de ajutor”

Micul Paras — are numai 17 ani — suride, deși tocmai a fost trezit din somn. Nu prea are chef să participe la această misiune de noapte. Mîncînd cu toții repede și în liniște. Arnaud, adîncit în studiul hărții, își notează din cînd în cînd cîte ceva.

Caporalul Beaume are grijă ca toată lumea să fie gata la timp. În șir indian, cu schiurile pe umăr, pornesc în noapte. Este exact șapte și

25 minute. Champon și convoiul vor porni peste o jumătate de oră.

Arnaud și Mollard se îndreaptă spre Lanslebourg. În frunte, caporalul Beaume este urmat de Jean Bardin, pe care rana de la picior îl necăjește din ce în ce mai mult. Urmează Arnaud. În spatele lui vine Albert Laurent, trăgătorul la pușca-mitralieră, urmat ca o umbră de servantul J. Ramus. Louis Paras încheie grupul. Ajunși la postul Haricot, își pun schiurile. Nu peste mult timp, în apropiere de ferma Carmagnole, întîlnesc o echipă de telefoniști, care se întorc de la Lanslebourg, unde au reparat, din nou, linia.

— Ei, cum e?

— Bine!

O noapte întunecoasă, ger-oasă. Schiurile se înțepesc în fisurile înghețate ale drumului. Trec pe lîngă o fermă abandonată. De aici, valea se lărgeste considerabil. După patru luni petrecute la Termignon, într-o iarnă atît de aspră, cu neîncetate corvezi și patrulări, toți sînt epuizați. Ajung la marginea Lanslebourg-ului. Silueta fabricii de cherestea abia se zărește.

Deodată, pornește o rafală de armă automată. Sergentul Arnaud se prăbușește. Dușmanul i-a lăsat pe Beaume și Bardin să treacă și abia apoi a deschis focul. Tirul mitralierei se îndreaptă spre grupul lui Mollard. Laurent și Ramus instalează pușca-mitralieră și încearcă să riposteze.

— Drace! S-a blocat!

Deși arma a fost minuțios curățată înainte de plecare și încărcătorul verificat. Mitraliera germană se blochează și ea. Se mai aud doar focuri izolate și troznul pistolelor-mitralieră. Apoi mitraliera reîncepe să latre. Și iar se oprește. Laurent și Ramus aud strigăte în germană și zăresc siluete care se apropie de ei trăgînd.

— Le acoperă retragerea — șoptește Laurent. Ceilalți încearcă să scape.

Ramus observă, cam la 50

m, un grup de nemți care se regrupează către Lanslebourg. Apoi se lasă liniștea. O liniște brutală. Ciocnirea nu a durat mai mult de un minut.

Între timp, Champon a ordonat celor din convoi să lase jos poverile și să scoată schiurile. Își alege trei-patru oameni și le ordonă:

— Veniți cu mine!

E în jur de nouă și jumătate seara. Champon e convins că grupul lui Arnaud a reușit să intre în Lanslebourg. El crede că al doilea grup, al lui Mollard, este cel care a întîmpinat rezistența. Grăbește către locul confruntării. Fără schiuri, se afundă în zăpadă. Deodată aude:

— Stai!

O santinelă veghează intrarea în tirgușor. Este din grupul lui Mollard.

— N-ați pătruns în Lanslebourg?

— Nu încă.

— Unde este sergentul Arnaud?

— Nu știu.

Dinspre drum, o voce îl cheamă în șoaptă. Este Laurent.

— Veniți repede! Sergentul a fost omorît! Avem nevoie de ajutor.

Fantara batalionului este desființată

Prima imagine pe care o zărește ofițerul cînd ajunge la marginea fabricii de cherestea este a micuțului Paras, cîzut în stînga drumului. Lovit în piept, murmură:

— Mi-e frig!

Se apropie de el.

— Nu e nimic, băiete! Stai liniștit, nu mai vorbi!

Ramus, care dă dovadă de un calm extraordinar, reușește să îi explice, în cîteva cuvinte, situația.

— Mitraliera era la colțul fabricii. Între perete și un stîlp de telegraf am găsit o bandă de cartușe consumată. Erau trăgători și la colțul zi-

dului. Ei l-au lovit pe micuțul Paras.

Champon își continuă apoi drumul. Dă peste corpul lui Arnaud. Este lovit la cap. Puțin mai departe zace Bardin, în comă. Pe Beaume nu l-au găsit. Trebuie să îi prevină pe cei din Termignon să trimită o patrulă pe malul stîng. Grupul lui Mollard sosește la locul ciocnirii.

Sergentul organizează posturile de pază, în vreme ce „purtătorii” din convoi, epuizați, dorm din picioare. Ramus reușește să dibuiască și corpul lui Beaume, în spatele fabricii. Pînă să ajungă Champon la el, moare. Din schiuri și cagule au început să încropească brancarde pentru răniți. Pe la șase dimineața, jalnicul convoi și-a făcut apariția la postul de la Haricot.

Deși primăvara a venit, timpul nu se îmbunătățește deloc. La sfîrșitul lui martie încă ninge abundent. O ceață deasă ascunde totul. Își fac apariția zvonuri despre apropiate atacuri și dislocări de trupe. Toată lumea este convinsă că se pregătește ceva. Convingerea devine o certitudine cînd, la întîii aprilie, după concertul de Paști, fanfara batalionului este dizolvată și membrii ei sînt repartizați la subunități, ca brancardieri.

La 10 martie, locotenent-colonelul Le Ray hotărăște că trebuie să ajungă pînă la vîrfurile Ronce care, cu cei 3 611 m ai săi, domină tot platoul Mont-Cenis. De acolo are o imagine foarte bună a pozițiilor inamice. Le Ray alege ca tovarăș de ascensiune pe locotenentul Jacques Boell, pe care îl cunoaște dinainte de război. Pentru a ajunge în sătucul unde viețuiau, izolați de batalion, oamenii căpitanului Poitau, trebuie traversat „no man's land”-ul care se întinde în apropierea avanposturilor de la Termignon. Apărați de întunericul nopții, Le Ray și Boell trec bariera de

sîrmă ghimpată ce marchează limita pozițiilor franceze. De acum înainte, sînt singuri într-un teritoriu străbătut, de obicei, de patrulele dușmane. Trebuie să ajungă la Lanslebourg, unde a fost plasată o grupă însărcinată cu protecția comandantului semibrigăzii. În timpul deplasării, păstrează o anumită distanță între ei.

— Ar fi păcat să cădem

dezolant, ce poartă peste tot pecetea distrugerii. Vîntul suflă printre brazi și se prăvale apoi peste ruinele cătunului Champs.

Schiorii nopții ajung la pasul Madeleine. Le Ray aprinde o lanternă. Puțin a lipsit să nu fie împușcat de pîndarii companiei lui Poitau. Trec de barierele de sîrmă ghimpată și pătrund în „țara diavolilor”. Sosește și coman-



Militari din semibrigada Isère, surprinși la Grenoble, se pregătesc să plece spre frontul din Alpi

amîndoi, deodată, într-o ambuscadă.

— Cum vrei! — i-a răspuns Boell.

Locotenent-colonelul merge înainte, cu pistolul-mitrălieră la piept, alunecînd ușor pe schiuri, chiar pe mijlocul drumului care urcă pînă la valea Arc-ului. În formă, Le Ray înaintează foarte repede. Boell se ține cu greu după el, pentru că se resimte de pe urma unui recent accident de schi. După ce trec de grupul de acoperire din Lanslebourg, se afundă în peisajul

dantul acestora, căpitanul Poitau, care reușește să îl convingă pe Le Ray să însoțească mica lor expediție, a doua zi. Nu este un alpinist de primă mărime, dar debordează de vitalitate și imaginație și este un non-conformist convins. Lipsa de tehnică o suplinește printr-o voință de fier.

— În seara asta, vom dormi la Arcelle du Ribon — îl anunță Le Ray.

Încă de dimineață, cîțiva cercetași au urcat pînă acolo pentru a pregăti cantona-

mentul și a servi drept acoperire. Cei trei ofițeri pornesc mai departe. Sint nevoiți să își pună crampoanele și să înainteze cu precauție. Le Ray este, în continuare, primul și în caz de atac ar fi cel dintîi lovit.

— Trec eu în frunte — cere Boell permisiunea de a schimba locurile.

— Cum vrei!

Cea mai fantastică poveste de război

Căpitanul Poitau este incomodat de ritmul prea rapid impus, dar nu vrea să se depărteze de ceilalți doi. Prezența primejdiei îl înflăcărează. În fine, Boell ajunge pe culme. Se oprește. Ascultă. Privește. Înaintează cu prudență. Nu se zărește nimic și se aude doar vîntul.

— Putem merge — le spune celorlalți.

— Mai întîi, să ne odihnim puțin — hotărăște Le Ray.

Comandantul semibrigăzii descoperă cu încintare curîndu-se în fața lui dispozitivul inamic atît de clar cum nici cea mai amănunțită hartă de stat-major nu i-l-ar fi putut oferi. În centru se detașează clar silueta cartierului general, pe care, pînă atunci, nici una dintre patrulare nu o repera. Cei trei ofițeri se consideră răsplătiți de această imagine, după efortul lor de patru ore prin culoarul de gheață.

— Să mîncăm ceva — propune unul dintre ei.

— Un „fritz” la înălțimea noastră, cam la 600 m! — exclamă căpitanul Poitau, care privea prin binoclu.

— Unde?

— Pe flancul de vest al punctului La Haie.

— Probabil că mai sint și alții! — crede Le Ray.

Și totuși, chiar după o atentă cercetare, n-au mai zărit alte siluete. Le Ray îl trimite pe Boell spre pasul Chapeau, el urcă spre Pointe, în timp ce căpitanul are misiunea de a nu scăpa din ochi straniul personaj, care

tocmai a ajuns pe vîrfurile La Haie. Se profilează o clipă pe cerul albastru, apoi începe să coboare spre pasul Chapeau. De la punctul său de observație, Le Ray le spune celorlalți doi:

— Nu are nici pușcă, nici binoclu... nici raniță. E cu cap descoperit. Nu e posibil... Se crede în timp de pace!

Poitau a dus carabina la umăr, dar Boell îi șoptește:

— Nu-l omori!

Omul ajunge în dreptul lor și descoperă curînd o armă îndreptată contra lui. Ce altceva ar fi putut să facă decît să ridice mîinile. Are un aer atît de calm, încît îi surprinde. Își spune numele fără ezitare:

— Hörnle, Anton Hörnle... Toni!

— Gradul?

— Obergefreite, Herr Oberstleutnant.

Ciudad război, în care un locotenent-colonel, un căpitan și un locotenent capturarează un simplu caporal, și infirmier pe deasupra. Dar mai mult alpinist decît soldat. Are 26 ani și, muntean îndrăjit, profită de fiecare moment liber pentru a practica alpinismul. Azi de exemplu, își propusese ca, după ce ajungea pe vîrfurile La Haie, să urce pînă la Ronce, așa, pentru propria-i plăcere. Din clipa în care s-a trezit prizonier, Hörnle nu are decît o singură idee: să evadeze. Nu îl sperie captivitatea, ci doar faptul că tovarășii săi l-ar putea considera dezertor. A evada devine o problemă de onoare. Și onoarea nu se discută. Le Ray, care vorbește curent germana, încearcă să îl descoasă. Hörnle îi repetă că pe el nu îl interesează decît alpinismul. Atunci, comandantul semibrigăzii hotărăște:

— Rămii cu noi. Vom urca împreună spre vîrfurile Ronce.

Neamțul nu are altceva mai bun de făcut decît să îi urmeze. Din fericire pentru el, nu i-au cerut să promită că nu va încerca să evadeze. E deja amiază. Cei patru urcă cu pas regulat. Drumul nu e foarte dificil. Ajunși în vîrf, Le Ray decide că două ore de

odihnă ar fi binevenite, timp în care el și-ar desăvîrși observațiile. Platoul Mont-Cenis se dezvăluie în toată splendoarea, în lumina unui soare strălucitor. Urmele pe zăpadă indică drumurile ce duc la pozițiile dușmane, la baterii, la punctele de observație. Le poate nota în liniște pe hartă. Hörnle pare indiferent. Cînd termină, Le Ray dă semnalul de plecare. Pe la patru, ajung la Chapeau. Le Ray mai rămîne doar să coboare culoarul de gheață pentru a ajunge la Arcelle du Ribon. Le Ray ordonă o nouă oprire și deschide o cutie de conserve. Își pune deoparte pistolul-mitrălieră. Poitau lasă și el carabina și își aranjează crampoanele. Hörnle înțelege că acum este momentul. Se apleacă, își ia elan și sare în golul de sub cornișă. Într-o mină are bastonul lui de metal și în cealaltă carabina lui Poitau. Panta înghețată, înclinată la 45°, nu îl sperie. Ori scapă și este liber, ori mai bine moare! Se rostogolește pînă într-un colț de stîncă, apoi sare într-un culoar. Cădere este din ce în ce mai iute. Mai are bastonul, dar a abandonat carabina. Le Ray se lansează pe panta înghețată și ajunge pe promontoriul stîncos ce domină faleza. Privește culoarul abrupt prin care Hörnle a reușit să fugă. Îl zărește undeva, jos de tot. Aleargă. Rănit, fără îndoială (și-a rupt un braț în cădere), dar liber. Căpitanul Poitau, deși furios, nu își poate ascunde admirația:

— Ce om! Ce tehnică! După război, dacă mă voi înrola în Legiunea străină, îmi voi lua numai nemți în companie!

— Pornim! — comandă Le Ray, și adaugă: Probabil este cea mai fantastică poveste de război pe care am cunoscut-o. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune
românească
Mirela MURGESCU

Continuăm publicarea articolului cunoscutului istoric francez,
director la Institut du Temps Present,
secretar general al Comitetului Internațional de Științe Istorice
F. Bédarida, despre bătălia Angliei (Iulie 1940 - mai 1941).
Amintim că îl reproducem — cu subtitlurile redacției noastre —
din revista pariziană L'Histoire.



1940. ANGLIA — SINGURĂ ÎN FAȚA LUI HITLER (II)

FRANÇOIS BÉDARIDA

Bătălia Angliei se poate descompune în trei componente: mai întâi, bătălia aerului, cea mai spectaculoasă, care a pus față în față, din iulie pînă în septembrie 1940, RAF-ul și Luftwaffe. Cei doi adversari aveau un obiectiv comun: să-și asigure stăpînirea

aerului — parcea germană pentru a alunga RAF-ul de pe cer și a permite unei flote de debarcare să traverseze Canalul Mîneei, partea britanică — cu scopul de a face im-

În imagine: mai-iunie 1940. Soldați ai unui regiment de blindate britanic se îmbarcă în grabă la Dunquerque.

practicabil planul german de invazie. A doua componentă este proiectul de invadare a Angliei, operația Seelöwe — leul de mare — (sau operația Otarie), destinată să debarce forțe puternice, să nimicească armata britanică și, astfel, să obțină capitularea Regatului Unit. În sfârșit, din septembrie, a început Blitzul, adică o serie de bombardamente violente vizând să distrugă orașele engleze, să paralizeze industria de război și să coboare moralul populației. El a durat până în mai 1941.

Ziua vulturului — un fiasco

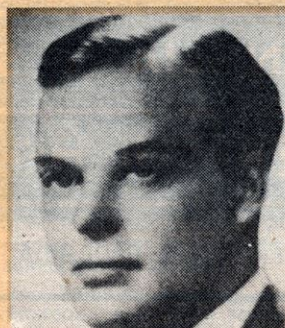
Bătălia din aer se desfășoară și ea în trei faze. În prima, din luna iulie, tactica germană constă, pe de o parte, în bombardarea instalațiilor portuare din Canalul Minecii — pentru a întrerupe comerțul britanic și a opri importurile vitale ale țării — pe de altă, în atragerea prin aceste operații de hărțuire, a aparatelor de vânătoare britanice și a le provoca pagube ireparabile. Încă de la începutul

lunii, atacurile germane contra convoaielor în largul coastei de sud a Angliei se succed. Săptămîni în șir, pe cerul britanic, se vor vedea zilnic lupte aeriene. Dar, la sfârșitul lui iulie, Luftwaffe trebuie să recunoască o evidență: obiectivul nu a fost atins. Nu numai că înverșunarea echipelor britanice nu a slăbit, dar pierderile germane se dovedesc mult superioare celor engleze.

Germania trebuie să adopte deci o altă tactică. În directiva sa de război nr. 17, din 1 august, Hitler ordonă să se intensifice războiul aerian: „Aviația germană trebuie să nimicească aviația engleză cu toate mijloacele de care dispune”. Goering comandă distrugerea bazelor Fighter Command, concomitent cu a aparatelor de vânătoare britanice, bombardarea uzinelor de construcție aeronautică și consolidarea blocadei. Se prevede să se înceapă printr-o lovitură mare: „ziua vulturului” (Adlertag). Ofensiva nu se poate declanșa decît la 12 august, din cauza condițiilor meteorologice, dar „ziua vulturului”, de a doua zi, este un fiasco (45 avioane pierdute de Luftwaffe față, de 13 de RAF, în timp ce un atac masiv — și care se vroia decisiv — la 15 august înregistrează un nou

Ultimul dușman

RICHARD HILLARY



Mă aflu la Oxford de doi ani — trăgînd la rame, zburînd cîte puțin și învățînd cît se mai putea¹. Cînd s-a declarat războiul nu împlinsem încă 21 de ani.

Deși ar fi un neadevăr să insinuez că la universitate

¹ Richard Hillary reprezintă personificarea eroului din bătălia Angliei. Cartea sa, *The Last Enemy*, scrisă în convalescență, după o lungă serie de intervenții chirurgicale, mărturie a unui combatant, a devenit una dintre lucrările clasice ale literaturii de război. Richard Hillary a fost ucis în misiune, în anul 1943. Reproducem un fragment din *The Last Enemy*, preluat după volumul I al lucrării *Secrets and Stories of the War*. Subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

domnea o superbă ignoranță față de dezastrul iminent, era cu siguranță un adevăr că evenimentele externe nu prea influențau stilul nostru de viață relaxat.

Îmi petrecusem toate va-

canțele călătorind prin Europa. Într-una din aceste călătorii, nu mult înainte de război, fusesem în Germania. Împreună cu un prieten am găsit mijlocul cel mai ieftin. Am scris guvernului german, exprimîndu-ne dorința de a concura într-una dintre regatele germane. Am primit un răspuns încîntat și oferta de a ni se acoperi cheltuielile. Urma să ne înfruntăm cu echipele fruntașe ale marelui aerului, Goering. Am ajuns la Bad Ems cu două zile înaintea cursei, fără barcă. Elegantele echipaje germane, cu chipuri îndrăgite,

șec, scump plătit. Goering, care își imagina că în patru zile cu timp frumos Luftwaffe va aplica o lovitură mortală RAF-ului, trăiește o mare decepție.

Totuși, se pune problema cât timp vor putea rezista băieții din Fighter Command. Pilotii sînt mai importanți decît avioanele. Uzura lor este excesivă. În două luni — iulie și august — pierderile se ridică la 222 morți sau dispăruți și la 205 răniți, adică o treime din efectivul total. Or, pentru a forma un pilot este nevoie practic de un an (de aceea, pentru a salvagarda această mică și prețioasă falangă, s-a dat ordin să nu fie angajate lupte deasupra mării, unde un pilot riscă să fie definitiv pierdut).

În ultimele zile din august și primele zile din septembrie, sub loviturile Luftwaffe, RAF-ul șovăie. Din cauza oboselii și tensiunii acumulate (piloții petrec între 4 și 5 ore zilnic în zbor), uzura echipajelor ia dimensiuni dramatice. Sînt cele mai sumbre zile ale bătăliei. Cum va recunoaște Churchill în *Memorii de război*, „balanța se înclinase în detrimentul aviației noastre de vînătoare”.

RAF-ul va fi salvat de o schimbare bruscă a strategiei germane, chiar în momentul în

care Luftwaffe era pe cale de a recolta rezultatul eforturilor sale. La 7 septembrie, are loc primul mare bombardament asupra Londrei. El îi surprinde pe englezi complet nepregătiți și provoacă enorme pagube, în special în cartierul docurilor, dar aviația germană este deturnată de la obiectivele decisive atinse în zilele precedente, ceea ce oferă lui Fighter Command răgazul minim de care avea atîta nevoie. Începe astfel a treia fază a bătăliei aeriene. Ideea înaltului comandament german privind bombardarea centrelor urbane (în vreme ce pînă atunci obiectivele civile fuseseră evitate) pornea de la intenția de a diminua moralul britanicilor și de a le distruge instalațiile industriale și portuare, indispensabile economiei de război. Totodată, putea fi astfel eliminată și aviația de vînătoare, care, desigur, ar fi încercat să se opună raidurilor de bombardament.

De fapt, deși bombe aruncate asupra aglomerației londoneze și asupra altor orașe — bombe explozive și mai ales incendiare — au provocat mari pierderi, populația „s-a ținut” bine. Punctul culminant l-a reprezentat ziua de 15 septembrie; valuri de atac ger-

ne priveau cu o amuzată condescendență. Mai mult chiar, cu puțin timp înainte de cursă, unul dintre membrii echipajului german a criticat atitudinea nonșalantă a decedentei noastre rase. „Poporul german va considera înfrîngerea voastră o lecție”, mi-a spus el, fără să mă asculte, cînd l-am rugat să aștepte măcar sfîrșitul cursei ca să vorbească.

Retrospectiv, acea cursă a reprezentat o anticipare uimitor de exactă a desfășurării actualului război. Eram neantrenați, cu totul dezorganizați și extrem de neglijenți. Am luat un start atît de slab, încît am pierdut cîteva lungimi de barcă. Dar, cînd am ajuns la jumătatea cursei, trecînd pe sub un pod, cineva ne-a scuipat. A fost din partea lor o greșeală tactică. Restul cursei am vislit de parcă ne fugăreau dușmanii și am cîștigat. Spre ciuda morocănoasă a adversarilor, Goering a trebuit să ne înmîneze nouă

cupa învingătorilor. Acest trofeu digrațios ne-a împodobit camera vreme de aproape un an.

„Clipa cea mai grea din tot războiul”

Generația de la Oxford care a pornit la război în 1939 era mulțumită de sine, blazată și răsfățată. Nu aveau nici un Graal [vas de smarald de care, potrivit tradițiilor creștine, Hristos s-a servit la cina cea de taină. În el, Iosif din Arimateea ar fi strîns sîngele scurs din rănile lui, după răstignire], în căutarea căruia să ne jertfim. Acesta a devenit pentru noi războiul, care ne-a dat prilejul să demonstrăm că sub aparențele noastre înșelătoare dorința de neafîrnare era foarte puternică și că, deși nedisciplinați, eram pe măsura tineretului îndoctrinat de Hitler.

La 3 septembrie 1939, cînd s-a declarat războiul, ne aflam în vacanța de vară. În aceeași zi, escadrila aeriană universitară s-a prezentat la centrul de înscriere a voluntarilor rezerviști din Oxford.

Războiul a rezolvat problema carierei mele. Am devenit pilot de vînătoare. Nu eram dezamăgit. Datorită unui instructor răbdător, un scoțian cu un ascuțit simț al umorului, am devenit în cîteva săptămîni un pilot acceptabil. Am știut acest lucru în ziua în care mi-a spus: „omule, în sfîrșit ai învățat să zbori!”

A venit apoi Dunkerque [1940]: oamenii obosiți, în zdrențe, care constituiseră cîndva o armată, se întorceau acum neînarmați, dezecipați. După zile în șir petrecute pe plajă, fără a zări nici un avion britanic, acești oameni deveniseră duri, și pe bună dreptate. Dar ei nu aveau de unde să știe că dacă RAF nu ar fi cîștigat su-

mane s-au succedat deasupra Londrei, dar au suferit un usturător eşec (pe 15 septembrie, în fiecare an, Anglia aniversază Battle of Britain Day). Luftwaffe a eşuat în primul său obiectiv: să măture RAF-ul de pe cer.

Spre deosebire de înfruntările de masă din al doilea război mondial (cît şi din cel din 1914-1918), bătălia Angliei a pus faţă în faţă numai câteva sute de combatanţi: tineri valoroşi, întreprinzători, cea mai mare parte sortiţi anonimului şi uitării, dar dintre care unii şi-au cucerit statutul de eroi legendari („aşi ai vînătorii”). Simbol al acestei generaţii, căpitanul Richard Hillary, mort la 23 ani, în 1943, a lăsat o frumoasă mărturie într-o carte autobiografică intitulată *The Last Enemy*, una dintre lucrările de marcă ale literaturii de război. Explicînd „ce om de invidiat este un pilot de vînătoare”, Hillary scrie: „pilotul de vînătoare duce o luptă individuală; el nu contează decît pe el însuşi, este responsabil în totalitate de propriul său destin. Ucidă sau este ucis. Este un lucru diabolic de excitant”. Într-un registru mai sobru, un alt aviator, René Mouchotte, voluntar al Franţei libere, a evocat legile dure ale luptei aeriene: „În mod instinctiv scrutez ce-

rul. Vînătoarea seamănă cu o lovitură de pumnal în spate. Adversarii se evită unul pe celălalt, fug, revin, caută avantajul înălţimii, un loc în soare pentru a-l surprinde mai bine pe celălalt şi, în momentul cînd acela se aşteaptă cel mai puţin, inamicul cade ca o piatră şi îl asasinează pe la spate. Aşa e legea”.

A doua parte a bătăliei Angliei: Blitzul, termenul prescurtat de la Blitzkrieg. Este vorba despre bombardamentele sistematice la care au fost supuse oraşele britanice, şi în primul rînd Londra, din septembrie 1940 pînă în mai 1941. În timp ce statul-major german mizează pe eficacitatea bombardamentului strategic, englezii se străduiesc să reziste. Apărarea activă este puţin eficientă: salve, dar fără precizie (în septembrie 1940 s-au tras 260 000 salve pentru 4 avioane doborîte). În schimb, apărarea pasivă — bine organizată şi operativă — îşi demonstrează repede utilitatea, mobilizînd, la sute de mii de raiduri, pompieri, securişti, poliţişti.

Dacă populaţia civilă plăteşte un greu tribut Blitzului (23 000 morţi din septembrie pînă în decembrie 1940, dintre care 13 000 la Londra), nivelul pierderilor se situează to-

perioritatea aeriană în spatele lor, în Flandra, ei n-ar fi putut pleca niciodată vii de la Dunkerque.

După câteva săptămîni ni s-au anulat toate permisiile, nimeni nu a mai putut pleca din preajma aerodromului şi ne-a cuprins pe toţi groaza de invazie.

Apelul guvernului către populaţie, de a nu se clinti din loc şi de a nu se evacua, a conştientizat Britania de iminenţa dezastrului. Acesta se putea produce oricînd.

Datorită prăbuşirii bruşte a Franţei şi, în consecinţă, a vulnerabilităţii Angliei, Ministerul aerului a ordonat ca cincisprezece dintre noi să fie transferaţi la escadrilele de vînătoare. Fiecare se uita la vecinul său ca la un duşman. Eram douăzeci; trebuia să tragem la sorţi care vor fi cei cinci care nu vor pleca. A fost clipa cea mai grea din tot războiul — şi ceea ce spun este valabil pentru noi toţi —, dar am avut noroc.

Am fost trimişi la Glouchesterhire pentru două săptămîni şi am învăţat în sfîrşit să zburăm pe Spitfire.

Într-o bună zi, Peter Bease şi cu mine am fost trimişi cu trenul la Edinburgh ca să încercăm câteva noi aparate Spitfire. Peter nu vorbea niciodată despre război. În tren am simţit imboldul să pătrund dincolo de rezervata sa politeţe naturală. Aşa că l-am întrebat direct care erau motivele pentru care lupta. „Nu-ţi doreşti nimic pozitiv?” „Bineînţeles că îmi doresc. Îmi doresc să văd o lume mai bună”. „Ce înţelegi prin mai bună?” l-am provocat. „Creştin?” „Bineînţeles”, mi-a răspuns el. „Nu doar pentru că sînt credincios. Creştinismul înseamnă pentru mine, pe plan social, libertatea, omnia omului faţă de om. Cred că toţi trebuie să contribuim la ameliorarea umanităţii”. „Ai dreptate”, i-am spus.

Aviam să-mi amintesc de această discuţie peste câteva

luni, cînd, după moartea lui Peter în misiune, eu însumi trecusem prin încercări dintre cele mai grele.

Prima luptă

În cursul lunii august 1940 am fost transferaţi la Hornchurch. Pe atunci, germanii făceau un efort decisiv pentru a ne distruge aviaţia de vînătoare. A doua zi după sosire, vocea liniştită a controlorului de zbor ne-a chemat prin megafon pentru decolare. Simţeam un gol în stomac. Ştiam că în acea dimineată urma să ucid pentru prima oară. Nici nu mi-a trecut prin cap că aş fi putut fi ucis sau rănit şi eu. M-am întrebat într-o doară cum va fi omul pe care îl voi ucid. Nu voi şti niciodată. Mi s-a pus centura, am verificat mental, automat, comenzile şi apoi ne-am luat zborul.

Ne-am întîlnit cu inamicul la 6 000 m înălţime; erau 20

tuși mult sub pronosticurile făcute înainte de război. În 1938, Comitetul imperial pentru apărare, de exemplu, calculase că în primele două luni de război s-ar înregistra 1 800 000 victime, ceea ce necesita șase milioane metri pătrați de scinduri pentru sicrie. În aceeași epocă, un renumit savant, John B. S. Haldane, făcea turnee prin Anglia pentru a anunța masacrele de civili prin mitraliere de către avioanele inamice și în urma exploziilor bombelor, care-i lăsa pe supra-viețuitori surzi pe viață!

Gesta Dei per Anglos

De fapt, pagubele materiale depășesc cu mult pierderile omenști. Astfel, în opt luni, au fost distruse 200 000 case și avariate trei milioane și jumătate. Blitzul eșuează complet îndeosebi în primul său obiectiv: scăderea moralului populației. Pe acest plan, calculele germane se dovedesc eronate, cum se vor dovedi eronate calculele englezilor, când aceștia vor folosi aceeași tactică împotriva orașelor germane, începând cu 1942.

Foarte repede singele rece și disciplina se impun. În plus, însăși dimensiunea aglomerației londoneze face imposibilă misiunea Luftwaffe. De fapt, întinderea orașului este atât de mare, încât chiar bombardamentele cele mai devastatoare sînt incapabile să înregistreze rezultate decisive. Cum va scrie Churchill în stil metaforic în memoriile sale, „Londra semăna cu un gigantic animal preistoric capabil să primească lovituri teribile fără să clipească și care, mutilat, singeînd din o mie de răni, continuă totuși să se miște și să trăiască”.

Cît despre planul invaziei Angliei, adică operația Seelöwe, aceasta este cea care trebuia să decidă destinul Regatului Unit. Dar avea oare Reichul capacitatea de a debarca pe insulă și de a o ocupa — un obiectiv pe care nimeni nu reușește să-l atingă din îndepărtatele vremuri ale lui William Cuceritorul? Va reuși Hitler acolo unde Napoleon în-suși dăduse greș?

În fața acestei probleme, statul major al Kriegsmarinei elaborase mai multe planuri, devenite din ipoteză realitate. La 16 iulie, Hitler emite directiva nr. 16: „Preparative pentru o operație de debarcare în Anglia”. O

de Messerschmitturi cu boturile galbene, circa 150 m deasupra noastră. Escadrila noastră număra opt aparate, iar cînd avioanele inamice au început să coboare spre noi ne-am așezat în linie, unul în spatele celuilalt, și ne-am întors direct împotriva lor. Aproape că l-am simțit pe pilotul nazist din fruntea formației dușmane împingînd manșa pentru a-și îndrepta armamentul asupra aparatului din capul formației noastre. În acea clipă conducătorul formației noastre a înălțat rapid avionul cu botul în sus, antrenîndu-ne într-un cabraj rapid. În două secunde vitale, inamicul a pierdut avantajul. L-am văzut pe comandantul nostru declanșînd o rafală asupra primului avion inamic și pe nazist manevrîndu-și aparatul într-o jumătate de luping. Atunci am știut că e al meu. Am împins manșa spre stînga ca să-l pot ochi în unghi drept, am rotit butonul mitralierei în poziția

„Foc” și am declanșat o rafală de patru secunde. Mi-a trecut drept prin fața vizorului și am văzut trasoarele celorlaltor opt guri de mitralieră izbind direct în țintă. O secundă a rămas ca pironit în aer; apoi a izbucnit spre înălțimi o vîlvătaie de flăcări roșii, iar el a început să cadă spre pămînt învîrtindu-se. Cîteva clipe am fost prea ocupat ca să mă gîndesc, dar cînd, la scurtă vreme după aceea, am făcut calea inversă peste Canal, mintea mea a început din nou să funcționeze. Se întîmplase.

Primul meu sentiment a fost unul de satisfacție pentru o treabă bine făcută, dez-nodămîntul logic al cîtorva luni de antrenament specializat. Apoi am avut sentimentul justiției esențiale a celor întîmplate. El era mort, iar eu viu; ar fi putut fi, tot atât de bine, invers. În clipa aceea mi-am dat seama cît de norocos este un pilot de vîntătoare față de alți soldați. Emoțiile

sale sînt cele ale duelistului — reci, precise, impersonale. Este privilegiat să ucidă cu măiestrie.

În cursul lunilor august și septembrie 1940, am fost tot timpul în inferioritate numerică. După cîteva secunde părăseam întotdeauna formația de atac, iar cerul se umplea de diarele răzlețe de fum provocate de încăierările noastre individuale, ca între cîini.

Escadrila se întorcea acasă individual. După o oră se făcea apelul, ca să știm cine lipsea. Adeseori primeam cîte un telefon care ne informa că vreunul dintre piloți a aterizat forțat pe alt aerodrom. Un pilot sergent a fost doborît de patru ori, dar a scăpat de fiecare dată nevătămat. Telefonul nu era însă întotdeauna la fel de binevenit. Putea fi o echipă de salvare care anunța numărul aparatului prăbușit; atunci mai ștergeam un nume de pe listă. În perioada aceea dispariția piloți-

operație de mare anvergură (vreo patruzeci de divizii), supusă la încă trei prealabile: distrugerea RAF-ului, pentru a se asigura stăpânirea cerului; protecția convoaielor prin cîmpuri de mine dispuse pe flancurile șenalului de traversat; acțiuni de diversiune, cu scopul de a reține flota britanică în Marea Nordului sau în Mediterană. Traectoria aleasă este traversarea cea mai scurtă, prin Pas-de-Calais și Canalul Minecii, cu debarcări eşalonate între Kent și Dorset. Foarte repede totuși, Kriegsmarine multiplică obiectivele tehnice, nu fără argumente solide în sprijin, astfel încît planul trebuie revăzut. Se prevede debarcarea a 9 divizii într-un prim eşalon și a altor 8 într-un al doilea, toate însoțite de parașutiști și de trupe aeropurtate, cărora să li se dea drumul în spatele Doverului. Ziua S (invasia) este fixată pe 21 septembrie.

Dar cum Luftwaffe nu dobîndește o superioritate de necontestat în aer (marea bătălie aeriană din 15 septembrie joacă un rol crucial), la 17 septembrie Hitler ia hotărîrea de a relua Seelöwe „pînă la noi ordine”. Și, cum obstacolele apar și se acumulează, la

12 octombrie renunță la invazia Angliei.

Unii au susținut că, în realitate, Fuhrerul nu voise niciodată această debarcare în Anglia. La început pentru că a fost sensibil la argumentele prezentate de marină. El a măsurat bine riscurile și lovitura dată reputației sale în caz de eșec. S-ar putea să fi fost sfîșiat de două planuri contrare: de o parte, dorința de a termina cu Anglia și prin ea cu războiul în Vest, de alta, visul de a distruge U.R.S.S., căci ideea unui atac împotriva țărilor sovietelor îi dădea fircoale din primăvara anului 1940. La 2 iunie, în plină bătălie cu Franța, îl anunțase pe mareșalul von Rundstedt: „Acum, cînd e foarte probabil că Anglia va semna pacea, voi începe să-mi pun în ordine socotelile cu boșevismul”. Rezultatul este că Hitler, prins între două planuri, acela al operației Seelöwe și cel care va conduce la declanșarea planului Barbarossa împotriva U.R.S.S., la 22 iunie 1941, n-a dat proiectului de invazie asupra Angliei, încărcat de hazarduri, prioritatea absolută pe care a acordat-o întreprinderilor sale majore.

Rezistîndu-i lui Hitler în 1940, Anglia și-a

lor era ceva oarecum impersonal; nimeni, cred, nu resimțea vreo emoție — pur și simplu nu era timp.

Decolare din Hornchurch

Zorii zilei de 3 septembrie 1940 au fost întunecați, cerul era acoperit. Am ieșit pe pistă pe la opt dimineața. Eram îngrijorat. Avionul meu fusese echipat cu o nouă carlingă, care nu glisa dacă vroiai să o deschizi. Așa că nu aveam cum să sar ușor din cabină, dacă ar fi fost cazul. Caporalul-lăcătuș și cu mine ne-am pus pe treabă pilind și gresind cu înversurare. În sfîrșit, carlinga a început să gliseze, dar la orele 10 încă se mai bloca la jumătatea cursei. La ora 10.15 ceea ce mă temeam că se va întîmpla s-a întîmplat. Din megafoane a coborît

asupra-ne vocea lipsită de emoție a controlului de zbor: „Escadrila 603 — decolarea, rapid”.

Am apăsat demarorul, iar motorul a prins viață urînd asurzitor; caporalul s-a îndepărtat de avion și mi-a făcut semnul caracteristic cu degetele încrucișate [baptă — n.t.]. Conducătorul formației a decolat într-un nor de praf; comandantul escadrilei s-a uitat spre mine, făcîndu-mi semn cu degetele mari ridicate. Am dat din cap a înțelegere și am început să rulez pentru ultima decolare din Hornchurch.

La circa 4 000 m am ieșit deasupra norilor. M-am uitat în jos și i-am văzut întinzîndu-se sub mine ca niște straturi de frișcă. Scrutam neliștiți spațiul din fața mea, deoarece soarele aproape mă orbea și fuseserăm avertizați de apropierea a cel puțin cincizeci de aparate inamice. Probabil că se aflau la vreo 300 de metri deasupra noas-

tră cînd le-am zărit năpustindu-se asupra-ne, ca un val de lăcuste. Îmi amintesc că am înjurat și că, automat, ne-am așezat în linie, unul în spatele altuia, apoi am intrat în mijlocul lor și fiecare din noi s-a descurcat pe cont propriu.

Următoarele zece minute au fost o învîlmășeală de gloante trasoare și de aparate prăbușindu-se în vîrtej. Un Messerschmitt a căzut ca o piatră într-o perdea de flăcări la dreapta mea, iar un Spitfire a trecut ca un bolid urlător pe lîngă mine, într-o jumătate de luping. Apoi, chiar sub mine, mai la stînga, am văzut ceea ce îmi dorisem — un Messerschmitt suind, care ieșea din bătaia soarelui. M-am apropiat și i-am trîntit o rafală de două secunde: pinza de pe aripă s-a sfîșiat, iar din motor a țîșnit un nor negru de fum, dar nu s-a prăbușit. Ca un prost, în loc să fug de lîngă el, l-am mai împroșcat cu o rafală lungă de trei secunde. Flăcăr

dobindit în memoria colectivă un titlu de glorie durabilă. În fața universului nu doar pe moment, ci pînă astăzi, vara '40 a apărut ca „cea mai frumoasă oră” a istoriei britanice. Un episod de dimensiunile unei epopei: lupta lui David împotriva lui Goliat; triumful voinței asupra fatalității, al libertății asupra totalitarismului. Un eveniment de o asemenea anvergură n-a încetat să stimuleze mîndria națională. În acele zile întunecate au prins grozav cuvintele mîndre ale lui Milton, conform cărora Dumnezeu, cînd are o muncă specială de realizat, face apel la englezii săi pentru a o săvîrși”. În această mobilizare a sacralului, s-a ajuns și la deviza: „Gesta Dei per Anglos...”

De fapt, provocîndu-i lui Hitler primul său eșec, Anglia a distrus mitul invincibilității naziste. Mai mult, punînd capăt Blitzkriegului, Anglia a transformat al doilea război mondial într-un lung război: o formă de război defavorabil prin esență Germaniei, în schimb propice unei mari puteri maritime, posesoarea unui vast imperiu. În acest sens, destinul lumii a basculat în vara anului 1940.

Cu toate acestea, la sfîrșitul bătăliei Angliei, mașina de război germană era intactă. Nu numai că Luftwaffe nu era distrusă, dar ea și-a continuat incursiunile pe cerul britanic, pînă în primăvara anului 1941, adică pînă cînd și-a transferat esențialul forțelor sale pe noul front de est, în vreme ce RAF-ul nu se putea aventura deloc în spațiile teritoriului inamic. Pe uscat, superioritatea germană s-a dovedit la fel de incontestabilă, cum o vor arăta victoriile reputele în Balcani, în Rusia, în Africa, în anii 1941 și 1942. Dimpotrivă, Anglia, deși a reușit să-și mențină integritatea teritorială, a fost incapabilă să prejudicieze dominația Reichului asupra continentului european. Vor trebui patru ani buni — și concursul decisiv al „Marii alianțe” — înainte ca soldații americani și britanici să calce din nou — de data aceasta victorioși — pe solul francez, pe care trebuieră să-l abandoneze în grabă, în iunie 1940. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

roșii s-au înălțat fulgerător către cer, iar el s-a prăbușit în spirală, în afara cîmpului meu vizual.

În aceeași clipă o explozie puternică mi-a zburat asupra din mină și tot aparatul a început să trepideze ca un animal lovit; într-o secundă cabina era toată în flăcări. Am ridicat mîna să deschid capota. Nu s-a clintit. Mi-am smuls centurile și am reușit să o deschid opintindu-mă; dar toate acestea au luat timp, iar cînd m-am trîntit înapoi în scaun ca să apuc manșa și să întorc avionul pe spate, căldura era atît de intensă, încît am simțit că leșin. Îmi amintesc o clipă de durere sfîșietoare, cînd am gîndit: „Deci asta este!” și mi-am ridicat mîinile să-mi acopăr ochii. Apoi am leșinat.

Cînd mi-am recăpătat cunoștința, scăpasem din aparat și cădeam, cu repeziune. Am tras de inelul parașutei și mi-am controlat căderea cu o smucitură. Privind

în jos am observat că îmi arsesese unul dintre cracii pantalonilor, că mă aflam deasupra mării, iar coasta Angliei era departe. Am căzut în mare cu parașuta înfășurată în jurul meu.

Apa nu era prea rece, dar jacheta mea de salvare, „Mae West” cum o numeam, mi-a asigurat plutirea. Am observat că pielea de pe mîini era complet albă pînă la încheieturi: mi s-a făcut greață de la mirosul de carne arsă. Închizînd un ochi, puteam să-mi văd buzele umflate ca niște envelope. După o jumătate de oră apa mi s-a părut mult mai rece, iar soarele, spre surprinderea mea, apusese. M-am uitat din nou la mîini și nevăzîndu-le mi-am dat seama că am orbit. Am început să mă simt teribil de singur și știam că în curînd voi începe să delirez. În cele din urmă, ca prin vis, am auzit pe cineva strigînd... Apoi niște brațe binevoitoare m-au ridicat la bord, mi-au scos

parașuta și o voce a spus: „O.K., Joe, e unul de-ai noștri și mai mișcă”. Eram în siguranță.

Observatorii de la paza de coastă mă văzuseră cîzînd și, după trei ore de căutări, barca de salvare m-a găsit la vreo 20 de km în largul Mării Nordului. Cîtă vreme m-am aflat în apă am fost ca amorțit și n-am simțit decît puțin durerea. Acum eram din nou conștient și, pe măsură ce îmi reveneam, durerea devenea atît de cumplită, încît îmi venea să țip. Mi s-a părut o veșnicie pînă am ajuns la țarm. M-au suit într-o ambulanță și m-au trimis urgent la spital. Mi-au tăiat uniformă și i-au spus infirmierei care erau rudele mele cele mai apropiate. Apoi, spre nesfîrșita mea ușurare, am simțit acul unei seringi hipodermice pătrunzîndu-mi în braț și mi-am pierdut cunoștința. ■

Traducere și adaptare de
Gh. MAGHERU

În noaptea de 15-16 aprilie 1944, nava de transport „Alba Iulia” a fost trimisă în Crimeea pentru a transporta trupe româno-germane ce se evacua în fața ofensivei sovietice. În noaptea de 17-18 a pornit înapoi spre Constanța, pe o mare calmă și cu cer senin. Către amiază, în ziua de 18 aprilie, un prim grup de avioane sovietice au apărut prin surprindere, aruncându-și bombele în jurul navei...

File dintr-o istorie nescrisă

„ALBA IULIA”, SUPRAVIEȚUITORUL

MĂRII NEGRE (II)

NICOLAE KOSLINSKI

Se părea că „Alba Iulia”, aflată la jumătatea drumului de întoarcere, scăpase teafără, dar în minutul următor, „ieșind tot din soare”, alte cinci avioane au atacat nava în picaj. Primele două bombe au căzut în apă în babord în dreptul navei, a treia a explodat chiar lângă bordaj, pricinuind o spărtură importantă sub linia de plutire, în timp ce următoarea a lovit în magazia dinaintea comenzi. Totodată avioanele au mitraliat puntea. Păcura dintr-un tanc găurit a început să se împrăstie în mare, iar nava s-a înclinat cu vreo 10 grade în babord, și s-a aprofundat cu prova, elicea începând să iasă afară. Un jet de aburi a țâșnit de la compartimentul căldărilor și printre cei de la bord s-a răspândit panica. Ceși puteau închipi oare niște soldați care nu mai fuseseră pe mare, când, bombardati și mitraliați, vedeau cum le fuge „pământul” (respectiv, puntea) de sub picioare? Unii au început să se cațere pe gruiuri (macarale), pe catarge. Alții, vrînd să ajungă mai repede în apă, au încercat să se lase „în lanț”, ținîndu-se unul de altul. Dar „lanțurile” se rupeau și trupurile se pră-

buseau în valuri. Echipajul a încercat să lase bărcile de salvare la apă: două dintre ele au rămas agățate, s-au răsucit și oamenii din ele au căzut în mare. În cîteva minute, peste o mie de oameni, îmbrăcați, goi, cu sau fără centuri de salvare, teferi sau răniți, se aflau în apă.

„Alba Iulia” continua însă să plutească și avioanele au revenit aruncînd grenade și mitraliind.

La oarecare depărtare de „Alba Iulia” se afla „Mărăști”; acesta din urmă nu era, desigur, îndreptățit să stopeze pentru a culege oamenii din mare sau pentru a încerca să remorcheze nava avariată; s-ar fi expus el însuși bombelor și, mai ales, submarinelor care puteau veni oricînd. Spre „Alba Iulia” au venit două R-boot-uri și canoniera „Ghiculescu”. Această din urmă, deși nu se putea apropia prea mult, pentru a nu stîrjeni tirul tunului său de 88 mm, a început să ia la bord supraviețuitorii. R-boot-urile au făcut la fel.

Către orele 14, de data aceasta dinspre nord, au apărut cinci avioane torpiloare. Le-au zărit cei de pe canonieră; au tras cu tunul

de 88 mm, căutînd să le împrăstie, dar nava nu era în poziție bună de tragere. Trei dintre avioane și-au lansat torpilele asupra „Albei Iulii”, dar nu au lovit-o! Nu-și dăduseră probabil seama că nava nu mai urma nici un drum și siajele torpilelor au trecut, toate, nu departe, prin prova. Dar era de așteptat, de-aici înainte, să vină alte atacuri, de bombardiere sau de submarine...

Pe la orele 16 s-au ivit alte avioane. De astă-dată erau două hidroavioane germane de tip „Dornier”, cu mare capacitate de încărcare, ce au amerizat în preajma locului unde continua tragedia înnechului celor săriți peste bord.

Canoniera „Ghiculescu” făcuse cam tot ce se putuse face. Recuperase și oamenii din două bărci ce pluteau fără rame și bordul său se umpluse de supraviețuitori. Comandantul C. Costin a primit libertate de manevră și, cînd soarele mai avea un diametru pînă la apus, canoniera și-a reluat drumul spre Constanța, în timp ce creste de spumă albă semnalau sosirea distrugătoarelor de tip R, „Ferdinand” și „Maria”, trimise de la Constanța să înlo-

cuiască pe „Mărăști”. Într-adevăr, acesta nu mai avea apă dulce la bord și căldările alimentate cu apă de mare filtrată riscuau să se deterioreze. După un scurt schimb de semnale, „Mărăști” s-a îndepărtat, iar hidroavioanele au plecat și ele. Distrugătoarele nou venite nu s-au mai apropiat de „Alba Iulia”, acesta fiind lăsat în derivă, în plină mare, la 120 de mile de Constanța, seara cerîndu-se trimiterea unor nave remorchere în zona respectivă...

Canoniera „Ghiculescu” — o navă mică de 350 tone, cu vreo 80 de oameni în echipaj —, părăsind zona în care fusese avariata „Alba Iulia”, a navigat încet, cu 10 noduri spre Constanța. Bordajul i se afundase, iar mișcarea continuă a oamenilor de pe punte producea un rulu îngrijorător. Comandantul a dat ordin elevului ofițer P. Bărbuneanu, însoțit de un sergent înarmat cu pistol, să-i așeze fix pe cei ridicați la bord. Instaurarea ordinii a ținut cîțva timp. Au fost numărați 714 oameni. Pentru unii, aflați încă sub înfrurirea spaimei morții — șase s-au aruncat singuri din nou în mare — a trebuit folosită forța. Sanitarul bordului, un sergent major, a făcut și el ce i-a stat în putință pînă la Constanța, în port, unde canoniera a ajuns înaintea răsăritului, acostînd la gara maritimă...

La rîndul său, „Mărăști” a navigat prin estimă spre Constanța pe o ceață ușoară. Distrugătorul a ajuns mai repede de ora prevăzută în preajma ieșirii de sud a barajului de la Constanța și farul Tuzla nu era încă aprins. De trei ori chila s-a cutremurat peste bancuri de nisip pînă ce au fost oprite mașinile. Nava „se pusese pe uscat” chiar la Tuzla, unde farul a apărut în zori, înalt, nu departe. Manevrele de degajare nu au dat nici un rezultat.

Dimineața a apărut „Vedea” 4, vedeta torpiloare cu care comandantul forței maritime, contraamiralul Horia

Macellariu, venise să-și dea seama personal de situația lui „Mărăști”. Prin treceri în viteză, vedeta a căutat să facă valuri care să ajute manevra de degajare a distrugătorului. N-a reușit. Remorcherele C.P.Z.C. „Mureșul” și „Virtosu”, sosite ceva mai tîrziu, au putut trage nava de pe uscat, ducînd-o pînă în port, în bazinul gării maritime, unde vînătorii de munte au debarcat. Și „Mărăști” a rămas în port, pînă în toamnă...

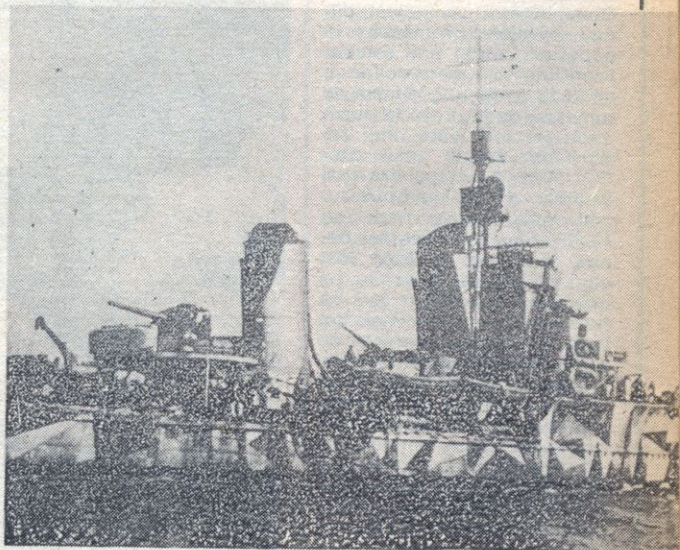
Dar să ne întoarcem în zona în care se afla „Alba Iulia”... În dimineața zilei de 19 aprilie, după ridicarea unei ușoare ceți, distrugătorul „Ferdinand” a chemat unul din R-boot-urile rămase în larg. Cître orele 8.00 R-boot-ul a acostat la „Alba Iulia”, la bordul căruia s-a cățărât mecanicul șef de pe „Ferdinand”. Eugen Belaeu, împreună cu secundul Vasile Negrei, însoțiți de o echipă de marinari mecanici. Ei se așteptaseră ca nava avariata să se scufunde pe timpul nopții și acum voiau să vadă situația avariilor de la bord.

Locotenentul Belaeu era un

mecanic cu experiență. Cum cîrma „Albei Iulii” rămăsese blocată, a pus să fie decuplată transmisia servomotorului și să se cupleze cîrma de mină, fixată la zero, pentru un eventual remoraj. A controlat apoi mașinile care păreau în bună stare, dar a constatat inundarea cu păcură a compartimentului căldărilor și canarisirea (înclinarea) navei. Numai căldarea nr. 1, aflată în tribord, nu era inundată. Păcura vărsată amenința însă cu incendiul orice încercare de ridicare a presiunii. Între timp s-au suit la bord și oameni de pe R-boot, pentru manevra unor parme de remoraj. Puterea motorului Diesel de pe R-boot era însă prea mică, iar trasul navei de prova aducea noi pătrunderi de apă prin spătura carenei, așa că s-a renunțat la remoraj, iar Belaeu și oamenii săi s-au întors și ei pe „Ferdinand”.

Remorcherele așteptate să vină de la Constanța aveau însă de străbătut 120 mile și „Alba Iulia” putea fi, între timp, iarăși bombardată sau torpilată. Distrugătorul „Ferdinand” a chemat din nou

Distrugătorul „Ferdinand”



R-boot-ul. Comandantul lui „Ferdinand”, Titus Samson, după ce a primit raportul secundului și al mecanicului șef, a aprobat plecarea pe „Alba Iulia” a unei noi echipe de marinari voluntari sub conducerea aspirantului mecanic Virgil Chircă. Li s-a alăturat și o echipă de punte, cu aspirantul Doru Ionescu, care a cerut să meargă pentru a păstra legătura prin semnale și pregătirea remorcării. Echipa au dus cu ele o lanternă și un proiector cu acumulatori de mină ca să poată coborî în compartimentele întunecate ale mașinilor.

Se făcuse ora 12.30. Aspirantul Chircă s-a hotărât repede: cu oamenii săi va pune în funcțiune căldarea neînundată. A strâns păturile rămase de la soldații ce săriseră în apă și a acoperit păcura de pe fundul compartimentului căldării, unde a adus și toate extintoarele bordului. N-a izbutit să umple căldarea golită cu apă dulce de pe punte și atunci a folosit apă de mare, pînă la ridicarea unei presiuni minime care să îngăduie intrarea în funcție a pompei de alimentație.

La rîndul său, aspirantul Doru Ionescu, a ridicat din nou pavilionul românesc la pupa, a raportat prin semnalizări intențiile mecanicilor și, la 13.15 a trecut paramele de remorcaj de la prova la pupa, unde au fost date unui remorcher atunci sosit. Remorcarea cu pupa era mai greoaie, dar la înaintare nu mai intra apă în navă. La 13.45 „Alba Iulia” numai deriva, fiind tras în drum vest cu o viteză de 4 noduri pe oră. Doru Ionescu a pus să fie armat tunul antiaerian din pupa și a instituit serviciul de veghe antisubmarină la bord.

Puțin după ora 16.00, Virgil Chircă a raportat că a umplut căldarea cu apă de mare și că-i va da foc cu lemnele găsite în magazii. La 17.40 a venit și un al doilea remorcher, mai mic, căruia i s-a dat o altă parimă, tot la pupa, prin tribord. Viteza a crescut la 6

noduri. Cam tot atunci echipa de mecanici a obținut presiunea necesară punerii în funcțiune a pompelor.

Dar distrugătorul „Ferdinand” s-a îndepărtat brusc, dînd alarmă submarină, căci aparatul său de detecție localizase, la 5 km, un submarin care părea că vrea să se apropie. La bordul distrugătorului se găsea întîmplător și aspirantul Cezar Apreotessei, care absolvise de curînd o școală de vînătoare de submarine. Comandantul Samson i-a ordonat să preia conducerea distrugătorului și să gonească submarinul.

Apreotessei era la primul său caz real. A coborît de la comandă la aparatul „S”, spre a se convinge că ecranul acestuia indica într-adevăr prezența unui submarin și a cerut să se reducă viteza la 12-14 noduri, spre a nu pierde contactul „sonar”. Pe capacul unui cronometru își marcaseră mai de mult timp în secunde la care trebuiau începute grenadările, în funcție

de depărtarea țintei și viteza de apropiere a navei vînătoare. Știa că aparatul nu funcționează sub 280 metri. Ca urmare, cînd distrugătorul a ajuns deasupra zonei unde ar fi trebuit să fie submarinul, nefiind încă sigur, a lăsat nava să treacă mai departe, să facă rondoul, și abia după ce a obținut un nou contact „sonar”, a executat grenadarea propriu-zisă. Nouă grenade au fost lansate cu aruncătoarele din borduri și cu șinele din pupa. Ciocanul de apă ridicat de explozie n-a fost prea mare, iar zgomotul surd, datorită adîncimii pentru care au fost reglate bombe antisubmarine: 40 și 60 metri. Pe distrugător s-a simțit însă tare șocul unei de explozie și ochii tuturor urmăreau suprafața apei pe care puteau să apară bule de aer sau pete de ulei. Nu s-a văzut însă nimic. Submarinul — a fost vorba de M 112 — se lăsase la o adîncime și mai mare și grenadarea ar fi trebuit repetată. Dar convoiul

„Alba Iulia”, în ziua de 18 aprilie 1944, după ce a fost lovită de bombardierele sovietice



se depărtase mult la orizont și comandantul Samson a apreciat că alte submarine se puteau apropia în acest timp de el (de altfel, submarinul grenadat, atunci când ar fi ieșit la suprafață, nu ar mai fi avut posibilitatea să ajungă din urmă un convoi trecut peste orizont). Distrugătorul s-a înapoiat deci în escortă, de unde a plecat spre port, împreună cu „Maria” și distrugătorul „Mărășești” venit din Constanța, în locul lui „Mărăști”.

Între timp, în jurul orei 18, un R-boot a adus la bordul lui „Alba Iulia” pe comandantul civil Cociașu, acesta fiind însoțit de trei ofițeri și șapte oameni din echipajul care se evacuase. Aspirantul Ionescu a predat comanda navei comandantului titular. Între timp, a început să funcționeze și turbodina-mul care furniza curent electric. Pompele de evacuare a apei din magazii, ca și pompa de balast care trăgea păcura, funcționând și ele, au îmbunătățit treptat asieta navei cu 3°. La o inspecție pe navă, într-o magazie, a fost găsit un soldat român însculuit, care nu dăduse nici un semn de viață până atunci. A fost adus pe punte, i s-a dat de mâncare și loc pentru odihnă.

Spre dimineață, mecanicii au ridicat presiunea și la a doua căldare, dar s-a hotărât ca mașinile să fie puse în marș numai la caz de nevoie.

Apropierea de coastă s-a făcut în dreptul Tuzlei, pe ceafă, dar către ora 7.30 convoiul a ajuns în fața Constanței. „Alba Iulia” era tras de pupa ca o epavă, dar nu ajunsese pe fundul mării ca „Peleş” și „Suceava”. Pe puntea lui nu zăbnea însă nimeni; oamenii priveau obosiți spre Constanța. La bord s-a suit un pilot, apoi șalupa lui „Ferdinand” a luat echipa lui Doru Ionescu. La cererea comandantului civil, aspirantul Chircă și mecanicii au rămas la bord până la terminarea manevrei de acostare la dana 16 din bazinul gării maritime.

Se făcuse ora 9.30, din 20

aprilie 1944. „Alba Iulia” fusese salvat. Reparația sa a durat câteva luni, timp în care se duceau la fund, la 11 mai, la Sevastopol, și „Danubius” și „România” și „Durostor”. La 23 august România a ieșit din alianță cu Germania hitleristă și a trecut de partea Națiunilor Unite. Navele germane, silite să plece din Constanța, s-au sabordat în fața Varnei, în timp ce nava românească „Oituz” a fost scufundată în port de o torpilă lansată de un submarin german.

Armistițiul semnat de România la 12 septembrie 1944 prevedea clauze de despăgubiri. În timp ce „Ardeal” a rămas sub pavilion românesc, „Alba Iulia” a fost cedată flotei U.R.S.S. în toamnă, nava a părăsit Constanța, plecând la Odessa.

Epilog

O veche legendă marinărească spune că și corăbiile au suflet, își trăiesc viața ca și oamenii; ele îi îndrăgesc pe cei de la bord când le poartă cu măiestrie prin furtuni sau le ferec cu grija de naufragii și incendii.

... 31 martie 1946. Se făcuse noapte și distrugătorul „Mărăști” stătea imobilizat la ancoră lângă o geamandură colț de baraj la nord-est de Sulina. În drum de la Galați la Constanța, infiltrații de apă de mare în tubulatura căldărilor scosese din funcțiune instalația mașinilor — și așa veche de 30 ani.

Dar iată că o navă mare, deviată din drumul ei prin mijlocirea Comisiei aliate de control de la București, vine să-l ia la remorcă. Manevra parimelor se face noaptea. Dimineața, ofițerii bordului privesc nedumeriți la cargoul piturat în negru care-i remorchează și pe a cărui pupa se citește cu litere slavone „Nikolaev”. Deodată îl recunosc: e „Alba Iulia”! „Alba Iulia”! Ea îl remorchează pe „Mărăști” până în port la Constanța, unde ajunge în ziua de 2 aprilie, la ora 18.15... ■

DE LA REALITATE LA FALS

(Urmare din p. 25)

nalul O.N.C. nr. 9/1939, subiectul 1 Mai. Defilarea breslelor muncitorești în fața Palatului regal), filmate, probabil, de Iosif Bertok, Amédée Morrin, Paul Călinescu și Wilfried Ott, așa cum au rulat pe ecranele românești ale epocii și cum s-au păstrat în Arhiva Națională de Filme. Nu însă și în filmele de montaj, „omagiale”, în care planurile cinematografice selectate „din două în două”, eliminând contracimpul cu fațada Palatului regal, cit și imaginile din coloana demonstrațiilor care defineau exact identitatea acestora ca participanți la Congresul breslelor, rețineau și relau imaginea aceleiași mulțimi, cea din fotografia adevărată. Acestor imagini cinematografice le putem adăuga alte două mărturii fotografice ale momentului, publicate în revista *Realitatea ilustrată* din 2 mai 1939. Prima (reprodusă de noi, în medalion), ca și cea din film, înfățișează balconul Palatului regal, pe sub care se scurge coloanele de muncitori omagiindu-l pe suveran. Cea de-a doua, pe care n-am mai reprodus-o, redă mulțimea de oameni din fața clădirii Fundațiilor (actuala Bibliotecă Centrală Universitară) aclamându-l pe rege, apărut în balcon.

P.S. Descriind cu un suspect lux de amănunte cum a decurs demonstrația de la 1 Mai 1939, autorii unor articole și studii publicate în ultimii ani menționau „riposta viguroasă pe care au primit-o din partea muncitorimii grupurile de legionari care, aflați în Piața Palatului regal, în afara [subl. ns.] coloanei de demonstrații, au încercat să lanseze lozinci fasciste”. Oare în acele „grupuri” au fost cumva plasate și portretele lui Nicolae și al elenei ceașescu de către autorii grosolanului fals fotografic? ■



ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● În noaptea de 9 spre 10 noiembrie, la orele 3.39'36" se înregistrează un puternic cutremur de pământ de gradul 9 cu epicentrul în Munții Vrancei și care este, după cum scrie presa, „cel mai puternic din cîte s-a pomenit în țara noastră”, adică „de la cel din 1802, cînd s-a dărîmat turnul Colței, și de la cel din 1838 ce a încercat regiunile dintre Milcov și Rîmnicul Sărat”. În zorii dimineții, toată populația Capitalei se afla pe străzi sub teroarea groaznicilor catastrofe. Blocul Carlton, din B-dul Brătianu, colț cu strada Regală, s-a prăbușit. Din cele 14 etaje au rămas în picioare numai două și acestea avariate. La locul acestei catastrofe lucrează echipele de pomperi și echipe speciale de salvare. S-au scos răniți și, ca prin minune, cîteva persoane dintre care și un copil, neatinse. Sînt peste 200 de morți. În calea Șerban-Vodă, colț cu Piața 6 Septembrie, s-au dărîmat două imobile. Sînt victime. Biserica Popa Tatu s-a dărîmat. A rămas neatinse altarul și turla cea mare. Biserica Zlătari și Albă au suferit de asemenea grave avarii. În str. Rozelor, un coș și un perete de la o clădire înaltă s-a prăbușit peste imobilul d-lui Zosima distrugîndu-l. La toate spitalele sosesec mereu răniți.

La Păncu, cutremurul a atins proporții catastrofale, relatează *Timpul* din 12 noiembrie. Din tot orașul n-au mai rămas decît cîteva case. Numărul morților și răniților este foarte mare, neputîndu-se da nici o cifră pînă acum, deoarece tot orașul este transformat într-o grămadă de moloz.

De asemenea, la Moreni, 60 la sută din clădiri au zidurile crăpate, tavanele, sobele și coșurile dărîmate, iar la Găești violența zguduitoră a fost altă de puternică

Unul dintre evenimentele consemnate și comentate de presa acestei luni este semnarea la 23 noiembrie a actului de aderare la Pactul Tripartit, prin care guvernul Antonescu lega soarta României de Germania. Acest eveniment este precedat, mai întîi, de vizita efectuată între 14 și 16 noiembrie de către generalul I. Antonescu însoțit de ministrul Afacerilor Străine, M. Sturdza, în Italia.

Vizita la Roma a conducătorului statului român, scrie *Timpul* din 11 noiembrie, „este considerată de presa noastră ca și de cea a Axei ca «reluarea unei înlănțuiri istorice pe care oamenii mai mult decît vremurile o subțiaseră, dar pe care fireștile restabiliri de valori și de perspective ce le trăim astăzi o reintăresc cu vigoare»”¹. Tot din ziarul menționat, redăm din declarația generalului I. Antonescu făcută în Cetatea Eternă: „România de astăzi nu mai este cea de ieri. Ea este alături de Axă și sîntem hotărîți să mergem cu Axă pînă la capăt. Acest lucru vi-l spune un soldat”. În continuare, referindu-se la țara națională a românilor, la hotărîrea lor în apărarea drepturilor, ca și la înțelepciunea lor politică, conducătorul statului spune: „peste noi au trecut toate valorile barbare. Nimeni nu a izbutit să ne cîntească din loc timp de 2.000 de ani; nimeni nu va reuși să ne cîntească nici pentru un milion de ani. Ne-am așezat aici primii și vom pleca cei din urmă”.

Între 21 și 24 noiembrie, generalul Ion Antonescu, însoțit de unii dintre șefii legionari, efectuează prima sa vizită oficială în Germania. „Venită după vizita de la Roma, unde s-au pus bazele unei temeinice legături între noi și Italia, invitația Führerului cancelar cîmtează poziția României în cadrul puterilor Axei și dă o nouă confirmare a liniei de politică externă pe care a început-o statul român legionar. Invitația de la Berlin este expresia cea mai clară a României noi, ea reprezintă, totodată, perspectivele de siguranță pentru organizarea de miine a Europei”, consemnează ziarul *Timpul* din 23 noiembrie.

Vineri 22 noiembrie, la ora 15.00 Adolf Hitler îi primește, în biroul său, pe generalul Ion Antonescu și pe Mihail Sturdza, cu care are o lungă consfătuire în prezența lui J. von Ribbentrop, ministrul Afacerilor Străine al Reichului și a feldmareșalului Wilhelm Keitel, șeful O.K.W. (Marele Stat Major). Această primă întrevvedere Hitler-Antonescu durează trei ore și jumătate, menționează presa internă și externă. Vizita se încheie cu noi obligații asumate de generalul Ion Antonescu pe plan economic, militar și politic. Și astfel după cum

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.



La Teatrul
din Sărindar,
Coana Chirița
în voiaj...
cu Maria Filotti



Pe locul
unde a fost
blocul Carlton

menționam mai sus, la 23 noiembrie este semnat de ministrul Afacerilor Străine al Reichului, J. von Ribbentrop, de conducătorul secțiunii politice din Ministerul de externe italian, ambasadorul Berti și de ambasadorul Japoniei la Berlin, Kurusu, de o parte, precum și de conducătorul statului român, generalul Antonescu, pe de altă parte, un protocol privitor la adeziunea României la Pactul Tripartit. Protocolul — publicat de întreaga presă română — are următorul cuprins: „Art. 1. România aderă la Pactul Tripartit semnat la 27 septembrie 1940, la Berlin, de Germania, Italia și Japonia; Art. 2. În cazul cînd comisiunile tehnice, prevăzute de art. 4 ale Pactului Tripartit, vor trata chestiuni care ating interesele României, vor fi invitați la lucrările acestor comisiuni și reprezentanți ai României; Art. 3. Textul Pactului Tripartit este alăturat ca anexă acestui protocol. Protocolul este redactat în limbile germană, italiană, japoneză și română, fiecare dintre texte fiind privit ca original”. În declarația făcută, după semnarea solemnă a acestuia, generalul Ion Antonescu spune printre altele: „Sînt conștient de faptul că am îndeplinit astăzi un act de stat care are o însemnătate istorică nu numai pentru viață și dezvoltarea poporului român, ci și pentru Europa ce va ieși din sacrificiile războiului actual”.

La încheierea vizitei la Berlin, generalul Antonescu protestează împotriva regimului sălbatic la care sînt supuși cei 1,3 milioane de români aflați în partea Transilvaniei ce se găsește sub ocupație ungară și declară că „România va sta acum liniștită, dar la încheierea păcii generale ea își va ridica imediat din nou glasul pentru a obține dreptate”. La aceste protestări ale conducătorului statului român, Führerul răspunde că „în verdictul de la Viena n-a fost găsită o soluție ideală” și că „istoria nu se va opri în anul 1940”.

Franklin Delano Roosevelt (1882-1945) este reales la 5 noiembrie, pentru a treia oară, președinte al Statelor Unite. Departamentul de stat al S.U.A. anunță acest eveniment printr-o declarație scurtă: „Poporul Statelor Unite, printr-o puternică majoritate, a reales pe Franklin Roosevelt pentru a-l conduce într-o epocă gravă ca cea pe care o străbate”.

Presă bucareșteană reproduce cîteva comentarii ale publicațiilor americane care declară că „din moment ce poporul s-a pronunțat, deși americanii trebuie să strîngă rîndurile în fața primejdiilor ce amenință America de afară”. În afară de *New York Times* și *New York Herald Tribune* — scrie *Timpul* din 8 noiembrie — o serie întreagă de alte ziare importante recunosc victoria d-lui Roosevelt, deși pînă acum au susținut candidatura d-lui Wilke. Recunosc, de asemenea, că „alegerile s-au desfășurat cu o perfectă corectitudine și că prin urmare rezultatul lor trebuie respectat deoarece el repre-

Cronică măruntă

Încît zeci de case au fost prăbușite, iar majoritatea imobilelor din oraș au suferit serioase avarii. Adevăratul dezastru — în acest oraș — s-a produs la hotelul Dunărea, unde se aflau numeroși refugiați basarabeni și unde numărul morților este foarte mare.

Cutremurul — conchide presa — a avut un caracter mai grav în patru centre: București, Valea Prahovei, Galați, Focșani. A doua zonă cu efecte mai puțin grave a fost constituită din Turnu Măgurele, Cimpulung, Tîrgoviște, Mizil, Rîmniceu-Sărat, Tecuci, Bîrlad, Iași, Brăila, iar în restul țării cu intensități mai mici.

● În Revista fundațiilor regale, nr. 10/1940, G. Zane tipărește articolul Operele lui N. Bălcescu într-o nouă ediție, referitor la ediția critică, în două volume, pe care a îngrijit-o și publicat-o la Editura Fundației pentru literatură și artă. Apariția scrierilor revoluționarului pașoptist „a arătat, mai mult chiar decît s-ar fi putut prevedea, cît este de scumpă opera marelui istoric și generației noastre. Numeroasele articole și studii din ziare și reviste consacrate recent operei sau amintirii sale confirmă, încă o dată, actualitatea acestei unice opere și permanența spiritului lui Bălcescu în cultura românească”.

În continuare, G. Zane răspunde unor opinii emise de P.P. Panaitescu într-o recenzie publicată în Revista fundațiilor regale, nr. 7/1940. „Părerile d-lui P. P. Panaitescu sînt cu drept cuvînt totdeauna așteptate. D-sa este nu numai un istoric de mare prestigiu, dar și un cunoscător de seamă al vieții lui Bălcescu, a cărui biografie a dat-o încă de acum 20 de ani”.

Sînt precizate criteriile folosite în alcătuirea ediției, care cuprinde



Generalul
Ion Antonescu
sosind
la cancelaria
Reichului

Cronică mărunță

atât articolele publicate de Bălcescu sub semnătură proprie, cât și altele rămase până atunci necunoscute. „Am întreprins această cercetare — scrie G. Zane — stăpinit mereu de credința că Bălcescu în scurta dar bogată sa viață a trebuit să publice și alte scrieri, mai ales în epoca revoluției și a exilului, fără de cele care sînt deja cunoscute”. În urma unor minuțioase investigații, editorul a ajuns „la concluzia că anumite scrieri, apărute anonim între 1843 și 1851, sînt scrises de Bălcescu. În raport cu gradul de certitudine al identificării făcute, am grupat aceste scrieri în trei grupe: sigure, probabile și colaborări. Dintre cele pe care în mod sigur le-am considerat scrise de Bălcescu sînt: Table istorice și Despre improprietățile țăranilor, ca probabile — cinci articole din Poporul suveran și colaborări — Proclamația de la 1848”.

● Pe 20 noiembrie încetează din viață, în urma unui atac de cord, la locuința sa din str. gen. Cristescu, Ion Inculț, fost președinte al Statului Țării din Basarabia și fost ministru de interne în mai multe cabinete.

Ion Inculț a fost președintele delegației Republicii Moldovenești-Basarabia. Sub președinția lui, la 27 martie 1918, Statul Țării Basarabean a hotărât unirea Basarabiei cu România. Imediat după război, a fost de mai multe ori ministru al Basarabiei și apoi, înscrindându-se în Partidul Național-Liberal, ministru în guvernele liberale. Prof. G. Ionescu Sleschi, în cuvîntul rostit în numele Academiei Române cu ocazia înmormîntării, spune printre altele: „Ion Inculț făcea parte din acea generație de

zintă voința reală a poporului”. Același ziar reproduce și telegrama celui alt candidat la președinție Wilkie adresată lui Roosevelt: „Țin să vă exprim felicitările mele pentru realegerea dvs. la președinția Statelor Unite. Știu că sîntem, atât unul cit și celălalt, fericiți pentru faptul că un atât de mare număr de cetățeni americani au participat la vot. Fac cele mai calde urări pentru fericirea și sănătatea dvs.”

La biserica Amzei are loc pe 25 noiembrie un serviciu religios închinat lui Ion. I. C. Brătianu (1864-1927), cu prilejul împlinirii a 13 ani de la moarte. Redăm cîteva fragmente din discursul dr. C. Angelescu, rostit cu această ocazie: „La marile răspîntii ale istoriei lor, unele popoare au norocul să posedă oameni providențiali care, dotați cu o pătrunzătoare inteligență a împrejurărilor, cu largi orizonturi de concepțiune și cu o adîncă iubire de neam, indică drumul ce trebuie să urmeze o țară și un popor, pentru mîntuirea și înălțarea lor. Viața și activitatea acestor oameni se identifică cu istoria epocii în care ei au trăit, cu istoria poporului pentru care ei au luptat.”

În îndeplinirea mării opere săvîrșite, Brătianu a fost totdeauna în slujba neamului și a țării. Cu ajutorul lui, s-au putut realiza marile înfăptuiri naționale din această țară. La rîndul său, Teodor Tracu spune printre altele: „Ion I. C. Brătianu a trăit clipele visurilor, disperărilor și înfăptuirilor naționale. Noi le trăim pe ale suferinței”.

Brătianu a fost „un om legat de pămîntul românesc, trăind în istoria românească, un om intransigent cînd era vorba de drepturile neamului său. Român adevărat, nu a căutat adevărul peste granițele țării, ci în însăși firea și istoria poporului nostru. Momentul Unirii [din 1918] a găsit astfel pe Omul Unirii. Epoca neutralității condusă cu o măiestrie fără pereche în scopul de a obține toate garanțiile și toate asigurările pentru sacrificiile pe care trebuie să le facem, grija de a scuti țara de un război lung și de a alege momentul cel mai favorabil intrării în acțiune, toată această luptă diplomatică și de politică internă a fost concepută cu o clarviziune și cu o stăpînire a mijloacelor extraordinară”.

Astra, „far de lumină al acestui popor, o sentinelă trează a drepturilor noastre”, își ține la Sibiu, pe 24 noiembrie — relatează presa din această lună — adunarea generală anuală, unde participă delegați din întreaga țară, dînd evenimentului un caracter de adevărată manifestație națională”.

Evidențindu-se împrejurările deosebite de grele în care are loc actuala adunare generală — război, cutremure, sfîșieri de teritorii — vicepreședintele Astrei, Gh. Preda, trimite „un salut călduros tuturor

Universitatea
din Sibiu



fraților noștri de sub jug străin", specificând că „Astra își continuă activitatea astăzi, mai mult decât oricând”.

La rindul său, mitropolitul Ardealului, dr. N. Bălan, spune: „Un popor trăiește prin afirmarea drepturilor lui imprescriptibile. Astra, cu luminile și curajul ce l-a acumulat, trebuie să se strângă în jurul vetrei sale, din nou, oriunde am fi risipiți. Să ne adune într-o solidaritate națională și să păsească pe drumurile bătătorite în vreme de bejenie. Căci cultura este chemată să adincească ideea națională în cea din urmă colibă. Nici cind, parcă, n-am avut nevoie așa de mult de o refacere a forțelor noastre sufletești, ca astăzi. Dușmanii ne-au luat și ne pot lua tot ce avem material, dar sufletele nu”.

Cronică măruntă

vitei care începând de la 1905 au aprins lumina conștiinței naționale a poporului moldovenesc de peste Prut”. La rindul său, C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei menționează că „mai mult decât oricare altul dintre frații săi basarabeni, era pentru Basarabia un adevărat simbol, în sufletul lui bun și generos se oglindeau virtuțile creștinești ale moldoveanului născut în Lăpușna basarabeană”.

● Are loc la Facultatea de drept deschiderea sesiunii Institutului de științe morale și politice. Redăm din cuvântul introductiv al președintelui G. G. Mironescu: „Neamul românesc a avut un foarte aspru, dar măreț destin. Născut pe aceste meleaguri, cu menirea de a fi paznicul civilizației Occidentale, el a avut o viață extrem de zbuciumată. Uneori a ajuns la ultima treaptă a existenței, avind în fața sa peirea. Dar printr-o minunată efortare de energie s-a înălțat din nou și a dobândit mari triumfuri. De aceea, cu drept cuvânt s-a zis că poporul românesc este un miracol al Istoriei”. Prof. G. G. Mironescu aduce la cunoștință că în conformitate cu Decretul dat de guvern și apărut în Monitorul oficial, Institutul este transformat în Academie.

● Arthur Neville Chamberlain încețază din viață pe data de 10 noiembrie, în vîrstă de 71 ani, la locuința sa de la țară.

● Premiere: Teatrul Ion Văsilescu: Suflet cândriu de pagubiu, comedie muzicală în 2 acte, de T. Mușatescu și N. Constantinescu; muzica de Ion Văsilescu.

● În ziua de 5 noiembrie, într-un cadru solemn, Universitatea din Viena, oraș care împreună cu întreaga Austrie face parte din cel de-al treilea Reich, proclamă doctor „honoris causa” pe prof. Nichifor Crainic.

Nu putem să rememorăm luna noiembrie a anului 1940 fără să amintim crimele săvîrșite de legionari împotriva unor oameni de știință și cultură români, precum și a multor oameni politici, foști demnitari. Trebuie să precizăm că presa bucureșteană nu publică despre aceste tragice evenimente decât laconice comunicate ale Președinției Consiliului de Miniștri, în care se spune: „În noaptea de 26-27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre deținuții politici aflați acolo și considerați ca autorii principali ai crimelor săvîrșite împotriva căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim. Guvernul Antonescu și mișcarea legionară reprobă acest act”.

El nu se opresc la acest oribil masacru săvîrșit împotriva a peste 60 de deținuți (foști demnitari și alte persoane care urmau să fie judecate pentru acțiuni antilegionare în timpul regelui Carol II), ci după cum aflăm tot dintr-un laconic comunicat, „în ziua de 26 noiembrie a.c., fostul ministru Virgil Madgearu a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa. La ora 15 și jumătate, corpul său a fost găsit neînsuflețit în pădurea Snagov, purtind urme de gloanțe de revolver. În seara zilei de 27 noiembrie a.c., profesorul Nicolae Iorga a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa de la Sinaia.

Măsurile grabnice luate în cursul nopții de către autorități pentru aflarea și eliberarea fostului prim-ministru au rămas fără rezultat. În dimineața zilei de 28 noiembrie a.c., Legiunea de jandarmi Prahova a găsit corpul neînsuflețit al profesorului Nicolae Iorga în comuna Streșnic (jud. Prahova), străpuns de 6 gloanțe de revolver”.

Absența din presa vremii a acestor evenimente de un tragism corespunzător în viața țării indică faptul că ea se afla sub consemnul celei mai stricte cenzuri. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

¹ Vezi în acest sens grupajul din acest număr și articolele publicate în revista noastră nr. 4/1968, 11/1970, 11/1975, 11, 12/1982.

CONSPECTE LA ISTORIA

LUNII NOIEMBRIE 1940

EUGEN PREDA

Monitorul oficial (Partea I), datat simbătă 2 noiembrie 1940, publica Decretul-lege nr. 3 670 din 31 octombrie 1940 „pentru adaptarea învățămîntului superior la structura statului național-legionar”: „Art. 1. Ministerul educației naționale, cultelor și artelor este autorizat să revizuiască situația tuturor membrilor corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior”. Decretul-lege prevedea instituirea unei comisii printr-o ale cărei atribuții, conform art. 5, se aflau „menți-

nerea în învățămînt în situația în care se află” (membrii corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior); „încadrarea la altă catedră sau alte instituții similare indiferent de localitate”; „utilizarea în institute științifice fără drept de a mai funcționa în învățămînt”; „utilizarea la alte instituții de stat”; „pensionarea la minimum 20 de ani de serviciu la stat, cu rețineri pentru pensii”; „destituirea din învățămînt”; „trimiterea în fața justiției”. Art. 10 stipula: „Revizuirile prevăzute în prezen-

tul Decret-lege vor fi efectuate cel mai tîrziu, pînă la 20 decembrie 1940, dată la care vor trebui supuse spre aprobare Conducătorului statului”.

De fapt, operațiunea de debarasare de „indezirabili” era în plină desfășurare. Încă la 9 septembrie 1940, prin decretul nr. 3 415, publicat în *Monitorul oficial* din 17 octombrie „următorii profesori titulari de la universități și de la școlile superioare de grad universitar au fost puși în retragere din oficiu pe data de

Publicînd pentru prima oară fîșa întocmită de profesorul Virgil Madgearu pentru a fi remisă Comisiei de revizuire, precizăm două aspecte:

1. Ea este datată 18 noiembrie 1940, deci a fost încheiată cu nouă zile înainte de asasinarea sa în pădurea Snagov;

2. Spre deosebire de alte „fîșe” ea nu are număr de înregistrare, dat de minister, și nu este însoțită de un proces-verbal al comisiei de revizuire: profesorul fusese ucis.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, CULTELOR ȘI ARTELOR DIRECȚIA GENERALĂ A ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SUPERIOR

Universitatea sau școala specială: Academia de înalte Studii Comerciale și Industriale din Bucu-
rești

Numele de familie: Madgearu
de botez: Virgil

Adresa actuală: 12, Str. Vasile Conta

I. STAREA CIVILĂ ȘI TITLURILE

1. *Data nașterii:* 14 decembrie 1887
2. *Studii și titluri.* Anul absolvirii liceului: 1907
Licențele: specialitatea, locul și anul depunerii —
Doctoratele: specialitatea, locul și anul depunerii:
Doctor în filosofie, cu specialitatea științele economice și financiare de la Universitatea din Leipzig, în 1910, decembrie
3. *Numele și profesia părinților:* Nica N. Mad-

gearu, comerciant, Maria N. Madgearu, casnică
Originea lor etnică: Tatăl român, mama greacă
cetățenia română

4. *Necăsătorit (văduv prin deces sau divorț, a căta soție):* —

5. *Căsătorit cu:* Ecaterina Ath. Lipatti, româncă
În anul: 1919, iunie

6. *Numărul copiilor:* —

7. *Situația materială:* A se vedea declarația de avere depusă în 1939 la Ministerul educației naționale

8. *Situația militară, gradul:* Subofiter de administrație, ctg. 1909

9. *Funcția actuală:* Profesor titular

10. *Data și procedura numirii:* D. R. Nr. 170/21.1.1916 M. Of. 21.1.1916, pe bază de concurs

11. *Schimbări de situație în cursul carierei:* transferat Dec. Min. No. 14371/18.8.1925, catedra de economie națională și prin Dec. Min. No. 225846/1938 încadrat titular la catedra de economie politică.

II. ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ

12. a) *Lucrări de specialitate anterioare numirii, pe anii:* 1910 una, 1911 două, 1912 două, 1913 două, 1914 una, 1915 patru. *În total:* 12

1 Se va trece titlul publicațiilor într-un memoriu separat, anexat fișei, arătîndu-se limba în care s-a publicat, anul, numărul de pagini, edițiile etc. În fișa se trece numărul lucrărilor sau al descoperirilor.

— București”.

Într-adevăr, în arhive s-a păstrat și o adresă din 24 noiembrie 1940 a Centrului studențesc legionar — Grupul Academia comercială către directorul general al învățământului superior în care, în legătură cu Virgil Madgearu, se menționa: „Profesor de științe economice. Grec. Prigionitor al Gărzii de fier. Imoral. Trăiește cu studentele de la Academie”.

La 3 decembrie 1940, același grup, sub semnătura aceluiași Mihai Coban, transmite următorul „raport referitor la situația profesorilor de la Academia comercială și industrială din București.

1. *Răducanu Ion* — profesor de finanțe: științificește, foarte slab pregătit. A lovit întotdeauna în Garda de fier, cu toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție. Un om față de care studențimea are repulsie. O adevărată bestie... Fost deputat F.R.N. Colaborator intim al lui Armand Călinescu... Nu mai poate fi profesor, fiind: incapabil,

mincinos, jidovit, laș, prigionitor al legionarilor și nebucurându-se de nici un respect în fața studențimii.

2. *Rădulescu Andrei* — profesor de drept civil. Reprezentant al justiției în momentul în care a fost condamnat și asasinat căpitanul. A pregătit Constituția din 1938 pentru nimicirea Gărzii de fier. Primul care a luat cuvîntul la Casație și a înfierat acțiunea de pedepsire a lui Armand Călinescu. A aprobat asasinarea echipei Miti Dumitrescu, spunînd că regele, după datinile vechi, — are dreptul de a lua viața sușilor săi. Căful căpitanului nu poate fi profesor într-un stat legionar.

3. *Longhin Ion* — conferențiar la geografie... Prigionitor al legionarilor...

4. *Ghefu Zoe* — profesoară de limba engleză; colaboratoare a lui I. Răducanu. Prigionitoare a legionarilor. N-a pierdut nici o ocazie să insulte Garda de fier.

5. *Mladenatz Gromoslaw*

— profesor de cooperatie. Sirb. Surd. Fost colaborator și protejat al lui Armand Călinescu...”

În continuare mai sînt enumerate, cu caracterizări în același stil, următoarele cadre didactice: V. Staicovici (profesor de limba franceză), H. Suciu (conferențiar de economie politică), ing. Tache (asistent la chimie), Eliza Poru (asistentă la limba franceză), I. Tatos (conferențiar la întreprinderi), S. Stănescu (profesor de statistică), E. Spirescu (șefă de lucrări chimie), A. Bădescu (șefă de lucrări la limba engleză), E. Vitoz (asistent la limba franceză), M. Lezbeanu (conferențiar la finanțe).

De fapt, singura deosebire dintre „Raportul” din 24 noiembrie și cel din 3 decembrie constă în faptul că ultimul îl omite pe Virgil Madgearu. Într-adevăr, profesorul Virgil Madgearu, ca și profesorul Nicolae Iorga, fusese asasinat la 27 noiembrie 1940...

dica care este incompletă: 1932/33: 14 ore; 1933/34: 19 ore; 1934/35: 10 ore; 1935/36: 6 ore; 1936/37: 13 ore; 1937/38: 27 ore; 1938/39: 8 ore; 1939/40: 12 ore. În total: 109 ore

16. *Concedii și motivarea lor în ultimii 10 ani:* În anii 1930/31 aprilie am avut concediu, fiind numit ministru; în anii 1932 aprilie - 1933 noiembrie am avut concediu din același motiv; în anul 1934 timp de 10 zile călătorie de studii și 1935 timp de 15 zile din același motiv

17. *Localitatea în care a funcționat și localitatea cu domiciliul permanent în ultimii 10 ani:* București, str. Vasile Conta 12

18. *Numărul conferințelor în ultimii 10 ani: pe ani:* 1930 una; 1931 trei; 1932 trei; 1933 una; 1934 două; 1935 două; 1936 două; 1937 una; 1938 una; 1939 una. În total: 17

19. *Creațiuni culturale (extra-scolare), organizări, inițiative etc.:* Împreună cu dl. prof. D. Gusti am creat în 1918, la Iași, Asociația pentru studiul și reforma socială, transformat în Institutul social, al cărui secretar-general am fost timp de 10 ani. În 1936 am înființat Asociația română pentru studiul conjuncturii economice, al cărei președinte sunt.

În 1935 am înființat, în comuna Fierbinți din jud. Ilfov, o școală țărănească superioară

20. *Funcțiunile ce mai ocupă în prezent:* nici o altă funcțiune.

21. *Funcțiunile sau sarcinile în instituțiile publice sau particulare pe care le-a ocupat în trecut:* De la 1912-1936, șef de serviciu la Casa Centrală a Asigurărilor Sociale. De la 1918-1922 membru în Consiliul de administrație a Centralei Băncilor Populare și Casei Centrale a Asigurărilor Sociale.

Între 1928-31 și 1932-1933 ministru industriei și comerțului, ministru de finanțe și ministru agriculturii și domeniilor; adinterim, ministru armatei și ministru comunicațiilor și lucrărilor publice.

22. *Recompense de orice natură: în viața militară, civilă și profesională:*

Coroana României în grad de Mare Cruce

Steaua României " " " " "

Meritul Agricol " " " " "

23. *Pedepse de orice natură:* Domiciliu obligatoriu la Mănăstirea Bistrita pe motive de a fi încercat să zădărnicesc „opera de pacificare și concordie națională” inițiată sub regimul Regelui Carol II.

24. *Alte referințe:* —

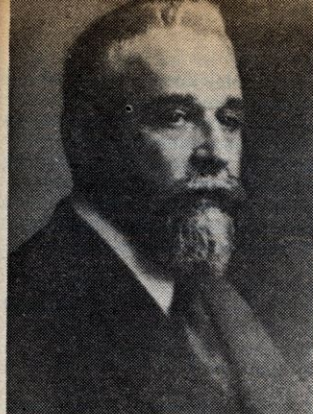
18.XI.1940

Profesor V. Madgearu

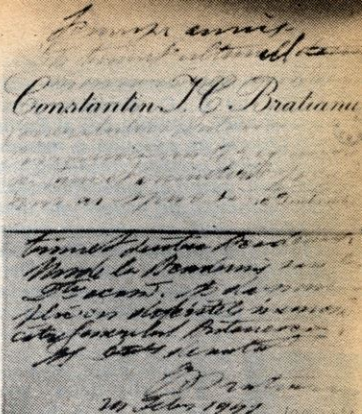
Cu o anexă privind activitatea științifică.¹

¹ Din specificarea manuscrisă a lui Virgil Madgearu, fișa era însoțită de o bibliografie selectivă a principalelor sale lucrări științifice. Pentru cei interesați, această listă poate fi consultată în lucrarea apărută postum a lui Costin Murgescu — *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1990, pp. 754-755. Într-o notă de subsol, C. Murgescu consemna: „Această bibliografie selectivă a fost întocmită chiar de Virgil Madgearu care a și semnat-o la 18 noiembrie, deci nouă zile înainte de asasinarea sa.

După textul pus la dispoziție cu prietenie de Eugen Preda”.



C.I.C. BRĂTIANU: AMINTIRI



În bogata colecție de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române se păstrează un valoros fond de documente referitoare la activitatea politică a Brătienilor, familie veche românească din rîndul căreia s-au recrutat personalități cu rol covârșitor pe parcursul a aproape un secol și jumătate (1821-1948) din istoria poporului român.

Prin grija cărțurului Radu R. Rosetti (Magazin istoric, nr. 7-8/1979, 10/1982, 8/1984, 11-12/1986 și 1-3/1987, 10-12/1989 și 1-3/1990), mulți ani conservator al colecțiilor Bibliotecii Academiei Române, s-au păstrat și importante documente din anii 1940-1944 — scrisori, memorii, însemnări — adresate de C.I.C. Brătianu mareșalului Ion Antonescu. Pe unul dintre documente aflat în Pachetul CCXLVIII, dosar 1 530 și intitulat Audiență la Majestatea Sa Regele din 4 iulie 1940, R.R. Rosetti a scris: „Copie de pe darea de seamă alcătuită de C.I.C. Brătianu și împrumutată mie de dînsul la 2 august 1940. Copie făcută cu consimțămîntul său, pentru colecțiile Academiei”. Semnătura și însemnări ale sale am întîlnit și pe alte documente din acest fond. Cu totul lămuritoare este însă o carte de vizită, aflată tot la Biblioteca Academiei Române, Fondul R.R. Rosetti, Mss., Inventar nr. 199 984, avînd următoarea însemnare: „Scumpe amice. Îți trimit ultimul memoriu ce am trimis generalului Antonescu. Comunică-mi te rog unde să trimit amintirile pe care mi-ai spus să ți le trimit pentru Academie? Unde, la Academie sau la d-ta acasă? Aș da și un plic cu diferite memorii către generalul Antonescu. Al d-tale devotat C.I.C. Brătianu. 24 februarie 1941”.

Formația istoricului, înalta conștiință profesională și nu în ultimul rînd intuiția lui R.R. Rosetti ne dau posibilitatea să consultăm astăzi și să analizăm în linște, detașat și cu obiectivitate (în copii dactilografiate din inițiativa sa) documente care altfel, poate, nu ar fi ajuns pînă la noi.

Textul inedit pe care îl publicăm în acest număr al revistei Magazin istoric face parte dintr-o lucrare pe care C.I.C. Brătianu intenționa s-o publice în noiembrie 1940. Amă-

nunte revelatoare despre această lucrare și conținutul ei aflăm dintr-o scrisoare-protest pe care C.I.C. Brătianu i-a adresat-o lui Ion Antonescu la 9 noiembrie 1940, din care cităm: „Dădusem lui Gh. Brătianu, ca să vă arate, o lucrare a mea, ce vream să public și pe care cenzura, prin corecturile făcute, mă împiedică să o aduc la lumina zilei. Gheorghe Brătianu mi-a comunicat că în timpul scurt al audienței sale nu a avut timpul să vă arate acea lucrare. Înțeleg că sinteți prea ocupat ca să citiți chestiuni din domeniul trecutului și că aveți de rezolvat alte chestiuni mai importante pentru țară. De aceea nu vă trimit lucrarea, ci mă mărginesc să vă arăt cum lucrează cenzura, pe care ați spus că doriți să o suprimați.

Lucrarea mea privește guvernările de sub dictatura regelui Carol II și rolul meu în acest timp. Am făcut o expunere obiectivă a faptelor petrecute în ultimii șapte ani, bazată pe documente anexate la ea. Ori după ce cenzura șterge unele cuvinte și le înlocuiește cu altele nepotrivite textului și intențiilor mele, modifică și documentele anexate.

Vă dau câteva exemple:

Nu permite publicarea unui interviu dat Universului în 1935 asupra posibilității fabricării metalurgice din țară de a face armament și munițiuni. Nu are în vedere că eu, nefiind persoană oficială, nu angajez în nimic răspunderea guvernului ce preziđați și că aceste documente sînt cu mai mulți ani anterioare zilelor de azi. Nu-mi trece prin cap să cer ca oficialitatea să-și asume ceva din declarațiile ce am făcut în Camera cînd am protestat în contra îndepărtării dvs. din șefia Marelui Stat Major al armatei.

Documentele trunchiate sau corectate nu mai sînt documente și o expunere bazată pe ele nu mai are nici o valoare, de aceea protestez în contra corecțiilor care face cenzura asupra lucrării mele și vă cer să aveți încredere că cele ce vreau să public nu pot avea decît o bună influență asupra opiniei publice...”

Documentul asupra căruia ne-am oprit, intitulat Amintiri, reprezintă de fapt o sinteză

a principalelor momente din activitatea politică a lui C.I.C. Brătianu pînă la sfîrșitul anului 1940. Ultimul șef al Partidului Național-Liberal ne propune o rememorare sintetică a vieții politice românești interbelice, cu impresii, păreri și judecăți proprii. Sint, desigur, punctele de vedere ale unui șef liberal care nu ezită să scrie că Siguranța nu l-a apărut pe primul ministru I.G. Duca de gloanțele trase de legionari. Dar și ale unui om politic român care se afla în divergență pentru multe motive cu alți membri de

frunte ai P.N.L. și chiar cu premierul liberal Gheorghe Tătărescu din perioada 1934-1937 și mai ales cu regele Carol II. Integrîndu-se tabloului general deja cunoscut, „amintirile” aduc multe detalii și nuanțe care interesează nu numai pe istoricul perioadei, ci și pe cititorul pasionat de trecutul țării noastre, ceea ce ne îndeamnă să le publicăm. Explicațiile cuprinse între paranteze drepte aparțin redacției.

I. TUDOR

In bătrînețe omul trăiește mai mult în amintirea trecutului, decît în viitorul pe care nu știe dacă-l va mai putea vedea. Ajuns la vîrsta de 74 ani, mă întreb dacă mi-am făcut datoria către țară și către partid politic pe care l-am prezidat. Un om politic are o sarcină socială de îndeplinit și conștientizării sale au dreptul să-i cerceteze trecutul.

Voi arăta prin urmare care a fost viața mea în evenimentele ce s-au perindat în ultimii ani în România.

Tatăl meu, Ion Brătianu, ne-a făcut educația noastră politică de cînd eram încă copii; astfel, la o vîrstă în care tineretul are preocupări de altă natură, frații mei și cu mine cunoșteam multe evenimente din istoria țării și multe personalități ale României de atunci.

Ion Brătianu ne-a dat două lozinci pe care le-am urmat cu neclintire:

I-a) „Să nu intrăți în politică pînă ce nu veți face dovada că puteți avea un rol creator. De aceea veți exercita mai întîi meseria voastră și după ce veți realiza ceva în cariera ce ați ales, veți putea face o politică constructivă”.

II-a) „Să vă faceți întotdeauna datoria, oricare ar fi rezultatul silințelor voastre”.

Ca și frații mei [Ion I.C. Brătianu și Vintilă I.C. Brătianu], am adoptat cariera de inginer și am avut o viață destul de activă și constructivă. Am început, după terminarea studiilor la Școala Superioară de Mine din Paris, să dirijez exploatarea de petrol de la Solonț din jud. Bacău și am instalat primele sonde la Moinești; apoi, succesiv, am construit calea ferată pe valea Tarcăului, podurile de cale ferată dintre Barboși și Brătîla, am condus, ca director în timp de 13 ani, fabrica de hîrtie de la Letea. Apoi am luat direcția Creditului Rural, unde am funcționat în timp de 30 ani și pe care l-am transformat. Am lucrat cu Tache Protopopescu la crearea băncilor de scont din provincie, în special aceea a Băncii Oltului, a Băncii Muscelului, a Băncii Comerțului din București, care a fuzionat ulterior cu Banca Sindicatului de Ilfov, și a Băncii Slatina; am condus Casele de împrumut pe Gaj și am creat Casele de Credit ale Agricultorilor: Soc[ietatea] de mașini agricole „Semănătoarea”. În sfîrșit, am primit președinția Băncii Românești creată de fratele meu Vintilă și de Tache Protopopescu și condusă de amicul meu Nic. Ștefănescu. În general, după ce organizăm instituțiile ce cream, cedam locul altora pentru conducerea lor mai departe. În același timp, m-am ocupat de exploatarea moșiilor părinților mei și mai tîrziu a celor ce posedam atît eu, cît și soția mea și am introdus perfecționări importante în cultura lor.

Dacă arăt această activitate a vieții mele nu este pentru a mă lăuda, ci pentru a arăta că un om politic, care a făcut administrații private sau publice, se formează pentru a îndeplini un rol util în stat, cu condiția bineînțeles să nu figureze în societăți numai pentru numele ce poartă, ci pentru a lucra în mod efectiv la conducerea lor. As-tăzi fiecare tînar are ambiția să conducă importante departamente de stat, fără a fi făcut nici o practică în vreo administrație.

Am intrat în viața politică în 1896. Cît timp Dumitru Sturdza [1833-1914] a fost președintele Partidului Național-Liberal [1892-1908], m-a întrebuințat în chestiunile economiei de stat și în special la prepararea tarifelor vamale, la facerea convențiilor comerciale și pentru bugetele statului. Apoi [în 1909], cînd fratele meu Ionel [1864-1927] a devenit șeful partidului și guvernului, m-am ținut pe planul al doilea, pentru a evita gelozia a celor care nu puteau concepe ca trei frați să figureze în fruntea statului. Rolul meu în tot acest timp a fost de sfătuitor în materiile în care aveam competență și de multe ori de împăciuitor și de informator. După moartea fraților mei, am intrat într-o fază mai activă ca să ajut pe amicul meu Duca, cum ajutase și dînsul pe frații mei. Am propus proclamarea lui Duca ca președinte al partidului, deși mulți prieteni ar fi dorit ca tot un Brătianu să îndeplinească acest rol. Dar Duca fusese la o muncă politică mai activă ca mine și credeam că lui i se cuvine rolul de conducător. Am elaborat împreună cu alți prieteni programul Partidului Național-Liberal și în special partea economică.



Radu R.
Rosetti



Carol II



Iuliu
Maniu

Aș fi dorit să nu intru în guvernul din 1934 [se referă de fapt la guvernul condus de I.G. Duca din 14 noiembrie până în 29 decembrie 1933], dar Duca credea că prezența mea în guvern este indispensabilă.

Rezerva mea era impusă de lipsa de încredere ce aveam în capul statului. Cunoșteam trecutul său și în același timp tendințele sale, de aceea nu am primit portofoliul Ministerului de finanțe decât după ce am avut o explicație cu regele. În audiența ce mi-a dat, i-am spus că suveranul țării nu trebuie să se amestece în administrație și că trebuie să aibă toată încrederea în acela pe care l-ar însărcina cu conducerea guvernului și să-i lase toată răspunderea. I-am dat exemplul regilor ce l-au precedat, arătându-i rolul lor util, prestigiul pe care l-au căpătat și opera ce s-a realizat sub domnia lor.

Am întrebat pe rege dacă are încredere în Duca, dacă aprobă programul Partidului Național-Liberal și dacă va lăsa guvernul liber să-l execute? Am putut vedea că sfatul meu de a fi un rege constituțional îi displace, deși nu a făcut nici o obiecțiune la ceea ce îi spuneam. Regele avea obiceiul să se uite pe fereastră, când nu era de acord cu interlocutorul său. Mi-a răspuns numai că are încredere în Duca și-l va ajuta să realizeze ceea ce făgăduise țării prin programul ce îi prezentase.

Am arătat lui Duca impresia ce mi-a lăsat audiența la suveran și i-am cerut să-i impună de la început ministrii din cabinetul său. Mă opuneam în special la atribuirea portofoliului lucrărilor publice d-lui R. Franasovici. Duca însă a răspuns că nu avea încă piciorul în scară și trebuie așteptate alegerile, iar până atunci să ne mulțumim că am intrat în cetate.

După două zile de rezistență am fost silit să primesc să fac parte din guvern [ca ministru secretar de stat la finanțe din 14 noiembrie până în 29 decembrie 1933]. A trebuit să plec îndată în Franța ca să amin plățile ce statul român trebuia să facă creditorilor străini deoarece casa Ministerului de finanțe era goală. Una din primele măsuri ce am luat la întoarcere, a fost să recomand ca guvernator al Băncii Naționale pe dl. Alexandru Ottulescu, care și după părerea mea și a lui Duca era persoana indicată pentru acest înalt post.

Regele, pentru motive pe care nu a vrut să mi le arate cu toate insistențele mele, a refuzat să iscălească decretul pentru această numire. Cât timp am fost ministru și, ulterior, prin influența ce aveam asupra succesorului meu [la Ministerul de finanțe], dl. Victor Slăvescu [Magazin istoric, nr. 10-12/1988, 1-9/1989], nu am lăsat să se facă altă numire în acest post; până ce l-a sfârșit, dl. Slăvescu a fost silit să numească un alt guvernator.

Dacă dau acest exemplu, este pentru a se putea vedea cauza celor petrecute ulterior și pentru ce suveranul a căutat, după asasinarea lui Duca, să se scape de mine, de la Ministerul de finanțe și să împiedice alegerea mea ca președinte al Partidului Național-Liberal.

Se știe cum Duca a fost asasinat (fără a fi apărut de Siguranță pe peronul gării Sinaia [Magazin istoric, nr. 3/1967]); cum dr. Angelescu a fost însărcinat să ia conducerea guvernului, cum a fost debarcat într-o noapte și înlocuit de dl. Tătărescu, care era în acest mod indicat să ia și șefia Partidului Național-Liberal.

Am convocat Delegația permanentă a partidului ca să-și aleagă președintele. Domnul Tătărescu a căutat să-și formeze un alt guvern, pentru că mai mulți din colaboratorii lui Duca refuzau să intre în guvernul său, dacă nu voi fi ales eu ca șef al partidului.

În neputința de a forma guvernul, președintele Consiliului a renunțat la campania ce făcea pentru alegerea sa; văzând că nu are nici majoritatea în sinul Delegației permanente, a venit să propună candidatura mea. În acest mod am fost proclamat cu unanimitate președinte al Delegației permanente a partidului, rămânând ca congresul partidului să consfințească alegerea.

De atunci am luat o răspundere în condiții foarte grele. Șeful partidului nu mai era și șeful guvernului și el avea și ostilitatea ascunsă a regelui. Se luau măsuri și se făceau numiri, chiar de miniștri, în mod secret, fără ca eu să fi fost prevenit. Nu aveam alt mijloc să le opresc decât să-mi dau demisia prin președinția partidului. Prietenii mei ar fi considerat acest fapt ca o dezertare de la datorie, cu atât mai mult cu cât locul meu ar fi fost îndată ocupat de președintele guvernului, care avea mijloace de influențare. A trebuit, în timp de 4 ani, să caut, pe cât se putea, să mențin starea morală a partidului, să dau concursul meu pentru realizările ce s-au făcut și să mențin unitatea în sinul partidului.

În legislație și organizarea țării, rolul meu a fost mai cu seamă determinant la facearea legii conversiunii datoriilor agricole, la legile de creare a instituțiilor de credit pentru micii agricultori, pentru meseriași, la Casa de Credit pe Amanet pentru cei lip-



Al. Vaida-Voevod



I.G. Duca



Gh. Tătărescu



Al. Averescu

siți de mijloace. Dacă ulterior s-au făcut oarecare modificări criticabile în unele din aceste legi, ele s-au făcut fără consimțământul meu, dar efectul lor a fost util pentru că au salvat pe debitori și instituțiile bancare și au permis reluarea activității economice a țării, paralizată prin datoriile prea mari ale debitorilor. Apoi am insistat stăruitor pentru modificarea unor contracte desavantajoase și pentru crearea unei industrii naționale de armament și munițiuni conform indicațiilor date de mareșalul [Ferdinand] Foch [1851-1929; șef al Marelui Stat Major al armatei franceze (1917) comandant suprem al forțelor armate aliate (1918)].

Am fost de părere că nu este trebuință nici de stare de asediu nici de cenzură, dar întrucât guvernul avea răspunderea ordinii publice, nu putea combate în Parlament aceste măsuri.

Am împiedicat să se facă revizuirea Constituției mult dorită de rege ale cărui tenențe le cunoșteam.

Ajutat de elementele active și desinteresate ale partidului, guvernarea d-lui Tătărescu a fost rodnică. S-a restabilit echilibrul bugetar, s-au făcut investiții importante în școli, biserici, primării, sanatorii, spitale, căi de comunicații și s-au pus în funcțiune instalații pentru apărarea țării.

După 4 ani de guvernământ, opinia publică dorește schimbări. Ei i se pare totdeauna că o schimbare a conducerii statului va fi folositoare. Știam acest lucru din timpul guvernărilor din trecut și de aceea am sfătuit pe domnul Tătărescu să se retragă și să cedeze locul unui alt partid politic.

Regele, având în vedere faptul că expiră mandatul corpurilor legiuitoare, m-a chemat să mă întrebe părerea mea asupra viitorului guvern. I-am arătat cauzele care cer schimbarea regimului și i-am recomandat să dea guvernul d-lui Mihalache, președintele Partidului Național-Tărănesc. Domnul Mihalache, urmînd procedura lui Duca, prezentase Majestății Sale un program care înlătura temerea pe care o avea regele de a se rupe continuitatea în acțiunea de guvernare.

Contrar așteptărilor sale, dl. Tătărescu a fost însărcinat cu formarea unui nou guvern. El trebuia, prin urmare, să facă alegerile Parlamentului. L-am prevenit că nu va reuși să aibă o majoritate absolută, dar plin de încredere a convocat corpul electoral. Rezultatul alegerilor a fost acela pe care-l anunțasem. S-a ales o Cameră în care nici un partid nu avea majoritatea [de 40% din sufragii; rezultatul scrutinului dăduse 33,92% din voturi P.N.L. și 20,40% P.N.Ț., alte formațiuni obținînd și mai puțin].

Atunci [la 11 ianuarie 1938] am reușit să întregesc partidul prin intrarea lui Gheorghe Brătianu.



Ion Mihalache

În timpul guvernului Tătărescu, regele începuse opera sa de a slăbi partidele politice. Cu făgăduieli de a le da guvernul, despărțise pe dl. Vaida-Voevod de dl. Mașiu și pe dl. Goga de generalul Averescu. În loc să silească partidele politice să-și păstreze unitatea ca să le poată da conducerea statului, el a creat o luptă între concurenți ca să-și facă partizani, luptă mult mai aprigă între membrii aceluiași partid decît era între partide adverse. A putut astfel pretinde mai tirziu că regimul partidelor politice provoacă frământări și desbinări care tulbură și primejduiesc unitatea politică a țării și că deci partidele trebuie scufundate. În special, în presa străină, care nu cunoștea cele ce se petrec la noi, se scriau lungi articole asupra unor lupte aprige între partidele din România.

În acest chip regele prepara terenul dictaturii pe dezbinarea marilor partide care pînă atunci cirmuiseră țara.

Prin starea de asediu, cenzura presei și prin decrete-legi de organizare, care ar fi trebuit să fie opera parlamentelor, pregătea lovitura de stat pe care o dorea.

De aceea, în timpul domniei acestuia, am căutat continuu să-l opresc de la această cale.

Regele era un om deștept, dinamic, cu multă imaginație decît continuitate în concepții de administrare. Era muncitor, dar necoordonat. Era doritor de a realiza cît de mult, dar fără a avea cunoștințele practice necesare și se ocupa mai mult de formă și de efect decît de fond.

Domnul Churchill, primul ministru englez, a scris o carte intitulată *Oamenii mari contemporani*, în care a arătat pentru ce împăratul Wilhelm [II (1888-1919)] a dus Germania la dezastru. A arătat în acea carte că împăratul Germaniei era un inchipuit, crezînd că știe toate și are o capacitate peste aceea a tuturor și că această mentalitate i-au creat-o lingșurile celor ce-l înconjurau. Cînd au venit momente grele, el nu a fost la înălțimea situației.

Același lucru s-a întîmplat și cu regele nostru, care avea o mare parte din tările împăratului Germaniei și mai ales una mult mai gravă: *regele Carol [II] își închipuia că România este o proprietate a sa, că ceea ce aparține statului român aparține regelui său, și că guvernul are dreptul să facă orice afacere rentabilă pentru el. El avea*



Victor Slăvescu

mentalitatea țărilor Rusiei din timpurile vechi. Din această cauză nu a menținut o atmosferă morală în jurul Coroanei. Când s-a întors în țară din străinătate, ca să ia tronul [Magazin istoric, nr. 7-10/1986], poporul l-a primit cu entuziasm, dar încetul cu încetul prestigiul său a scăzut și între dînsul și țară s-a creat o prăpastie, ce s-a adîncit continuu pînă la abdicarea sa.

Regele avea farmecul mamei sale, regina Maria, și era dibaci în a-și impune voința. De aceea nu a înîlțat rezistență în timpul domniei sale.

Am crezut de datoria mea să nu urmez față de dînsul atitudinea celor mai mulți din oamenii politici și să caut continuu să îi deschid ochii asupra consecinței actelor sale, în special asupra despărțirii sale de persoanele care puteau să-l ajute în mod dezinteresat și asupra izolării sale de opinia publică. Cu atît mai ușor o puteam face cu cît vîrsta mea, relațiunile de camaraderie de vîntoare și lipsa mea de ambiții, puteau să-i inspire încredere. Din nenorocire, mulți din partizanii mei politici nu au urmat atitudinea mea de a merge să spună adevărul și de a se grupa în jurul centrului de rezistență pe care-l reprezentam eu și care l-ar fi împiedicat să facă multe greșeli. Am fost condus forțamente să mă apropiu și să lucrez cu dl. Maniu, care — recunoscîndu-și (făcînd) greșala politică de a fi înlesnit restaurația — avea însă în privința politicii regelui aceleași păreri ca și mine.

Din scrisorile ce am adresat regelui și din rezumatele asupra celor ce i-am spus în audiențele ce le-am avut de cîte ori un eveniment important mă silea să ies din rezerva ce-mi impusem, se poate vedea acțiunea mea în ultimii ani [aici, ca și în alte locuri, autorul face trimiteri la diferite documente anexe ce însoțesc aceste „amintiri“].

Dl. Tătărescu a fost silit să-și dea demisia după înfrîngerea suferită în alegeri.

Regele avea trei soluții pe care le putea adopta în mod logic.

Făcînd apel la cele două mari partide, care avuseseră cele mai mari contingente în ale-

În p. 69: Constantin I.C. Brătianu și cartea de vizită cu scrisorica din 24 februarie 1941 adresată lui R.R. Rosetti.

Ion C. Brătianu și familia sa. Rîndul de sus, de la stînga la dreapta: dr. C. Cantacuzino, Tatiana, Ion I.C. Brătianu, Vintilă; rîndul de jos: Mariața I. Pilat, Pia I.C. Brătianu (soția lui I.C. Brătianu), Pia, Ion C. Brătianu, Sabina Cantacuzino și Constantin (Dinu) I.C. Brătianu



geri, să le ceară să constituie un guvern național până în toamnă, când ar disolva Parlamentul și ar face noi alegeri, sau să facă un guvern compus din personalități din afară de partide și care, având îngăduirea partidelor politice, să gireze afacerile până la noi alegeri, sau să dea guvernul Partidului Național-Tărănesc cu mandatul de a face noi alegeri.

Ultima soluție ar fi fost cea mai bună, având în vedere că un guvern nou poate totdeauna să obțină majoritatea în alegeri.

Regele a dat guvernul lui Goga, disident din partidul generalului Averescu, cu concursul d-lui Cuza, șeful partidului antisemit, cu mandat de a consulta din nou forțele electorale. Convingentul electoral realizat în opoziție de Goga fusese foarte redus. Pe de altă parte, gardiștii lui Codreanu se manifestaseră destul de puternic în ultimele alegeri. De aceea, a început o luptă de întrecere între Goga și între Codreanu, fiecare voind să creeze în favoarea sa un curent electoral mai puternic. S-au format bande de gardiști și de antisemiți care au deslănțuit desordine prin fărâdelegi și prin trădări. În scurt timp, dintr-un climat liniștit, țara românească a intrat într-unul prerevoluționar. O criză intensă economică și financiară s-a deslănțuit în țară și desigur că alegerile ar fi dat naștere la mișcări sociale grave. În fața acestor perspective, am cerut o audiență regelui, ca să-i arăt situația. Personalitățile politice din diferitele partide m-au autorizat să cer, și în numele lor, schimbarea guvernului și aminarea alegerilor, lucru pe care l-am cerut Maiestății Sale, asigurându-l că va avea concursul tuturor pentru linișțirea țării. L-am recomandat un guvern care ar putea să fie susținut de toate partidele politice, fără a-i indica persoane.

Regele preparase atmosfera pentru o lovitură de stat în mod foarte dibaci. După două zile, m-a chemat la Palat ca să-mi dea răspunsul său. Mi-a spus că va schimba guvernul și va face apel la persoane politice care au jucat un rol important sub domnia sa, dar va suspenda Constituția pentru a face una nouă. Am căutat să-l conving că poate foarte bine restabili liniștea cu Constituția în ființă. Mi-a spus atunci că regimul electoral nu-i convine pentru că fixează vârsta alegătorilor la 21 ani și tinerii neexperimentați, fiind în majoritate, vor urma curente demagogice și tulburătoare. Pe de altă parte, nefăcând alegeri în termenul prescris de Constituție, se calcă Constituția, pentru că țara nu poate să fie guvernată fără a avea Parlament, prin urmare trebuie să revizuiască Constituția.

Am răspuns că în lipsa unor noi Corpuri legiuitoare, cele vechi, deși dizolvate, le țin locul. Sunt de acord că vârsta de 21 ani este prea mică, pentru ca corpul electoral să nu fie majorat de tineri fără experiență; dar revizuirea Constituției nu se poate face decât în forma prescrisă chiar de Constituție și nu prin decret regal.

Regele mi-a răspuns că înțelege că vreau să fiu consecvent cu principiile partidului liberal și nu îmi poate cere să particip la schimbarea constituțională ce va face. Îmi ceru numai să suspend activitatea partidului până ce situația țării se va limpezi. L-am făgăduit să mă abțin de la orice agitație, dar cer ca în noua Constituție să respecte inamovibilitatea magistraturii și stabilitatea funcționarilor; să nu suprim partidele politice și să ceară părerea partidelor politice asupra unui anteproiect ce va face înainte de a decreta modificările ce va crede necesare.

Mi-a făgăduit că va ține cont de observațiile mele.

După mine, regele a chemat în audiență diferite persoane politice, spre a le comunica hotărârile sale și a le cere concursul la alcătuirea noului guvern. Între acești foști prim-miniștri, au fost chemați dl. Tătărescu și d-rul Angelescu, cărora le-a propus să intre în guvernul numit național sub președinția patriarhului.

La consfătuirea ce a avut loc la mine cu acest prilej, cerusem d-lor Tătărescu și Angelescu să pună ca condiție a intrării lor în guvern cele trei puncte asupra cărora mă înțelesesem cu regele. După audiență, dîșii m-au asigurat că regele le-a făgăduit și lor că va respecta angajamentele luate, prin urmare nu mai era o oprire a participării lor la noul guvern.

Se știe cum regele a ținut angajamentul său: a suprimat inamovibilitatea și stabilitatea magistraturii și funcționarilor, înjosind aceste două cariere prin eliminarea elementelor bune și avansarea celor mai slabe.

Fiind bolnav, a trebuit să plec la băi la Pystian. De abia sosit acolo, Gh. Brătianu și Constantin [Bebe] Brătianu mă anunță prin telefon că în timpul nopții s-a decretat o nouă Constituție, care pune aceleași principii în privința libertăților publice, dar lasă la discreția decretelor-legi aplicarea lor. Apoi că se va face în 72 de ore un plebiscit pentru aprobarea noii Constituții, pe care nimeni nu a avut vreme să o cunoască. Mă întrebau ce atitudine să recomand prietenilor noștri? Le-am răspuns că trebuie să se abțină.

M-am întors în țară, în timpul când se schimba din nou guvernul. Știind că se va face din nou apel la unii din foștii miniștri liberali și că se presupune că se vor face propuneri d-lor Cancicov și Victor Iamandi, m-am întâlnit cu dl. Tătărescu, care singur mi-a spus că nu trebuie să intre nici un liberal în guvern, de vreme ce regele nu se ține de angajamentele luate. Am chemat pe d-nii Cancicov și V. Iamandi și le-am comunicat hotărârea ce am luat. Mi-au făgăduit amândoi că nu vor accepta noi portofolii ministeriale. Dar de la mine s-au dus la dl. Tătărescu care le-a spus să intre în guvern, ceea ce au și făcut.

Acest guvern era destinat să suprima partidele politice și să sechestreze, după îndemnul d-lui Tătărescu, casa Partidului Național-Liberal, pe care vrea dînsul să pună mîna. De aici a venit conflictul între mine și dl. Tătărescu și ruperea relațiilor între noi. În corespondența anexată la acest memoriu se poate lua cunoștință de scrisorile schimbate între noi în urma convocării Delegației permanente a Partidului Național-Liberal și a cererii mele ca să se excludă din partid cei doi miniștri care își călcaseră cuvîntul dat.

A urmat o sciziune în partid. Unii, care credeau că vor putea și în viitor să se înfrupteze cu beneficiile cîrmuirii, au urmat pe dl. Tătărescu care a declarat că va susține fără șovăială politica regelui, alții s-au strîns împrejurul meu, care susțineam că nu voi face agitații și dificultăți guvernării; îmi rezervam libertatea de a aproba ceea ce vom găsi util și de a critica și opune o rezistență pasivă la ceea ce nu puteam aproba.

Regele și-a constituit un partid politic — Frontul Renașterii Naționale —, fără un șef conducător, pentru că-și rezerva acest rol, pe care în urmă l-a realizat în Partidul Națiunii, născut mort pe ruinele celui de mai sus. Regele s-a ocupat în special de uniforme cu care a îmbrăcat de la copiii străjeri pînă la cel din urmă funcționar al statului, atribuind acestor uniforme un rol esențial în noua organizare a statului român.

Acest Front al Renașterii trebuia să înlocuiască toate partidele politice și să stabilească contactul între Coroană și popor. El determina candidații pe care trebuia să-i voteze cetățenii grupați în corporații artificiale. Numai prin organizațiile Frontului se puteau exprima revendicările și nemulțumirile mulțimei.

Dar cei numiți la conducerea acestui partid, neavînd nici o legătură cu masele populare, le-au devenit profund antipatici. După un simulacru de alegeri s-au constituit Camera deputaților și un Senat compus în mare parte de membrii numiți de rege. Mai figurau în Senat și membrii de drept conform Constituției din 1923.

Parlamentarilor li s-a impus portul uniformei partidului Renașterii. Pentru a elimina din Senat pe senatorii de drept, care ar fi putut avea o atitudine independentă, s-a legat exercitarea mandatului de jurămîntul depus pe noua Constituție, legînd și acest jurămînt de purtarea uniformei Frontului Renașterii, chiar pentru senatori, care nu erau membrii ai Frontului. În acest mod de înregistrare se înjosea mandatul parlamentar.

Corpurile legiuitoare erau o parodie a unor parlamente libere și parlamentarii nu aveau alt drept decît să voteze decretule-legi și să încaseze diurnele. Bineînțeles, cîțiva din vechii parlamentari, membri de drept în Senat, au refuzat să îmbrace uniforma, sau mai bine zis livreaa Palatului, și în acest mod au fost excluși de la ședințele Senatului. Acești senatori au fost: d-nii Maniu, Mihalache, dr. N. Lupu, iar dintre naționali-liberali: Vasile Sassu și cu mine. Ceilalți s-au supus regimului.

Nu trebuie uitat că decretule-legi conțineau și sancțiuni foarte severe în contra celor ce criticau sau se opuneau la aplicarea lor, precum și în contra celor ce se adunau și acelor ce răs-pîndeau adrese netrecute prin cenzură. Toți cei ce aveau o libertate de conștiință erau amenințați și activitatea principală a siguranței statului era îndreptată în contra acestora.

S-a constituit un regim de întunecare și de teroare. Nimeni, nici măcar nenumărații miniștri ce se perindau prin guverne, nu știa nici ce se petrecea nici ce decrete vor ieși din Palatul regal, înconjurat de cazarmă.

Ceea ce pare mai curios este că tocmai cel ce dirija regimul era cel mai terorizat, cu toată numeroasa gardă ce-l înconjura; se făcea gardă nu numai împrejurul lui, dar și în toate stradele prin care trebuia să treacă regele.

La serbările și ceremoniile naționale nu puteau asista decît persoane controlate, iar în timpul cortegiilor trebuia să se închidă ferestrele și să se supravegheze toate casele...

Pe cînd regii Carol I și Ferdinand își făceau un titlu de glorie că pot să circule în mijlocul mulțimii, fiind siguri că nimeni nu va încerca să atenteze la viața lor, regele Carol II trăia sub teama continuă a atentatelor.

Cu cît popularitatea sa se micșora, cu atît reclama zgomotoasă și deșartă pentru guvern și regimul său se întetea fără nici o influență asupra opiniei publice.

Suveranii nu pot deveni populari decît prin opera lor folositoare țării. Care a fost opera regelui Carol II? Desorganizarea statului și armatei, bunul plac înlocuind meritele, avilirea [degradarea] caracterelor, abolirea justiției, cruzimea în contra celor pe care îi credea ostili. Numai cei ce trăiau în cercul de lingușitori dimprejurul Palatului erau siguri să poată îndeplini un rol în statul român.

Nici cei care credeau că au căpătat încrederea capului statului nu erau siguri de ziua de mîine. Dacă s-ar face lista celor care s-au devotat lui Carol II s-ar putea vedea că nici unul din ei nu a rămas în bunele lui grații pînă la sfîrșitul domniei sale.

Vedeam foarte limpede unde ne va duce politica regelui și mă întrebam ce pot face ca să-l abat din calea greșită pe care o luase? De aceea, deși rar, luam contact cu suveranul, de cîte ori se întîmpla un eveniment mai important, de cîte ori se decretau legi dăunătoare țării și de cîte ori situația internațională punea în pericol România, credeam de datoria mea să caut să îi deschid ochii.

Din anexele alăturate la acest memoriu se poate vedea dacă mi-am făcut datoria. Criticat sau aprobat de persoanele care credeau că reprezintă opinia publică, nu m-am dat înapoi să-mi spun cuvîntul. Nu am abjurat nimic din principiile și credințele în care fusesem crescut și în care trăisem. Regele mă considera ca un reprezentant al unor concepții perimate și am recunoscut că nu mă pot adapta la acelea care azi conduc țara. Am admirat răbdarea cu care mă asculta, dar m-a întristat că nu-și înțelegea nici interesul său nici pe acela al țării peste care domnea. Cred că am fost singurul care i-am vorbit totdeauna hotărît și fără menajamente, căutînd să-l impresionez. Dacă nu am reușit nu a fost vina mea, pentru că între noi era o prea mare deosebire de concepții și de caracter. Prăpastia ce regele săpase între dînsul și națiune se adîncea continuu. Ceea ce-l susținea încă și potolea nemulțumirile grave ale poporului era situația exterioară a României. Nimeni nu îndrăznea să facă o agitare internă de care se puteau folosi vrăjmașii țării. Cum dînsul specula mereu asupra apărării hotarelor, la centurii de oțel ce crea și cerea continuu noi subscrieri bănești pentru înarmare, românii îi iertau păcatele, cu condiția ca el să mențină integritatea teritoriului României.

Cînd a început să cedeze provinciile, mai întîi Basarabia și o mare parte din Bucovina, cînd în momentul de a rezista, ministrul apărării naționale și șeful Marelui Stat Major au recunoscut că centura de oțel Carol al II-lea este inutilă, că armamentul atît de laudat nu permitea armatei să lupte, că toate sacrificiile făcute sînt inutile, atunci regele a pierdut orice prestigiu în țară.

După a doua lovitură, aceea a cedării Cadrilaterului, sub motiv că nu ne putem lupta pe două fronturi, a succedat supunerea la arbitrajul de la Viena și pierderea pe jumătate a Transilvaniei. Atunci regele își pierduse virtual coroana împreună cu pierderea Ardealului. Cînd m-a chemat la Palatul regal în noaptea de 4 iulie, de la Drăgășani, împreună cu d-nii Maniu și Mihalache, credeam că cheamă pe oamenii politici, nerăspunzători de situație, ca să abdice.

A căutat să-și salveze Coroana, chemînd la cîrma guvernului pe generalul Antonescu care era arestat la Bistrița. Generalul Antonescu a făcut apel la dl. Maniu și la mine să-i dăm concursul pentru a face un guvern de mîntuire [salvare]. Amîndoi i-am răspuns că singura soluție este abdicarea vinovatului, că toată țara o cere și orice guvernare sub un astfel de rege este dinainte condamnată la un eșec. Generalul Antonescu a cerut abdicarea regelui, arătînd că numai astfel poate forma un guvern, și regele a abdicat. Cam tîrziu, dar în mod folositor pentru țară și pentru dinastie. Ajuns la o vîrstă înaintată mă uit înapoi asupra vieții și activității mele. Îmi reamintesc momente grele prin care am trecut în timpul marelui război de întregire, cînd încrezător în viitor nu m-am îndoit niciodată asupra rezultatului final. Am căutat să susțin și curajul altora și de aceea am fost totdeauna considerat ca un optimist.

În ultimii ani ai domniei regelui Carol II am devenit pesimist, pentru că simțeam că vine prăbușirea țării mele.

Din nenorocire, am avut dreptate și s-a întîmplat ceea ce nu puteam împiedica din cauza materialismului și oportunismului care a copleșit pe cei ce erau la conducere. Nu mă îndoiesc astăzi, cînd cauza principală a răului a dispărut, că un popor sănătos și cinstit ca al nostru va ști să-și tragă calea care-l va aduce la mîntuire și la reîntregirea patriei mutilate.

Cei ce vor citi documentele pe care le public la sfîrșitul acestui memoriu vor judeca dacă mi-am făcut sau nu datoria față de țară și față de Partidul Național-Liberal. ■

În țară începuseră să circule zvonurile despre iminenta întoarcere a lui Stere. Prieteni și dușmani, deopotrivă, se pregăteau să-l întâmpine fiecare precum credea că i se cuvenea.

La 8 martie 1920, din inițiativă parlamentară, a fost propus un proiect de lege pentru înfăptuirea reformei agrare. Dar guvernarea Blocului democratic deranja pe liberali, pe averescani și pe rege. La 13 martie, cu agrementul liberalilor, regele Ferdinand a demis guvernul și a încredințat formarea noului cabinet generalului Al. Averescu.

Să urmărim turnura pe care au luat-o evenimentele și modul în care s-au răsfrânt ele asupra lui C. Stere.



CONSTANTIN STERE ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL (II)

Z. ORNEA

Se credea, la început, că Parlamentul nu va fi dizolvat. Și, totuși, câteva zile mai târziu, dizolvarea se produce. Partidele fostului Bloc se grupează în Federația democrației social-naționale (în frunte cu N. Iorga) și, în această formațiune, desfășoară campania electorală. Alegerile sînt programate pentru 25-31 mai și eteroclită, hibrida Federație se agită de zor, sperînd că va triumfa, înfrîngînd astfel guvernul lui Averescu. Cum fiecare din partidele Federației se prezintă pe liste separate, țărăniștii obțin 44 mandate, adică numărul cel mai mare de parlamentari dintre toate partidele opoziției. Speranța înfrîngerii guvernului s-a demonstrat a fi iluzorie, acesta întruind peste jumătate din numărul sufragiilor. Practica falsificării alegerilor, pe baza votului universal, acum a fost inaugurată, cu un cinism și o brutalitate care deconcertau, punînd democratismul vieții

publice sub semnul întrebării.

Pentru aceste alegeri se anunțase înapoierea lui Stere și candidatura sa. Mai ales că, la 11 aprilie, ziarele publicau decretul de amnistie a „crimelor” de război. La 25 aprilie 1920 ziarul *Chemarea* al lui N.D. Cocea vestea: „S-a primit din partea d-lui C. Stere o scrisoare prin care se anunță că d-sa va sosi peste cinci zile în țară. Sosirea d-sale va schimba într-o largă măsură aspectul campaniei electorale”. Trei zile mai târziu, *Țară nouă* (nr. 72) anunță și ea: „După știrile ce avem, d. C. Stere va sosi mâine în Capitală. În ziua de 1 mai d. C. Stere va pleca la Soroca, unde va candida ca independent”. Iar a doua zi (29 aprilie): „D. Const. Stere și-a anunțat întoarcerea în țară pentru zilele acestea. D-sa va candida în Basarabia”.

Dar toate aceste vestiri s-au dovedit a fi false. Stere nu s-a înapoiat, iar candida-

tura sa pe lista țărăniștă din Soroca nu a fost susținută cum se cuvine, necunoscin-du-i-se adevăratele intenții. În consecință, n-a fost ales. Cine știe ce complicații au împiedicat sosirea lui la vreme. Și era așteptat și de familie. În 29 mai, Maria Stere îi scria lui Ibrăileanu: „Nu mai am nădejde să vie Stere și să iele el hotărîri; n-avem nici o veste de la dînsul”. Printre altele, Stere aștepta înzdrăvenirea vremii. La 2 martie 1920 îl prevenea pe Ibrăileanu: „Voi pleca cum vremea va fi ceva mai bună, pentru ca să poată copilul suporta drumul”. Apoi se vor fi ivit alte dificultăți. Abia la 12 iunie, *Chemarea* menționa: „Deodată ieri s-a răs-pîdit vestea că d. Stere a sosit în Capitală... L-am găsit în str. Polonă, unde am fost imediat primit”. Deci, s-a înapoiat la 10 sau 11 iunie 1920. Lipsise din țară vreo nouă luni și nu, cum apreciau *Chemarea* și *Adevărul*, „aproape

doi ani". N.D. Cocea, căci el e cel ce s-a grăbit să meargă să-l vadă, a fost autorizat să dea publicității (sub străveziul pseudonim Nedelea) convorbirea sub forma unui interviu. (În aceeași zi a fost reprodus și de *Tăr nouă*.) Întrebat „cărei împrejurări fericite datorăm reîntoarcerea dvs. în țară?”. Stere răspunde: „Din păcate, împrejurarea este nenorocită: nu fericită cum spui d-ta. Am venit în țară fiind înștiințat telegrafic că fiul meu [e vorba de Roman], directorul Liceului din Orhei, este grav bolnav. Am venit și e drept că l-am găsit într-o stare cu mult mai gravă decât credeam. Cu mare durere am aflat că una din pricinile pentru care s-a îmbolnăvit așa de grav fiul meu ar fi persecuțiile pe care el le-a îndurat din partea guvernului și a autorităților din Basarabia. A fost persecutat fiul meu numai pentru un simplu motiv, acela că purta numele de Stere și aceasta a fost deajuns ca urgia guvernamentală să se reverse asupra lui. Am trăit foarte izolat în Elveția, printr-un timpul nici un jurnal românesc, ci numai câteva scrisori din partea soției mele. Din scrisori și dintr-o notiță într-o gazetă elvețiană am putut afla de dizolvarea parlamentului și de constituirea guvernului Averescu”.

Firește că reporterul l-a chestionat în legătură cu opinia lui despre situația politică din țară. A răspuns prudent: „Am luat cunoștință de înființarea Federației, în care am mulți și devotați prieteni, pe Lupu, Mihalache și alții. Sunt așa de preocupat de boala fiului meu încât deocamdată nu mă preocupă absolut nimic”. Ar fi fost bucuros să rămână în afara politicii. Cocea însă a insistat, întrebându-l direct dacă în viitor ar putea activa în cadrul Federației. „Asta — a răspuns Stere — poate că i-o putea convinge eu pe ei și ei pe mine. Totuși se pare că programul lor se apropie de cel al meu. În tot cazul, după cum v-am mai spus, abia mai târziu, după ce vor veni vremuri mai liniștite.

voi putea lua atitudine în această chestiune. Până atunci mă țin în rezervă”.

A mai dat un interviu. De astă dată corespondentului Agenției de știri „Europe”. Adevărul din 11 iunie, în același număr în care anunța reîntoarcerea lui Stere, reproduce acest interviu. Și aici afirmă că s-a înapoiat din cauza bolii fiului său, adăugând că nu face declarații politice pentru că nu cunoaște situația politică a țării. „Totuși, fiindcă-mi spui că aici a circulat versiunea că eu aș fi hotărât să iau conducerea Partidului Țărănesc din Basarabia, ți-u să-ți declar că până în prezent n-am cunoscut acest lucru. De altfel, pentru ca o astfel de decizie să fie luată trebuie două condiții: prima ca basarabienii să mă voiască, a doua ca eu să-i voiesc pe ei. Până acum nu știu dacă Partidul Țărănesc din Basarabia mă vrea. Cît mă privește pe mine, eu nu-i pot vrea pe ei, deocamdată, fiindcă nu-i cunosc. Astăzi chiar mi s-a comunicat știrea că mi s-a pus candidatura în Basarabia. N-am avut cunoștință de acest lucru asupra căruia n-am fost consultat”.

Interviurile lui Stere sint, cum se vede, prudente și diplomatice. Nu dezvăluie nimic din și despre convorbirile lui cu diverși emisari politici veniți la Geneva, cu excepția convorbirii avută cu Grigore Filipescu, lăsând a se înțelege că s-a înapoiat exclusiv din cauza bolii fiului său Roman care era, într-adevăr, rău bolnav de nervi.

Îl chinuia mult acum condiția sa politică. Liberal nu mai era și respingea, hotărât, toate ademenirile și sfaturile venite din partea unor mărime ale partidului. A refuzat, de asemenea, și inițiativa generalului Averescu, al cărui partid îl suspecta, cu dreptate, ca o filială a liberalilor. S-a gândit destulă vreme să-și păstreze statutul de neoficial și, de pe acest podium al independenței, să se constituie, cu ziarul său, într-un monitor al democrației. De aici proiectul întemeierii unei ga-

zete despre care informau ziarele la sfârșitul lui septembrie 1920. A abandonat proiectul pentru că-i era frica de capotare sau a preferat o altă cale de acțiune? Pentru că, asta e incontestabil, a hotărât că nu poate sta, liniștit, departe, ci va lupta. Iar lupta, pentru el, oricare ar fi fost calea aleasă, însemna militantism politic. Medita la propunerea ce i s-a făcut de a deveni deputat în Basarabia, cu ajutorul basarabenilor. Încă în ziua revenirii sale în țară ziarele anunțaseră: „D. Serghie Niță, ministrul Basarabiei, și d. dr. P. Cazacu, director general al Serviciului Sanitar, au făcut o lungă vizită d-lui C. Stere”. Apoi s-a aflat că la această reuniune au participat nu numai cei doi demnitari, ci și alți fruntași politici basarabeni (Pan Halippa, Ion Incuțel, I. Plevian, Bogos, P. Erhan). Toți au stăruit ca Stere să devină deputat și să le conducă gruparea politică țărănistă basarabeană. Stere a cerut zăbăvire de gândire. Dar toți l-au asigurat că, dacă acceptă și va aștepta o vacanță a unui mandat sau cineva o să demisioneze, i se va crea lui Stere o circumscriptie electorală unde să fie ales. Serghie Niță, deși avertiscan și ministru, pleda și el foarte înfocat pentru această soluție. Ba chiar *Chemarea* anunța la 14 iunie că „actualul ministru al Basarabiei părăsește guvernul pentru motivul că nu vrea să părăsească pe dl. Stere cu care are vechi legături de prietenie personală. Dl. Serghie Niță pregătește d-lui C. Stere șefia Partidului Țărănesc din Basarabia pentru care a luptat chiar și în timpul ministeriatului său”.

N iță n-a demisionat, dar angajamentul față de alegerea lui Stere și-l respectă. Stere mai aștepta. Știa bine că alegerea sa, cu sprijinul basarabenilor, va crea o situație încordată în cadrul Federației. Iorga, care conta ca președinte al Federației, era împotriva lui Stere. Ideea nu era prea agreată nici de

frunțașii Partidului Tărănesc (Mihalache, Răducanu, Madgearu). Toți știau bine că, devenind deputat și membru al Federației, Stere se va impune ca lider. Și această situație, care însemna dezlucarea lor din pozițiile proeminente, nu le convenea. Dr. N. Lupu, care conducea încă o grupare politică democratică independentă (va intra în Partidul Tărănesc și în conducerea acestuia abia în 18 iulie 1921) n-ar fi agreeat, nici el, intrarea lui Stere în Federație. Iorga notează în *Memoriile sale*, la 24 octombrie 1920: „Lupu vorbește de Stere și el recunoaște că nu-l putem lua lângă noi. Îl taxează de capricios și incapabil de o acțiune urmată. Brătianu l-a întrebat, înțat douăzeci de ani pentru a stoarcă informații din lecturile lui”. O fi fost integral sincer Lupu în această conversație? Nu cumva exprima opinii care să-i fie pe plac lui Iorga, pentru a-i menaja susceptibilitățile? Oricum, această discuție era necesară acum pentru că, tocmai atunci, gazetele anunțau unele decizii ale Partidului Tărănesc basarabean. La 24 octombrie a avut loc, la Chișinău, ședința organismului conducător al acestui partid. Adevărul știa că „Partidul Tărănesc basarabean, în ultima ședință, a hotărât să înlesnească intrarea d-lui Stere în Parlament. Pentru aceasta va demisiona unul din deputații de Soroca. D. Pan Halippa s-a oferit să demisioneze d-sa în favoarea d-lui Stere”.

Gestul lui Halippa era merit să impresioneze, subliniind caracterul irevocabil al hotărârii sale. Pentru că, altfel, el era președintele acestui partid și de ar fi demisionat din Camera își lăsa partidul fără lider în Parlament. Dar voia totodată să sugereze, implicit, că-l voia pe Stere șeful țărăniștilor basarabeni. Și asta nu putea să nu creeze animozități în Federație. Pentru că Stere șef al țărăniștilor basarabeni însemna și pericolul de a fi șef al Federației național-sociale. Și cum putea îngădui asta N. Iorga care se voia el șef? Dar

Stere, știind toate acestea și încă altele, era cu deosebire prudent. Firește că n-a participat la ședințe, de vreme ce nu era membru al acestui partid. Dar a participat la consfătuiri cu frunțașii partidului. Le-ar fi demonstrat că, de fapt, singura grupare politică cu adevărat țărănească din țară e aceea din Basarabia. Chiar Partidul Tărănesc e țărănesc numai cu numele. Unele dintre personalitățile conducătoare (Răducanu, Madgearu, Milan-Berbecaru, Mihalache) ar putea face parte din orice partid. Este necesară, de aceea, crearea unui adevărat partid țărănesc, care să se constituie în forță de contrapondere față de P.N.L. „Dl. Stere — releva gazeta *Statul Țării* din Chișinău — a arătat că pentru ridicarea Partidului Tărănesc basarabean la acest mare rol este dispus să depună toată munca lui intelectuală, dându-i baza doctrinară și teoretică. Organizarea însă va trebui să o facă elementele de luptă ale partidului. Ca atare, ar fi spus d. Stere, nici nu e nevoie de prezența mea în Basarabia căci ajutorul ce eu trebuie să-l dau partidului îl voi putea da și de la distanță”.

Cum se vede, Stere nu voia să se angajeze și nici să complice situația Partidului Tărănesc basarabean. De aceea, oare, se gândise, brusc, la întemeierea unei gazete? Ar fi demonstrat forța și însemnătatea personalității sale, silindu-i pe adversari și pe ceilalți să-l coopteze printre grupările eteroclitei Federații. Mai ales că își făcuse reparația în publicistică, începând să publice în numărul pe august (nr. 6) al *Vieții românești* studiul *Pax britannica*, continuat în numărul 7 (septembrie) cu studiile *O voce engleză despre Tratatul din Versailles*, continuat în numărul următor, cu *Consecințele economice ale Tratatului din Versailles*. De fapt, Ibrăileanu îi ceruse insistent colaborarea încă pen-

tru primul număr al revistei reaparute. Dar Stere refuzase, argumentându-și decizia: „În starea mea actuală sufltească, poate centrul de gravitate al tuturor intereselor mele este legat de reușita acestei «întreprinderi» literare [reparația *Vieții românești*]; și, în orice caz, aceasta e legătura cea mai vie care mă poate readuce în țară. Dar în același timp mă aflu într-o situație cu totul anormală”.

Era total rupt de realitățile țării. „Cum să scriu în aceste condiții? Mai puțin ca oricând mi-ar fi fost acum iertat să scriu de mîntuială. Fiecare articol al meu trebuie să fie o salvă de artilerie grea care să «teraseze» pe oricine cu fapte, date și cifre, dacă mai pot păstra vreun rol de conducere în publicistica noastră. Cu ideea foarte vagă, pe care o am asupra realității noastre, am da sigur la fiecare pas cu oștea în gard... E mai bine să nu scriu pînă ce nu mă voi întoarce în țară”.

Acum, la mai bine de două luni de la revenirea în țară, socotise că poate să reintre în publicistică. Dar, tot prudent, a evitat să abordeze un subiect din actualitatea românească. A preferat să comenteze situația europeană postbelică, precum și cauzele care i-au determinat configurarea. S-a folosit, în acest scop, de o lucrare din 1917 a unui profesor de istorie modernă la Universitatea din Manchester (Ramsay Murr, *Expansiunea Europei*). Stere a ținut să releve, în acest studiu, mecanismele adevărate ale războiului mondial și ale păcii postbelice. Totul a fost determinat de interesele expansioniste ale marelui capital financiar. Sau cu vorbele lui: „Aceste resorturi trebuiesc căutate în procesul economic, care se dezvoltă paralel cu procesul politic sau, mai bine zis, servește de substrat acestuia din urmă”. Capitalul financiar diriguiește lumea, anulind, de fapt, vechea idee de suveranitate. „Rezultatele războiului au

asigurat Marii Britanii pentru multă vreme o preponderență mondială covârșitoare... Putem caracteriza regimul sub care va trebui să trăiască omenirea în urma Marelui Război ca o *Pax britannica*. Iar aceasta e „întemeiată pe subordonarea economică și politică a statelor izolate, mai mult sau mai puțin deghizată sau chiar directă, prin aparatul «Societății națiunilor», așa cum ea a fost combinată la Versailles”.

Eseul lui Stere nu a trecut neobservat. Adevărul, takist ca orientare politică și deci adversar lui Stere, a comentat acest eseu. Comentariul, semnat de Emil D. Fagure, care era acum prim-redactor al ziarului, a inaugurat aici o lungă campanie antisteristă, continuată, atunci când a părăsit Adevărul, la Lupta. „Dl. Const. Stere reîntră în viața publică după o rezervă care și-a impus-o cu acea conștiință pe care o găsim în toate manifestațiunile sale politice”. Și, după câteva observații critice privind calitatea unor argumente dezvoltate de Stere, adăuga: „Fiindcă, cu toată preocuparea documentară a d-lui Stere, întreg articolul d-sale *Pax britannica* din nr. 6 al *Vieții românești* arată că conștiința sa morală continuă a fi roasă de problema politicii pe care a dus-o în cursul războiului”.

S-ar putea ca Fagure să aibe dreptate, voind să sublinieze la debutul său postbelic, care e opinia adevărată — nu numai a lui — despre cauzele războiului și a consecințelor acestuia. A urmat, imediat, celălalt studi (amintit) — o analiză a Europei după Tratatul de la Versailles. Și întreaga exegeză se bazează pe extraordinara carte *Les conséquences économiques de la Paix*, apărută în 1920, a lui J.M. Keynes, economistul englez repede devenit celebru. Din analiza lui Keynes apare limpede că Tratatul de la Versailles distrugea toată puterea economică a Germaniei, reducân-

du-i populația la sclavie și infometare. Volumul reparațiilor de război la care a fost obligată Germania depășește cu mult capacitatea ei reală de plată. Stere nu a acceptat opiniile lui Keynes despre cauzele falimentului moral al operei de la Versailles, limitate — nepotrivit — la voința lui Clemenceau care a învins-o pe aceea a lui Wilson. „Pot avea personalitățile un rol atât de hotărâtor în istorie? Așa va fi explicat caracterul acestui document epocal peste câteva veacuri sau numai peste câteva decenii, când pătimile vor fi potolite?” Și răspundea: „Marele război a fost purtat și încheiat în momentul istoric când interesele imperialismului capitalist determinau inexorabil toată acțiunea marilor puteri și rezultatul lui trebuia să fie conform naturii intrinseci a imperialismului capitalist. Un bărbat de stat, deci, care n-ar fi împărțat în fond «doctrina lui Clemenceau» nici nu ar fi putut sta în acest moment în fruntea Franței, precum și în fruntea Angliei sau a Statelor Unite. Singura deosebire reală dintre Clemenceau și ceilalți, spre cinstea lui Clemenceau, este că el a fost sincer și și-a manifestat cu francheță gîndul”. Și „Tratatul din Versailles este ce a putut fi, ce a trebuit să fie... în realitate, sub masca luptei dintre «doctrina lui Clemenceau» și «punctele wilsoniene» a fost dată lupta între interesele speciale ale imperialismului capitalist francez, pe de o parte, și cele ale imperialismului american, pe de altă parte; și tratatul nu este decît compromisul la care s-a putut ajunge mulțumită greutății aruncate în câmpul de imperialismul capitalist britanic”. E posibil ca succesul mare al acestui triptic de eseuri (care îl recomandau, odată în plus, drept un imbatibil analist al fenomenului socio-politico-economic) să-i fi sugerat proiectul întemeierii gazetei. Din păcate, a abandonat proiectul. ■

(Va urma)

CLIO ANUNTA

„ORIZONT ISTORIOGRAFIC: EXPANSIUNE ȘI POLIVALENȚĂ”

O veche și valoroasă tradiție renaște în climatul nou, autentic științific al vieții noastre academice: aceea a ședințelor de comunicări pe secții.

Miercuri, 19 septembrie 1990, o astfel de reuniune a organizat secția istorică a Academiei Române în Sala de Consiliu a înaltului for științific și cultural. Sub conducerea acad. prof. dr. docent Dionisie M. Pippidi, președintele secției istorice a Academiei Române, dr. Alexandru Zub, directorul Institutului de istorie „A. D. Xenopol” din Iași a prezentat comunicarea cu tema *Orizont istoriografic: expansiune și polivalență* — pertinentă sinteză a curentelor și tendințelor cercetării istoriografice contemporane mondiale, de care istoriografia noastră a fost atât de departe ținută în ultimele decenii, totodată atentă analiză a perspectivelor pe care cercetările interdisciplinare le pot aduce în cunoașterea și înțelegerea evenimentelor trecutului.

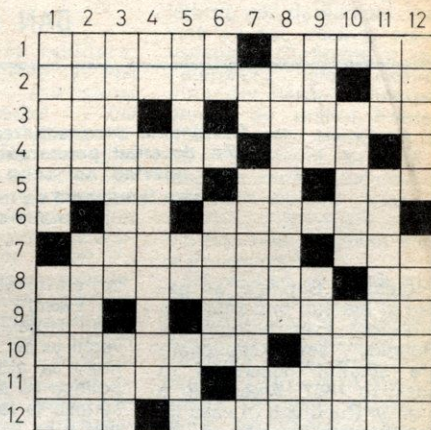
Și dacă asistența a fost puțin numeroasă, calitatea deosebită a întâlnirii științifice a fost considerabil sporită de intervențiile, completările și sugestiile prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei Române, dr. Șerban Papacostea, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, prof. dr. docent Valentin Georgescu, dr. docent Cornelia Bodea.

REBUS

DIN SECOLUL XVI

ORIZONTAL: 1) Aventurier de talie internațională, acest personaj cult, inteligent, îndrăzneț și ambițios, tip de condotier, care reușește să-l alunge pe Alexandru Lăpușeanu și să ocupe tronul Moldovei în 1561, este ucis de o conjurație a boierilor, condusă de Ștefan Tomșa I — Localitate moldoveană în vecinătatea căreia, pe șoseaua spre Onești, se află podul a cărui construcție este atribuită de Miron Costin lui Ștefan cel Mare. 2) Prenume purtat de doi voievozi români din sec. XVI — Nicolae Radu. 3) Mic (reg.) — Mare boier moldovean, postelnic în timpul lui Petru Rareș. 4) Numit în Moldova rădvan, acest mijloc de locomotie era apanajul domnului și al marilor boieri — Iar (inv.). 5) Purtau sigiliile boieresti, cu care se parafau mai toate actele importante emise de cancelariile domnești — Miron Costin — Acum (pop.). 6) Ariergardă la oști! — Termen de origine turcă, utilizat de cronicari pentru a desemna diferite cartiere ale vechilor noastre orașe (sg.). 7) Animale a căror blană fină și scumpă era folosită ca element decorativ la îmbrăcămintea domnului și a boierilor — Acela (pop.). 8) Izolare temporară pentru a stopa proliferarea unei maladii — Ene Radu. 9) Oală (reg.) — Sat de pe apa Jijiei, dăruit, alături de satul Poiana, de către Ștefan cel Mare, în anul 1459, mănăstirii Pobrata. 10) Mare nordică unită de cea Neagră prin marile drumuri comerciale care străbateau și țările române — Nu arareori își caracterizau astfel voievozii colaboratorii prea puțin fideli, denuimire ce amintește direct de un personaj biblic (pl.). 11) Inexistent în lumea adevărată — Hatman și comandant al gărzii personale a lui Aron Vodă, presupus fiu al unei roabe din Muntenia, personaj tipic al agitatului sfârșit de secol XVI, ajunge voievod al Moldovei la 24 aprilie 1595 și moare executat din porunca lui Ieremia Movilă. 12) Aceea (pop.) — Aducerea unităților de luptă pe aceeași linie de front și, într-un sens larg, aducerea celor 3 țări române, de către Mihai Vodă, sub aceeași comandă în frontul antiotoman.

VERTICAL: 1) Dregător moldovean, remarcat prin marea sa longevitate politică, foarte rară în acele timpuri, a slujit din vremea lui Ștefan Rareș până sub Ion Vodă cel Cumplit — Mănăstire ctitorită între 1571-1572 de marele stolnic Badea Boloșin, din Bădești. 2) Medievist român — Mod de luptă al boierimii române (pl.). 3) Termen modern care definește vechiul „logofăt de taină” — Linie electrică aeriană (abv.). 4) Popa Xenia — Formă veche a prenumelui Elisabeta, foarte frecvent în onomastica feminină a secolului XVI. 5) Important instrument în lupta pentru putere, în veacul XVI — Troțușan Nicolae — Sufix antroponimic augmentativ. 6) Tudor Nicolae — Celebru vornic al lui Vodă Lăpușeanu, al cărui cap a fost luat de călău la Liov și nu de țigoveții lașului, potrivit versiunii nuvelei lui Costache Negruzzi. 7) Afirmatie — Prin tratatul din 9 iunie 1456, încheiat de Petru Aron cu turcii, la numai 3 ani



de la căderea Constantinopolului, li se asigură atit negustorilor moldoveni, cit și acestor „profesioniști” ai mării, accesul cu corăbiile lor în orașul de pe malurile Bosforului. 8) Personaj tipic al comediiilor medievale, corespunzător măscăricilor de la curțile domnitorilor români (pl.) — Interval de timp. 9) Luntre ușoară, scobită dintr-un singur trunchi de copac — Substanțe chimice de tipul oțetului, sucului de lămiie etc. 10) Modalitate de transmitere a tradițiilor istorice până la consemnarea acestora de către cronicari — Proiect de satelit astronomic american. 11) Alături de brinză, miere, carne sărată și afumată, și acest produs alimentar făcea faimă „țării de sus” a Moldovei — Cel reformat, numit și gregorian, după papa Grigore al XIII-lea care l-a introdus, a fost adoptat în 1582 în Italia, Spania și Portugalia, apoi treptat în toată Europa catolică și reformată. 12) Mare stolnic din Orboiești, frate cu logofătul Tudor și marele vistiier Dragomir, executat în 1545 din porunca lui Mircea Ciobanul — Denumire sub care mai sint cunoscute unele triburi indo-europene (fem. pl.).

Dicționar: EUVE

Doru IONESCU

Soluția careului Sumerieni: CASPICA — VALLA — URUK — INTARSII — NAM — ENKIDU — CC — EMERIT — GI — SHE — IARA — EAR — NUIA — FR — CACTUS — SD — O — LIDER — TOPAZ — ROATA — INEDIȚI — MSG — BABILON — G — ATAC — GUDEA — OU — ISIN — TU — ROAR — UR — ROCI — PERLA — DESCRIERE — BAȚ.

1866-1877

SCENE DE VIAȚĂ ROMÂNEASCĂ (II)

DAN BERINDEI

Continuăm reconstituirea vieții cotidiene românești din deceniul premergător cîștigării independenței, relevînd noi zone ale existenței sociale în care fenomenul de modernizare și-a făcut simțită tot mai marcant prezența.

Hotelurile Capitalei se găseau și ele sub impactul modernizării. „Erau hoteluri noi splendide”, scria Obedenaru spre sfîrșitul deceniului în cauză. În 1867, Alecsandri a locuit la București în casa lui Kogălniceanu — în a sa „charmante villa” —, dar în 1872 și în 1873 îl găsim pe poet stînd la Grand Hôtel Brofft. Mai existau Hôtel de France, Hotel Orient (pe locul viitorului Hotel Splendid), Hotelul Hugues (cu cel mai bun restaurant din oraș), lîngă Hotelul Brofft; tot pe Podul Mogoșoaiei era Hotelul de Englitera; „în dosul Lipscanilor” era Hotelul Simion, „de mîna a doua”, pe str. Șe-

lari erau Hotel Caracal și Hotel Fieschi, pe str. Smîrdan erau Hotelul Concordia, cel vechi și cel nou, unde continuau să aibă loc și întruniri politice (o astfel de întrunire stătuse la temelul dublei alegeri a lui Cuza din 1859); tot în zonă mai erau Hotelul Moldo-Român și Hotelul Principatelor Unite; lîngă Mitropolie și la poalele ei se aflau Hotel Avram și Hotelul „Nemțoaica”; pe Calea Moșilor erau Hotelul de Londra și Hotelul de Atena; mai existau Hotelul Macedonia, Hotelul Rusia, Hotelul Patria și, de asemenea, tot în cursul deceniului analizat, s-au construit Grand Hôtel du Boulevard și

Hotelul Union, iar hanul Manuc a fost transformat în Hotelul Dacia, care avea să joace un rol de seamă în viața social-politică a orașului. Desigur, multe dintre aceste hoteluri erau mici și primitive, dar numărul lor rămîne revelator pentru intensitatea unei vieți orașenești din ce în ce mai moderne.

În procesul de modernizare a societății din România orașul București era cu un pas înaintea fața de alte localități. În oraș s-a introdus, în deceniul premergător cuceririi Independenței, gazul de iluminat, inaugurîndu-se, la 31 octombrie/12 noiembrie 1871, Uzina de gaz din Cîmpul Fi-

Tîrgul Moșilor în 1867 (pictură de Henric Trenk)



laretului, ceea ce a schimbat aspectul de noapte al Capitalei. De asemenea, a fost introdus, în același an, tramvaiul, concesionat de firma belgiană „Harry Hubert de Mervée Slade”, prima linie unind Gara Tirgovștei (Gara de Nord) cu Piața „Sf. Gheorghe”. S-au înființat și omnibuse și tramcare, trase, ca și tramvaiele, de cai. Capitala a fost dotată și cu două gări de căi ferate: Gara Filaret, inaugurată la 26 august/7 septembrie 1869 și Gara Tirgovștei (din 1888: Gara de Nord) terminată în 1872. A continuat acțiunea de deschidere a bulevardelor, inițiată în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, actualul Bulevard „Mihail Kogălniceanu” ajungând în 1871, până în dreptul Cișmigului. În 1872 au fost terminate de construit Halele Centrale și Halele Amzei, luându-se ca model halele pariziene în ceea ce privește modalitatea de construcție din zidărie, schelet de fier și sticlă. Palatul domnesc n-a cunoscut modificări până în 1877, dar, în schimb, la 14/26 decembrie 1869, a fost inaugurat Palatul Universității. Problemele pe care le puneau Dimbovița orașului n-au fost încă rezolvate. În 1871, după descrierea lui Constantin Balcalbașa, Dimbovița era „necanalizată, îngustă, joasă, murdară...”, șerpuind într-o albie la nivelul stradei..., fără cheiuri, cu poduri de lemn

prost întreținute, alergând în zigzaguri întortocheate”; la vaduri — cum relatea C. Balcalbașa — se aprovizionau sacagii, iar copiii și tinerii se scăldau în apele ei. Rectificarea și adâncirea Dimboviței avea să fie efectuată în etapa următoare, în anii 1880-1883.

Tirguri și bilciuri

Transformările edilitare, prăvăliile „europene” și mai ales „franceze”, înfișurarea locuitorilor orașului — cel puțin în ceea ce privea clasele înstărite — au schimbat în bună măsură aspectul Capitalei. (Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, București, 1966.) De altfel, în cursul deceniului au fost introduse și diferite reglementări privind circulația trăsurilor (automobilele zilelor noastre!), servitorii, curățenia, poliția comunală, ori industria insalubră, toate menite a accentua „urbanizarea”. Căderile de zăpadă, mai abundente în epocă, probabil din cauza unor condiții climatice specifice acelei perioade, duceau îndeobște la acumularea unor mari cantități de zăpezii pe care „primăria nu le ridica”, locul trăsurilor fiind luat atunci de sănii. Căii erau acoperiți „cu șiruri dese de clopoței”, care „umpleau văzduhul cu zângăni-

tul”. Merita a fi reținute două caracterizări făcute orașului în 1877, la sfârșitul deceniului analizat. Scriitorul rus Vsevolod Garșin scria: „orașul acesta are un aspect absolut european, cel puțin străzile pe care am trecut noi. Oriental a rămas numai faptul că străzile sînt înguste și întortocheate. În schimb, pavajele sînt admirabile, există instalații de gaz de luminat, tramvaie cu cai, case și prăvălii frumoase. Curățenia e ca la Petersburg”. Iată și verdictul unui occidental, corespondentul de război Frédéric Kohn-Abrest, datînd tot din 1877: „Românii au știut să facă din capitala lor unul din cele mai plăcute orașe ale Europei, o adevărată oază în mijlocul unei civilizații relativ puțin avansate”.

Momentele de răgaz și de destindere ale societății din România anilor precedînd dobîndirii statutului de independență se reflectau în sărbătoriri, petreceri și distracții. Pentru țărănime marile sărbători, evenimentele din viața familiei și a satului (nunți, botezuri, înmormîntări etc.) și bilciurile ofereau prilejuri de acest fel. Bilciul ori tirgul reprezenta locul unde se putea vinde ceea ce prisosea în gospodăria fiecăruia și se cumpăra ceea ce lipsea, dar ele erau, totodată, puncte de întîlnire, de schimb de opinii și de petrecere. Importante erau marile tirguri de la Fălți-



cenii, Rîureni (Vîlcea), Cîmpulung (Muscel), Cașin (Bacău), Slobozia (Ialomița), Dragaica (Buzău) și neîndoelnic târgul Moșilor de la București. În fiecare județ se țineau târguri de mai multe ori pe an, la termene dinainte cunoscute și în fiecare centru urban aveau loc târguri săptămânale (la București, târgul Obor funcționa de două ori pe săptămână). Țărânimia participa în masă la bîlciuri și târguri, rezolvîndu-și problemele de „vînzare-cumpărare”,

care au venit cu produsele lor din munți și de peste granița ardelenască; de aci își cumpăra, mai ales mahalalele din București și satele, ce le trebuie pentru anul întreg. Vasele și-au păstrat forma lor adevărat populară. Mai ales sînt călușarii, danșatorii în costum național, care dau Moșilor coloritul lor de sărbătoare populară; nu lipsesc, firește, nici alte petreceri, ca în Prater sau la München pe Theresienwiese; toate tarafurile de lăutari din oras și im-

gros, în preajma Podului Mogoșoaiei, și altul pe strada Carol, la Pațac. Mulți dintre patronii de localuri erau francezi și mai ales germani. În fața Universității funcționa o renumită grădină de vară, „Der grosse Fritz” și alături era grădina Rașca, unde cînta violonistul Wiest. Dacă grădinile Stavri și Rașca atrăgeau „lumea bună”, Grădina cu cai sau La leul și cîrnul erau frecventate de burghezia mijlocie. Bucureștenii mai mergeau la Herăstrăul vechi, ori la Herăstrăul nou, la Tei sau la Floreasca, care în acea vreme erau la marginea sau chiar în afara orașului propriu-zis.

Cafenelele erau și ele în bună măsură ținute de străini: Fialkovsky, Fieschi, Brenner, Strobel etc. Cofetăriile de clasa I erau: Capșa, Fialkovsky și Giovani. Cum am mai amintit, ceva mai înainte, la multe dintre aceste localuri publice se vindeau produse aduse din străinătate, inclusiv în cofetării. În grădinile de vară, mai ales, cîntau tarafuri de lăutari. La fel și în orașele din provincie. Ion Ghica descrie un astfel de spectacol la Buzău: „Întorcîndu-ne la hotel d-abia ne-am putut strecura printre mulțimea care năvălia în grădină. Un vals de Strauss împodobit cu fel de fel de variante ieșia dintr-o vioară ajutată de un naiu și două cobze. Un taraf de lăutari, aduși într-adins de la Lipia, aduna genteria Buzăului în grădina Hotelului de Moldavia, unde se strîng seara impiegații administrativi, judecătorești, comunali, departamentali și militari cu damele și cu proge-niturile dumnealor, mari și mici, fete și băieți...”. Ghica anunța pe eroii lui Caragiale! Oricum, cel puțin orașenii, ce este drept cei cu „dare de mină”, se comportau modern în aceste localuri, care puteau fi asemenea celor similare din mari orașe ale Europei Centrale, doar că ele mai păstrau un plus de farmec local și oriental.

Aveau loc petreceri în locuțele „societății alese”, se jucau cărți, mai ales wist, se



Hotelul Brofft, aflat pe locul unde azi înfîptează Hotelul Continental

dar totodata, destinzîndu-se. Într-o vreme, la târgul Moșilor veneau cu mărfuri și negustori străini, unii cu mărfuri orientale și chiar și negustori elvețieni. Iată de altfel descrierea acestui târg, făcută, în vara anului 1867, în *Memoariile* lui Carol I: „Prințul vizitează călare târgul de țară (Moșii) lîngă București. Această e o mare serbare de primăvară, care se ține în fiecare an cu cîteva zile înainte de Rusalii, dincolo de porțile răsăritene ale cetății și durează o săptămînă. Moșii formează pentru oraș și împrejurimi un eveniment important. Chiar și din sate depărtate, populația țărănească se gromădește aci. Pitorești sînt expozițiile de marfă ale olariilor și lucrătorilor din lemn

prejurimi își cînta aci ariile. Căldura și praful sînt adăose inevitabile ale acestei serbări zgomotoase pe un șes fără copaci”.

Café-chantant la... Pațac

Gama de divertismente pentru cei bogați era cu mult mai largă și era un domeniu unde se remarcă accentuat fenomenele de modernizare și de integrare. Și în această privință Bucureștii reprezentau un exemplu. În Capitală funcționau birturi, restaurante și grădini de vară, cafenele și cofetării, ba chiar și două „café-chantant” — unul la „Stadt Pesth”, cu cîntărețe germane, în pasagiul Vila-

purtau conversații. „În ceea ce se numește lumea mare — nota Ion Ghica — fiecare casă își are seara de primire, o dată pe săptămână cel puțin. Saloanele sînt bine mobilate, bine luminate și toaletele cu deosebire bogate; dacă lipsește vioara care să facă pe mosafiri să sară în cadență, serata devine plicticoasă. Se formează cîteva perechi prin colțuri; celelalte dame se așează pentru toată seara pe scaune și pe canapele, trîmbă, una lîngă alta. Bărbații, tineri și bătrîni, se grămădesc într-o cameră, unde, după cîteva minute de conversațiune, poți tăia fumul de tutun cu cuțitul, și după ce isprăvesc despre ale ploii și ale soarelui, se împart prin prejurul a două-trei mese de joc, urmează cu ochi neclintii cărțile cari cad din mîinile jucătorilor și sfîrșesc prin a admira și critica ore întregi, fără să li se urască”.

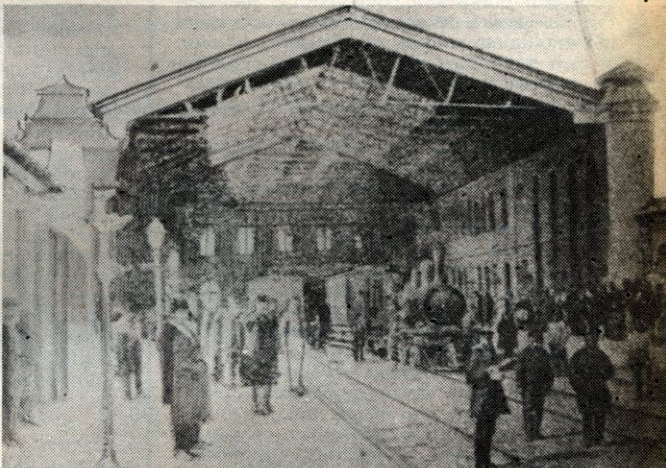
Cenacluri și conferințe

În ultimii ani ai vieții, Ioan Heliade Rădulescu organizează serate literare „cu oracoli”, evocate de un contemporan. Existau și cenacluri literare, cum a fost cel din jurul *Revistei contemporane*, de departe nu atît de puternic, de constant și de productiv ca cel al Junimii ieșene, strămutată apoi la București, dar atrăgînd pe unii intelectuali. Aceștia urmăreau și conferințele de la Ate-neu, deosebit de reprezentative în epocă, conferințarii fiind frunții vieții publice și culturale. Iată în stagiunea 1873-1874 numele unor conferințarii și titlurile unor subiecte tratate: I. Massim, *Despre limbă*; Ulysse de Marsillac, *Despre poezia infinitului*; colonelul Ștefan Fălcoianu, *Calendarul*; Grigore Tocilescu, *Petru Cercel*; I.C. Brătianu, *Mișcarea economică*; Ștefan Michăilescu, *Darvinismul*; I.A. Cantacuzino, *Teoria fizică și fiziologică a*

muzice; Carol Davila, *Conservarea vinurilor*; P. Grădișteanu, *Despre Machiavel*, Alexandru Odobescu, *Arta bizantină*. Neîndoielnic că tematica și conferințarii evidențiau o tinăra cultură modernă la un nivel internațional. Mai important era însă faptul că acești conferințarii erau căutați și audiați de un public interesat și care, în acea vreme, era lipsit de prea multe forme de destindere.

Fosta boierime, în majoritatea ei, influențînd în aceeași direcție și pe reprezentanții

mele spectacole de revistă, care, se pare, au atras în mai mare măsură publicul de diverse categorii. În 1874, Millo a fost protagonistul principal al revistei *Cer cuvîntul*, iar Pascaly a dat replica prin alt spectacol de revistă: *Ai cuvîntul!* Existau și spectacole de circ, în care se implicau trupe străine, în epocă evidențiindu-se circul Suhr. A fost proiectată chiar ridicarea unui local permanent de circ pe ale cărui fundații, mai apoi, avea să fie înălțat Ate-neul Român!



Așa arăta peronul gării Filaret, în 1869, cînd a fost inaugurată linia ferată București-Giurgiu

cei mai avuți ai burgheziei, arăta o indiferență condamnată față de teatrul în limba română, deși cele două mari trupe bucureștene de actori, cea a lui Pascaly și cea a lui Millo, cuprindeau talente, iar repertoriul nu era mai prejos, ba chiar era superior celui prezentat de trupele străine. Trupele străine, mai ales cele de operă, aveau succes la protipendadă. „Carnavalul — scria domnitorul tatălui său, în primăvara 1868 — a fost destul de animat: baluri, concerte, întruniri, opera italiană și o excelentă trupă franceză dirijată de Felix, fratele celebrului Rachel, cu concursul lui Ravel, d-rei Deschamp de la Palais Royal...”.

În cursul deceniului ce ne interesează s-au jucat și pri-

Plimbările la Șoseaua bucureșteană reprezentau una din distracțiile protipendadei, dar și a celor din rîndurile burgheziei care aspirau să fie acceptați în „lumea bună”, o formă de divertisment a claselor avute. „Este nobil și de bun ton ca o damă să se învîrtească pe Șosea cel puțin de două ori — scria Ghica —, de la havyz la rondul cel mare, răsturnată pe un fond de mătase albastră, vinată sau galbenă; apoi să coboare să-și tirească nițel coada rochii prin praf, înconjurată de trei-patru, eleganți, urmată pas cu pas de mîndra lacheu care-i duce manteluta de cinci dramuri pe brațe. Și apoi, acasă... Dumnezeu știe cum trăiește...” ■

(Va urma)

MARELE ISTORIC AL ROMÂNILOR

(Urmare din p. 6)

părtate. Structura socială a țărilor românești și dezvoltarea instituțiilor lor a apărut de atunci într-o lumină mai precisă și mai limpede. Biografiile domnești s-au înmulțit, și ele îndreaptă în parte acele începuturi de el. Dar cine ar putea tăgădui că rostul țărilor noastre ca „centru al silințelor de cultură ale întregii lumi creștine răsăritene” nu răsare în fiecare zi mai luminos și mai cuprinzător? Și unde am putea afla până acum o judecată mai cuprinzătoare despre epoca fanariotă decât în penultimile volume ale *Istoriei românilor*, în care domnitorii ei nu sînt numai asupritorii descriși de alți istorici, ci „reformatorii” care nu din vina lor n-au izbutit adesea într-un veac vitregit?

E poate mai mult de îndreptat și de adăugit la ultimul secol al istoriei noastre, așa cum până la urmă l-a descris Nicolae Iorga. Și aici să-i recunoaștem însă fără zăbavă meritul însemnat de a fi rupt cu o tradiție, ce începuse a se înstăpini în istoriografia noastră modernă și care reducea prea mult vremea din urmă, sub domnia de o neîtgăduită glorie a lui Carol I, la ritualul comemorativ al zilei de Zece Mai. Dreptatea ce trebuia să se facă pentru străduința de cîtor al lui Cuza Vodă și vremea lui, pentru sfetnicii săi și cel dintîi dintre ei, Mihail Kogălniceanu, au înscris-o în istorie lucrările lui Xenopol și ale lui Iorga. Dar trebuie de asemenea să constatăm că generația luptătorilor de la 1848 nu și-a aflat totdeauna în scrisul său dreapta sa prețuire, iar în timpuri mai apropiate rivalitățile politice au influențat uneori nu numai judecata, dar și amintirea istoricului. Dar fost-a vreodată, în viața îndelungată a omenirii, de la Xenofon și Tucidide, istoric care să fie și parte la întâmplările descrise de el, fără a fi influențat, într-un fel sau altul, de contingentele înseși ale acțiunii în care destinul său l-a amestecat?

În *încheierea discursului său*, Gh. I. Brătianu evocă sfîrșitul marelui său înaintaș, „tragedie asemănătoare doar aceleia în care Miron Costin și-a lăsat cu două veacuri și jumătate în urmă frumosul cap de cronicar și de gînditor”.

El — *continuă autorul* — a pierit dintre noi în plină putere de gîndire și de muncă; cine știe ce ar fi adăugat, întregit sau îndreptat el însuși la cartea ce alcătuia temeiul vieții sale? Desigur înșeninarea la care rîvea, ce i-ar fi dat-o cîndva, dincolo de primejdiile pe care le înfruntăm acum, zilele mai liniștită ale unei pașnice bătrînești, l-ar fi adus de la sine la revizuirile necesare, ar fi turnat într-un tipar nou, mai neted, și ultimele capitole ale *Istoriei românilor*. ■

CLIO ANUNȚĂ

După aproape 50 de ani

Leningradul are un nou muzeu. Un muzeu al apărării orașului în timpul Marelui război pentru apărarea patriei. Un muzeu care s-a născut, de fapt, a doua oară. Să ne întoarcem cu 47 ani în urmă.

Decembrie 1943. Omenirea era zguduită de ororile războiului, al cărui sfîrșit nu se întrevădea. Dar la Leningrad — orașul sovietic aflat sub blocadă de peste 800 zile — se organiza... un muzeu, dedicat chiar apărării orașului. Era primul muzeu din lume al celui de-al doilea război mondial. „Acum, pe urme proaspete, trebuie să creăm Muzeul apărării, nu peste 100 ani”, spusese atunci, în decembrie 1943, istoricul L.L. Rakov, directorul lui. La 1 mai 1944, cînd primii vizitatori au călcat pragul expoziției (cum i s-a spus muzeului în acel an), ei au văzut expozite cutremurătoare: 20 săli, cu o suprafață totală de peste 20 000 m², ilustrau nu numai istoria apărării Leningradului, de la primele zile de război, evocau nu numai vitejia apărătorilor și puterea armamentului sovietic, ci și luptele de pe căile de acces îndepărtate și apropiate ale orașului de pe Neva, perioada de început a războiului, cu înfrîngerile armatei sovietice și imensele pierderi de vieți omenești.

Încet-încet, noului lăcaș istoric i s-a dus vestea. Au venit să-l viziteze ziaristi străini, care au scris despre el pagini emoționante; mai tîrziu, celebrități ca Charles de Gaulle, Dwight Eisenhower, Alexander Werth. Cu toții au lăsat însemnări în Cartea de impresii. De la Washington, pe adresa muzeului a sosit o scrisoare de la președintele F.D. Roosevelt.

Dar, din dispoziția conducerii de la Kremlin, din anul 1949, Muzeul apărării a început să fie tot mai vitregit. El îi amintea lui Stalin atît de Kirov (*Magazin istoric*, nr. 2/1990), cît și de catastrofa început al războiului, pentru ale cărui imense distrugerii și victime dictatorul însuși era principalul vinovat. Expozatele lui au trecut în fondul Muzeului de istorie al orașului și în cel al Muzeului artileriei și țărilor de geniu. La inițiativa unei comisii a veteranilor de război și ai blocadei (*Magazin istoric*, nr. 11/1987), în frunte cu academicianul I. Glebov, muzeul din orașul de pe Neva s-a redeschis acolo unde a funcționat cu aproape 50 ani în urmă.

F.D.

„Pe 2 martie 1917 Nicolai II a abdicat de la tron. La cererea muncitorilor din Petrograd, pe 8 martie, împreună cu familia, a fost arestat. Cîteva luni, Nikolai II a rămas reținut la Țarskoe Selo, apoi a fost mutat la Tobolsk și, de acolo, după Marea revoluție socialistă din octombrie, la Ekaterinburg

(azi Sverdlovsk). La 17 iulie 1918, în condițiile apropierei de Ekaterinburg a unităților corpului insurgent cehoslovac, Nikolai II și membrii familiei sale au fost împușcați prin hotărîrea Sovietului regional Ural”. Astfel prezenta Marea Enciclopedie Sovietică, agonia ultimului țar al Rusiei și a familiei lui.

1918. ULTIMELE ZILE ALE ULTIMULUI ȚAR

EDVARD RADZINSKI

Enigme ale istoriei



Prezentăm în continuare — prin intermediul studiului lui Edvard Radzinski, reproducibil cu titlul și subtitlurile redacției Magazin istoric din revista Ogoniok (nr. 21, mai 1989, și 2, ianuarie 1990) — completările, corecturile, carențele, erorile (ca să le spunem pe nume) conținute de aceste aprecieri, erori relevate de noile documente descoperite de autorul studiului.

După apariția primului articol consacrat acestui subiect, la redacția revistei Ogoniok au sosit numeroase scrisori, în care oamenii au trimis xeroxuri după ziare datînd din îndepărtatul an 1918, legende ce au circulat, la vremea respectivă și mai tîrziu, dar și un alt fel de scrisori, care sunau cam așa: „Mă

Pe 25 iulie [1918] a căzut [la albi] Ekaterinburgul: în oraș au intrat Corpul cehoslovac și unități de cazaci siberieni, cehi albi și cazaci albi. S-a format Guvernul provizoriu din Ural, în care un rol important îl jucau eserii, mersevicii, cadeții.

Și deși prin oraș fuseseră lipite comunicate tipărite despre execuția țarului, guvernul, care anunțase începerea cercetărilor, era neliniștit: „Oare ancheta nu putea provoca porniri reacționare, nu putea genera comploturi monarhice?”

Așa că primii doi anchetatori au condus cazul extrem de prudent. Abia al treilea, N.A. Sokolov, fost anchetator pentru cazuri deosebit de importante al Judecătoriei din Omsk, a luat ferm în mîini cazul Romanov. Ulterior, el a scris și o carte consacrată cercetărilor sale (*Uciderea familiei țarului*, Berlin, 1925).

Atenția anchetei întrerînsă de Guvernul provizoriu a fost brusc îndreptată spre camera de la demisol, cu gratii la ferestre... Spre deosebire de alte camere murdare ale casei părăsite Ipatiev, aceasta era spălată cu grijă, nu se vedea nici un fir de praf. Pe podea în lungul pervazurilor au fost descoperite urme de sînge, spălate cu grijă. Peste tot se vedeau găuri, făcute de baionetă și de gloanțe. Probabil că aici îi împușcaseră pe cei răniți, care nu muriseră din primele focuri. Pe perețele dinspre răsărit al camerei se vedeau multe urme de gloanțe. Ca și pe ceilalți,

mir, sînt de-a dreptul consternat de articolul atât de compătimitor semnat de Edvard Radzinski. Ce-i asta? Oare și dv. îi duceți dorul țarului Nicolae cel Singeros și urmașilor lui? Într-o asemenea situație, nu-și pot avea locul nici un fel de considerații privind statul de drept”.

„Ce să-i faci? Și asta este o părere”, comentează Edvard Radzinski, căruia cititorii îi adresează totodată o sumedenie de întrebări. La opt luni distanță de la apariția primului articol, Radzinski le răspunde, la rubrica „Revenind la cele publicate”, prin alte largi extrase din cartea sa Nikolai al doilea: viața și moartea.

de altfel. Probabil că cei împușcați se zbatuseră... Marea majoritate a gloanțelor erau de revolvere Nagan, dar erau și de Mauser, și de Colt...

Pe anchetatori i-a mirat inscripția din această cameră, în limba germană, scrisă probabil de unul dintre „letoni”. Un vers din Heine: „Chiar în acea noapte Balthasar a fost ucis de supușii săi”...

La 27 iulie, la anchetator s-a prezentat un porucic oarecare, Șeremetievski, care a declarat că, ascunzîndu-se de puterea sovietică, locuiește în satul Koptiaki. El a povestit că pe 17 iulie cîțiva țărani din sat care porniseră pe jos spre oraș, prin pădure, au fost reținuți de soldați ai armatei roșii, lîngă locul numit „Patru frați”. Li s-a explicat că pădurea este interzisă, că acolo au loc manevre, că se va trage și că trecerea este interzisă. Într-adevăr, de cum au pornit înapoi spre casă, țăranii au auzit în pădure explozii de grenade de mîină.

După plecarea roșilor, sătenii au venit repede în zona interzisă. Aici au văzut urmele a două focuri — unul lîngă un puț părăsit, deschis, celălalt pe un drum de pădure, sub un mesteacăn. În puțul părăsit, pe suprafața umplută cu apă, pluteau ramuri proaspete, bete, tăciuni arși. Scormonind în focuri, țăranii au găsit o cruce de smarald arsă, un brillant, o cataramă militară de copil (după dimensiuni), mulți nasturi și multe agrafe, buzunărașe de corsete. Imediat s-au

comparat cele găsite de țărani cu obiectele descoperite în casa lui Ipatiev: aceleași cataramă, aceiași nasturi, aceleași agrafe. Cercetarea penală a făcut presupuziți că trupurile morților au fost dezbrăcate și aruncate în puț.

A fost găsit și puțul. La 16 verste [1 verstă=1,067 km] de Ekaterinburg, într-o pădure mare de lîngă mina Isetskaia, un puț cu două fîntini alăturate. Au scos apă din puț. S-a ajuns la fund, au spălat mîlul și au găsit un deget tăiat, o perla, un ac de cravată și o proteză (ulterior s-a stabilit că era a doctorului [personal al țarului] Botkin). Dar cadavre nu erau...

Curînd au fost arestați fostul șef al pazei casei lui Ipatiev, P.S. Medvedev, și cîțiva trăgători din gardă.

„Revoluția pliere, pierți și voi”

lată și conținutul interogațiilor prezentate în cartea sa de anchetatorul N.A. Sokolov: Pavel Spiridonovici Medvedev a declarat: „În seara de 16 iulie am intrat de serviciu, iar comandantul Iurovski la ora opt seara mi-a ordonat să-i aduc toate pistoalele Nagan de la cei aflați în posturi și de la alți cîțiva. Am luat pistoalele — 12 în total — și le-am adus la cancelaria comandantului. Atunci Iurovski mi-a spus: «Astăzi trebuie împușcați toți. Avertizează echipa, să nu se agite dacă se aud împușca-

turi». Am bănuat că Iurovski pregătește execuția familiei țarului, a doctorului și slugilor aflate cu ea, dar n-am înțeles nimic, cine urma să facă asta și cum anume. Trebuie să mai spun că de dimineață un băiat bucătar a fost mutat, din dispoziția lui Iurovski, în casa lui Popov, în încăperea unității de pază. Pe la orele 10.00 i-am prevenit pe cei din unitate să nu se neliștească dacă aud împușcături. Despre faptul că se pregătește execuția i-am spus lui Ivan Sfarkov. Pe la orele 12.00 noaptea, Iurovski a trezit familia țarului. Le-o fi spus pentru ce îi deranjează și încotro îi duce, asta nu știu... Cam o oră mai târziu, întreaga familie țaristă, doctorul, servitoarea și alte două slugi s-au sculat, s-au spălat și s-au îmbrăcat. Mai înainte să-i trezească Iurovski, în casa lui Ipatiev au sosit doi membri ai Ceka. Unul era Piotr Ermakov, pe celălalt nu l-am cunoscut.

Pe la ora 2.00 noaptea au ieșit din camerele lor țarul, țarina, cele patru fete ale lor, doctorul, bucătarul și lacheul. Țarul îl ducea pe moștenitor pe brațe. Suveranul și moștenitorul erau în tunici, cu caschete pe cap, iar țarina și fetele în rochii. În fața mergea monarhul cu moștenitorul. Nu mi-a căzut o lacrimă, n-am scos nici un sunet, n-am pus nici o întrebare. Au coborât pe scări, au ieșit în curte, de aici prin a doua ușă au intrat într-o încăpere de la etajul inferior. I-au dus într-o cameră din colț, vecină cu o magazie sigilată. Iurovski a ordonat să se aducă scaune. Unii s-au așezat. În cameră au intrat unsprezece oameni: Iurovski, ajutorul lui, Nikulin, cei doi cekști și șapte «letoni». Iurovski mi-a spus: «Mergi în stradă, vezi dacă nu e cineva pe acolo și dacă se aud împușcăturile». Am ieșit în curte și am ascultat. Când m-am întors în casă, trecuseră două-trei minute. Am intrat în aceeași cameră și am văzut că toți membrii familiei țarului zăceau întinși pe podea, cu nenumărate rani pe corp. Sîngele curgea

în valuri. Când am intrat eu, moștenitorul era încă viu. A scos un geamăt. Iurovski s-a apropiat și a tras în el cu arma rezemată, de două sau de trei ori. Moștenitorul a murit. Tabloul mi-a provocat greață. La sfîrșit, Iurovski m-a trimis după oameni care să spele sîngele din cameră. Cadavrele au fost puse pe țărni din ceasfuriu întinse pe hulupe, luate de la căruțele aflate în curte. În cameră și în curte a fost spălat sîngele. La ora 3.00 noaptea totul se terminase. Iurovski a plecat la el la cancelarie, eu la unitatea mea. M-am trezit pe la ora 9.00 dimineața și m-am dus în camera comandantului. Acolo pe toate mesele erau grămezi de obiecte din aur și argint, ridicate de la familia țarului.

Într-una dintre camere, sub cărticica «Legea lui Dumnezeu», am găsit șase bilete de credit de 10 ruble și bani pe care i-am luat. Am mai luat câteva inele de argint și câteva bibelouri. Dimineața, pe 18, a sosit soția mea și am plecat cu ea la uzina din Sisertski, să dau banii familiilor celor din unitate. M-am întors pe 21 la Ekaterinburg, cînd garda fusese deja luată. La Perm, comisarul Goloscekin m-a numit în echipa de aruncare în aer a unui pod. N-am vrut să fac asta, hotărînd să mă predau voluntar.

Soția lui Pavel Medvedev: „După spusele lui Pavel... Toți cei ce fuseseră treziți s-au spălat, s-au îmbrăcat și au fost duși la etajul inferior, unde au fost înghesuți într-o cameră. Aici li s-a citit o hirtie în care se spunea: Revoluția pierde, pieriți și voi. După care au început să tragă și i-au ucis pînă la unul”.

Fostul țar Nikolai Romanov, fosta țarină Aleksandra Feodorovna și copiii lor: Aleksei [14 ani], Tatiana [21 ani], Olga [23 ani], Anastasia [17 ani], Maria [19 ani] ca și doctorul Botkin și bucătarul Haritonov, lacheul Trupp și camerista Demidova au fost împușcați, duși în afara orașului, dezbrăcați, stropiți cu benzină și cu acid clorhidric și arși...

Iurovski se destăinuie

Imediat după publicarea ei, versiunea lui Sokolov a trezit suspiciuni. Imposibil, au obiectat unii experți, să arzi fără urme cadavrele a 11 oameni. Au existat și alte versiuni: despre salvarea miraculoasă a Anastasiei și altor membri ai familiei, versiuni care au servit multor cărți apărute în Occident și chiar multor filme. Astăzi toate aceste versiuni au căzut...

„Cazul familiei fostului țar”... se încheie prin acea „Însemnare” — citeva pagini bătute la mașină —, povestea principalului participant la evenimente, I. Iurovski.

Redăm „Însemnarea” din document, păstrîndu-i toate prescurtările și stilul. (Iurovski, de pildă, își spune com. = comandant.) „16.7. s-a primit o telegramă din Perm în limbaj cifrat, conținînd ordinul de lichidare a R-lor [Romanovilor]. [În stînga, pe marginea hîrtiei o inscripție de mîna: «S-a propus la început (în mai) ca Nikolai să fie judecat, acțiune oprită de ofensiva albilor»]. Pe 16, la ora 6 seara Filip G-n [Goloscekin] a ordonat ca ordinul să fie dus la îndeplinire. La ora 12 trebuia să vină mașina pentru transportarea cadavrelor.

La ora șase l-au luat pe băiat [ajutorul de bucătar Sednev], ceea ce i-a neliștit foarte tare pe Romanovi și pe oamenii lor. A sosit dr. Botkin să întrebe cine a hotărît toate astea. I s-a explicat că unchiul băiatului, care a fost arestat, apoi a fugit, s-a întors din nou acum și vrea să-și vadă nepotul. A doua zi, băiatul a fost trimis acasă (în gubernia Tula, se pare). Camionul n-a sosit la ora 12, ci abia la 12.30. Ceea ce a amînat termenul de executare a ordinului. În același timp s-au făcut pregătirile, s-au ales 12 oameni [corect șapte, e corectat prin «șase» cu cernelă] letoni cu pistoale. Nagan, care trebuiau să execute ordinul, 2 dintre letoni au refuzat să tragă în fete.

Cînd a sosit automobilul, toți dormeau. L-au trezit pe

Botkin, iar el pe ceilalți. Li s-a dat următoarea explicație: «Dat fiind că în oraș nu e liniste, familia Romanov trebuie mutată la un etaj inferior». S-au îmbrăcat în 1/2 oră. Jos fusese aleasă o cameră cu un perete despărțitor din lemn cu stucaturi (pentru a evita rîcoșeurile), din care fusese scoasă toată mobila. Detașamentul era pregătit în camera învecinată.

Romanovii nu au bănut nimic. Com. a mers el însuși după ei, singur, și i-a condus pe scară în camera de jos. Nik[olai] îl ducea pe brațe pe A-i [Aleksei], ceilalți își luaseră cu ei perne și diferite obiecte mărunte. Intrînd în camera goală, A. [Ieksandra] F. [eodordova] a întrebat: «Nici scaune nu sînt? Pe ce ne așezăm». Com. a ordonat să fie aduse două scaune. Nik[olai] l-a așezat pe unul dintre ele pe A-i [Aleksei], pe celălalt s-a așezat A.F. Celorlalți com. le-a poruncit să stea în rînd. Cînd au terminat, a fost chemat detașamentul. Cînd a intrat detașamentul, com. le-a spus R-lor că, avînd în vedere că rudele lor din Europa continuă ofensiva împotriva Rusiei sovietice, Comitetul executiv Ural a stabilit ca ei să fie împușcați. Nikolai s-a întors cu spatele la detașament, cu fața la familie, apoi, ca și cum s-ar fi dezmeticit, s-a întors la detașament și a întrebat: «Cum? Cum?». Com. a repetat în grabă și a ordonat detașamentului să se pregătească. Detașamentul avea dinainte indicații care în cine să tragă și i se poruncise să țintească direct în inimă, pentru a evita o mare cantitate de sînge și a termina mai repede. Nikolai n-a mai scos nici un cuvînt, s-a întors din nou către familie, alții au exclamat ceva de neînțeles, toate astea au durat cîteva secunde. Apoi s-a deschis focul, care a continuat 2-3 minute. Nikolai a fost ucis pe loc chiar de com. După el au murit imediat A.F. și oamenii R-lor (în total au fost împușcați 12 oameni): N-i, A.F., 4 fiice — Tatiana, Olga, Maria

și Anastasia, dr. Botkin, lacheul Trupp, bucătarul Tihomirov [bucătarul Haritonov], încă un bucătar [greșeală, ajutorul de bucătar Sednev a fost cruțat. Așa au ieșit la număr 12 persoane] și o Fräulein, al cărei nume com. l-a uitat [e vorba despre Demidova, cameraista țarinei].

A-i, 3 dintre surorile lui, Fräulein și Botkin erau încă vii. A trebuit să se tragă din nou. Asta l-a mirat pe com. pentru că țintiseră direct în inimă. Era de mirare și faptul că gloanțele de la pistoalele Nagan rîcoșaseră și săreau prin cameră ca grindina. Cînd au încercat să o înjunghie pe una dintre fete, baioneta n-a putut pătrunde prin corset. Datorită acestor fapte, întreaga procedură, inclusiv verificarea (luarea pulsului etc.) a durat cam douăzeci de minute. Apoi cadavrele au fost transportate în automobil, așternut cu un postav, ca să nu curgă sîngele. Aici au început furturile: au trebuit puși 3 tovarăși de nădejde pentru paza cadavrelor, cît timp dura transportarea lor (cadavrele erau aduse unul cite unul). Sub amenințarea cu execuția, tot ce fusese prădat a fost recuperat (ceasuri de aur, portofel, com. avea ordin numai să ducă la îndeplinire sentința, transportul cadavrelor cădea în sarcina tov. Ermakov (muncitor de la uzina din Verh-Isetsk, un tovarăș din partid, foc ocnaș). El sosise cu automobilul și intrase rostind parola: «Coșar». Întîrzierea automobilului îi trezise com. suspiciuni cu privire la Ermakov, de aceea com. a hotărît să verifice personal întreaga operație pînă la capăt. În jurul orei trei au ajuns la locul pregătit de Ermakov în spatele uzinei din Verh-Isetsk. La început s-a propus să se meargă cu automobilul, apoi cu cai (întrucît automobilul n-a putut trece mai departe, locul ales a fost un puț părăsit).

După ce au depășit cam cu 5 verste uzina din Verh-Isetsk, au dat peste o întreagă tabără — cam 25 oameni călări, cu trăsuri etc. Erau mun-

citori [membri ai Sovietului, ai comitetului executiv ș.a.m.d.] pe care îi pregătise Ermakov. Primele cuvinte pe care le-au strigat ei au fost: «Ce, ni i-ați adus morți?!». Aceștia credeau că ei vor fi însărcinați cu execuția Romanovilor. S-au apucat să treacă în trăsuri cadavrele, dar ar fi fost nevoie de căruțe. Era foarte incomod. Au început să scotocească în buzunare, de aceea a trebuit să se amenințe din nou cu împușcarea și să se pună gărzi. Acum s-a descoperit că Tatiana, Olga și Anastasia purtau niște corsete speciale. Au trebuit dezbrăcate cadavrele pînă la piele, dar nu aici, ci la locul înmormîntării. A reieșit apoi că nimeni nu știe unde era puțul. Se lumina. Com. a trimis pe cei călări să caute locul, dar aceștia n-au găsit nimic. De fapt a reieșit că nu era nimic pregătit: nu aveau nici lopeți... S-au îndepărtat de Ekaterinburg cu 16 verste și jumătate și s-au oprit la 1 verstă și jumătate de satul Koptiak. Era cam 6-7 dimineața. În pădure au găsit un puț părăsit (cîndva de acolo se scosese aur), adînc de trei arșini și jumătate [1 arșin = 0,711 m]. În puț era apă de un arșin. Com. a ordonat să fie dezbrăcate cadavrele și să fie aprins un foc, pentru a arde totul. În jur au fost puși cei călări, pentru a alunga pe oricine ar fi trecut pe acolo. Cînd au dezbrăcat pe una dintre fete, au văzut corsetul găurit din loc în loc de gloanțe, iar în găuri briliante. Celor prezenți li s-au aprins privirile. Imediat com. a hotărît să dea drumul întregului grup, lăsînd de pază cîteva oameni și 5 oameni din detașament. Restul s-au împrăștiat. Detașamentul s-a apucat să dezbrace cadavrele, apoi să le ardă. A.F. avea o centură toată din perle, făcută din cîteva coliere cusute pe pînă [adaos marginal: fiecare fată avea la gît portretul lui Rasputin, cu textul unei rugăciuni scrise de el]. Briliantele au fost numărate și înregistrate, erau cam o jumătate de pud [1

pud=16,381 kg]. Au fost îngropate la Alapaevsk, în pivnița unei căsuțe. În anul '19 au fost dezgropate și aduse la Moscova. După ce tot ce era prețios s-a pus în saci, restul celor găsite asupra cadavrelor au fost arse, iar cadavrele propriu-zise au fost coborâte în puț. Unele obiecte prețioase (o broșă, proteza lui Botkin) s-au pierdut pe jos, în aceste împrejurări, iar în timpul încercării de a acoperi puțul cu grenade de mână, probabil că trupurile au fost vătămate, le-au fost rupte unele părți. Așa explică com. faptul că albi care au venit în acest loc (pe care l-au deschis apoi) au găsit un deget rupt etc. Dar Romanovii nu trebuiau să rămână aici. Nu așa se prevăzuse. Puțul fusese dinainte destinat numai ca loc provizoriu, pentru înmormintarea lor. Încheind operația și lăsând o gardă, com., la orele 10-11 dimineața (era deja 17 iulie), a mers cu raportul la Comitetul executiv Ural, unde l-a găsit pe Safarov [un tovarăș al președintelui Sovietului] și pe Beloborodov. Com. a relatat ce s-a găsit acolo și și-a exprimat regretul că nu i s-a permis la timpul potrivit să facă percheziția asupra R-lor. De la Ciutkaev (președinte al Comitetului executiv orașenesc) com. a aflat că la versta a 9-a pe șoseaua Moscova se găsesc niște puțuri foarte adânci, potrivite pentru înmormintarea R-lor. Com. a mers acolo, dar n-a putut ajunge pînă la locul respectiv, din cauza unei defecțiuni a mașinii. A mers pe jos, a găsit într-adevăr trei puțuri, foarte adânci, pline cu apă, unde a hotărît să scufunde cadavrele, legendă de ele pietre. Dar cum acolo erau martori incozi, s-a hotărît ca, simultan cu camionul care aduce cadavrele, să vină și un automobil cu cekiști, care, sub pretextul unei percheziții, să-i aresteze pe posibiii spectatori. Înapoi, com. a reușit să răzbească cu o trăsură cu doi cai, luată de pe drum.

Aceste întâmplări, care au întârziat lucrurile, au continuat. Mergînd cu unul dintre



Casa lui Ipatiev din Ekaterinburg - locul crimei

În p. 87. țarul, țarina și cei cinci copii

cekiști la locul respectiv, pentru a organiza toată treaba, com. a căzut de pe cal și s-a lovit tare (apoi a căzut și cekistul). Pentru orice eventualitate, dacă planul cu puțurile nu reușea, s-a hotărît să fie încinerate cadavrele sau îngropate în gropi argiloase umplute cu apă, în prealabil desfigurîndu-le cu acid sulfuric, pînă la a nu mai putea fi recunoscute.

Întorși, în sfîrșit, în oraș, la ora 8 seara (17), au obținut tot ce era necesar — gaz lampant, acid sulfuric. Căruțele cu cai fără vizitii au fost luate de la închisoare. Și-au propus să plece la ora 11 seara, dar incidentul cu cekistul i-a reținut, apoi au trebuit să caute frîngii pentru a coborî cadavrele etc., așa că au plecat abia la 12.30, în noaptea de 17 spre 18. Pentru a izola puțurile în timpul operației, au anunțat în satul Koptiaki că în pădure s-au ascuns cehi, pădurea va fi scotocită și nimeni să nu iasă din sat sub nici un motiv. S-a ordonat ca cel care va pătrunde în sectorul respectiv să fie împușcat pe loc. Între timp mijeau zorile (era deja a treia zi, 18). Le-a venit ideea să îngroape o parte din cadavre lîngă puț. Au început să sape groapa și aproape că o

săpaseră, cînd s-a apropiat de Ermakov un țaran (pe care acesta îl cunoștea) și i-a atras atenția că groapa se poate vedea ușor.

Atunci s-a renunțat la această operație. Au hotărît să ducă cadavrele în puțurile adînci. Dar cum căruțele nu erau suficient de solide, com. a mers în oraș după mașini — un camion și două mașini ușoare, dintre care una pentru cekiști. Au pornit la drum abia la 9 seara. Au încărcat cadavrele în camion. Au mers cu greu, s-au împotmolit de cîteva ori. Pe la ora 4.30 dimineața, pe 19, mașina s-a împotmolit definitiv. Nu le-a rămas, dacă nu reușiseră să ajungă la puțuri, decît să le îngroape sau să le incinereze. Unul dintre tovarăși — al cărui nume com. l-a uitat — a promis să îndeplinească această a doua variantă, dar a plecat, fără a-și ține promisiunea. Au vrut să-i ardă pe A-i și pe A.F., dar, din greșeală, în locul celei din urmă, împreună cu A-i au ars-o pe Fraulein. Apoi au îngropat chiar sub foc resturile și au aprins din nou focul, ceea ce a acoperit definitiv urmele de la săpat. În același timp au săpat groapa comună pentru ceilalți. Pe la ora 7 dimineața, groapa, cam de 2 arșini și ju-

măte adâncime și 3 și jumătate în suprafață, era gata. Cadavrele au fost așezate în groapă după ce li se turnase pe față și în general pe tot corpul acid sulfuric, pentru a nu mai putea fi recunoscut nimeni, cit și pentru a nu mirosi a putreziciune (groapa nu era adâncă). Aruncând deasupra pământ și vreascuri, au pus apoi bucăți de lemn și au trecut de câteva ori pe deasupra, pentru a șterge urmele. Secretul a fost păstrat pe deplin, alții nu au găsit acest loc de înmormântare".

Urmează, în partea de jos a documentului, o însemnare de mână: este indicat locul exact unde sînt ascunse rămășițele Romanovilor și ale celor omorîți odată cu ei.

Asasinat

Exact 20 de ani după execuția de la Ekaterinburg, tot în luna iulie, dar a cumplutului an 1938, în spitalul Kremlinului din Moscova Iurovski murea de ulcer... Se va fi gîndit el oare la toți acei care-i fuseseră alături în revoluție și care acum erau „dușmani ai poporului”? Sau, fanatismul nu-l lăsase?

Tot mai des comparăm revoluția noastră cu o altă revoluție, marea revoluție franceză, care și-a executat și ea regele. Din pledoaria apărătorului lui Ludovic XVI: „Odată și odată posteritatea va aduna toate documentele acestui mare proces între o întreagă națiune și un singur om...” Din rechizitoriu: „Putem noi oare analiza cu răpunderea cuvenită și pe față, deschis, de ce îl judecăm pe Ludovic Capet? Legea prevede ca vinovatul să aibă apărător. Ludovic are trei, aleși de el însuși. Votul deschis, care trebuie să ajungă pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Republicii, va fi mai convingător decît cel secret...”

Și iată că acum, cum a prezis juristul francez, încercăm și noi să adunăm toate documentele. Și ce constatăm? Hotărîrea (Guvernului provizoriu) privind arestarea Ro-

manovilor? Nu există! Dispoziția (Sovietului) de executare a Romanovilor? N-am putut s-o găsim cu nici un chip. De ce a dispărut?

Să cităm acum din telegrama oficială a Sovietului din Ural al C.C.E.U.

„Din cauza apropierei bandelor contrarevoluționare de capitala roșie a Uralului... prezidiul Sovietului regional, îndeplinind voința revoluției, a decis să-l împuște pe fostul țar Nikolai Romanov virgulă învocat de numeroase și sîngeroase fărâdelegi împotriva poporului rus”

Deci bucățica de hîrtie citită de Iurovski în noaptea aceea nu avea nici o legătură cu „decizia” oficială a Sovietului din Ural. Nu numai sărăcia frazeologiei sale o diferenția, ci și esența problemei: Iurovski a citit execuția Romanovilor, iar „hotărîrea” oficială se pare că menționa numai execuția lui Romanov...

10 oameni din anturajul ultimului țar au fost împușcați în acea noapte total ilegal.

Trebuie totuși să spunem pe nume celor întîmplate: „asasinat”.

Dar să ne întoarcem la documente.

Stalin răspunde: nu se publică nimic

În 1964, în clădirea Comitetului de Radiodifuziune de pe strada Piantnițkaia [din Moscova], au venit doi bătrîni... au făcut o înregistrare pe bandă de magnetofon. Nu pentru ascultători. Acești doi bătrîni erau singurii participanți, care se mai aflau atunci printre cei vii, la tragedia de la Ekaterinburg.

Istoricul-arhivist M.P. Medvedev, fiul aceluia membru al colegiului Ceka din Ural, P.S. Medvedev, mi-a povestit într-o scrisoare: „În 1927 Iurovski a dat ideea C.C. al P.C.U.S. să se editeze «cu ocazia împlinirii a zece ani de la execuția Romanovilor, o culegere de documente și de amintiri ale participanților la execuție». Dar prin membrul,

colegiului NKVD F.I. Goloscekin a fost transmis răspunsul oral al lui I.V. Stalin: «Nu se publică nimic. Și, în general, tăcere». Așa au și făcut. Au tăcut. La trei ani de la moartea lui Stalin supraieșitorii asasinării țarului se temeau de magnetofon ca dracul de tîmîie. Abia după moartea tatălui meu, în vara lui 1964, am reușit să-i conving pe cei doi martori aflați încă în viață să se înregistreze pe o bandă de magnetofon. Mulțumită lui Nikita Sergheevici Hrușciiov (cărui m-am adresat), această înregistrare a fost reluată.

În timpul înregistrării, Grigori Petrovici Nikulin (șeful pazii interne și loțitorul lui Iurovski) a povestit despre istoria premergătoare execuției și despre execuția propriu-zisă, la care participase personal: îl împușcase pe Aleksei...

Al doilea era membrul Ceka din Ural I. Rodzinski (nume de familie foarte apropiat de al meu!). El refuzase să ia parte la execuție, dar fusese prezent la înhumările repetate ale Romanovilor”.

Deci în 1964 la Comitetul de Radiodifuziune s-a făcut această înregistrare. Pe atunci principalii conducători ai Sovietului din Ural care luaseră hotărîrea de împușcare a Romanovilor (Beloborodov, Didkovski, Safarov, Goloscekin) muriseră de mult în lagărele staliniste. Dar participanții direcți la execuție — Iurovski, Ermakov, Medvedev — trăiseră bine mersi și muriseră de moarte bună.

Nikulin o ducea bine și el: în 1964 era bine sănătos.

Discutam cu M.P. Medvedev:

— Ați fost și dv. prezent la înregistrarea de la radio?

— Eu și un reprezentant al C.C.... I-am uitat numele. Le puneam uneori întrebări. Dar, în general, se înțelege că tăceam. Am avut fel și fel de întrebări. De pildă mi-aduc aminte că am întrebat despre Anastasia...

[Încă din anii '20 în Germania a apărut celebra Anna Anderson. Ea a declarat că

este Anastasia, salvată printr-o minune în timpul execuției. Erau uimitoare asemănarea ei cu mezină lui Nikolai și povestirile ei despre viața de la Curte a familiei țarului, pe care această femeie o știa foarte bine. Ea a fost recunoscută ca Anastasia. Pe acest subiect s-au făcut și ecranizări].

La această întrebare despre Anastasia, Nikulin a răspuns scurt: «Au murit toți...»

— Și s-au pus și alte întrebări... Eu — a continuat Medvedev — l-am întrebat pe Nikulin cine a tras primul. Mi-a răspuns: «Tatăl dv. El a tras primul și l-a ucis pe țar».

— Deci tatăl dv. l-a omorât pe țar?! Și știți asta?

— Bineînțeles. Mi-a povestit tata. Și nu numai tata. Am mai spus că la noi în casă veneau deseori participanți la povestea de la Ekaterinburg. Tata nu-l văzuse niciodată pe Nikolai aflat de aproape. L-a privit cît timp a citit hirtia lurovski. Browningul de atunci și l-a donat Muzeului revoluției, unde se află și acum».

Cui revine „cîntea execuției”?

Dacă lucrurile stau așa, înseamnă că în „însemnarea” sa I.M. Iurovski și-a atribuit glonțul care l-a ucis pe țar! Pentru el acest glonț era o misiune istorică, o mare cîntă. „Cîntea execuției” — noțiune nouă a unei epoci noi...

Și Mihail Medvedev a continuat să povestească:

— L-am rugat pe Nikulin să relateze și alte amănunte ale execuției. Mi-a spus: „nu trebuie să mai scormonim toate astea. Amănuntele vor merge pe lumea cealaltă, odată cu noi...”

Foarte interesante au fost mărturiile fostului membru al Ceka din Ural, I. Rodzinski. El ne-a comunicat că scrisorile în franceză sub semnătura „ofițer”, primite de Romanovi și în care a crezut pînă la urmă Nikolai, erau înlocuite de... P. Voikov, membru al Comitetului executiv al

Sovietului din Ural. Acesta absolvise Universitatea la Geneva, așa că nu-i fusese deloc greu să alcătuiască asemenea scrisori. Dar, cum scria foarte urît, le transcriese I. Rodzinski.

„Toate acestea demonstrează o dată în plus — mi-a scris, legat de acest episod, M. Medvedev — că Ekaterinburgul nu a reușit să primească un ordin precis de la Moscova privind lichidarea Romanovilor. Și atunci a trebuit ca cekiștii din Ekaterinburg să alcătuiască aceste scrisori, pentru a se pune din timp la adăpost. În vremea aceea pentru acte arbitrare erai pus la zid fără tribunal și cercetare penală. Or, împușcarea țarului nu era o glumă: răscoala eserilor la Moscova și Iaroslavl, asasinarea lui Mirbach¹ și cererea Germaniei de aduce a două batalioane la Moscova pentru apărarea Ambasadei, țarina era rudă cu Kaiserul, iar țarul — cu regele Angliei!

Nu mai datorită „versiunii fugii” și unui fapt real — ofensiva albilor asupra Ekaterinburgului — Sverdlov a reușit să treacă aprobarea execuției prin C.C.E.U. și Consiliul Comisarilor Poporului...”

Așadar, o primă variantă: centrul n-a știut nimic despre execuția țarului și a familiei sale, totul a fost făcut, pe riscul său, de Sovietul din Ural.

Dar iată și o altă mărturie: a lui Lev Troțki din *Jurnalul* său: „Am sosit la Moscova de pe front după căderea Ekaterinburgului. Vorbind cu Sverdlov, l-am întrebat: Unde e țarul acum? S-a terminat cu el. Dar familia lui? Familia a pățit la fel: Toți? Am întrebat uluit. Toți, a răspuns Sverdlov. Cine a luat hotărîrea? Aici am hotărît. Ilci a considerat că nu ar fi bine să le lăsăm lor un stindard viu, mai ales în condițiile noastre grele” [vezi G. Iasinîțki, *În*

culisele marii catastrofe, p. 209, și *Rodina*, nr. 5, p. 89].

Și, în alt loc. „În esență, hotărîrea a fost nu numai oportună, dar și necesară... Execuția familiei țariste a fost necesară nu numai pentru a înspăimînta dușmanul, a-i spulbera ultimele speranțe, dar și pentru a trezi la realitate propriile rînduri, a arăta că în față stă victoria totală sau pieirea totală. În cercurile de intelectuali ale partidului au fost probabil îndoieli și clătînări din cap. Dar masele de muncitori și țărani nu aveau deloc îndoieli. Ele n-ar fi înțeles o altă hotărîre și nici n-ar fi luat o altă hotărîre. Lenin a simțit asta foarte bine: capacitatea de a gîndi și a simți pentru mase și alături de mase era unul dintre atributele sale particularizatoare, îndeosebi în momente de mari răsturnări politice...” (Lev Troțki, *Op. cit.*).

N-am să te înșel, dragă cititorule, și am să-ți spun că am prezentat numai foarte puțin din ce au spus atunci Nikulin și Rodzinski. Este o bandă de trei ore, iar eu am povestit aici (și încă foarte pe scurt) numai ce a reținut memoria lui M.P. Medvedev. Am reușit totuși să aflăm conținutul celeilalte discuții. Din păcate, de la persoane care au preferat să rămână anonime. Evident, nu pot face trimiteri la anonimi.

Am hotărît atunci să caut singur la radio misterioasa înregistrare. Și am reușit! Am reușit să stabilesc că ea există și se păstrează perfect în arhiva centrală de partid a Institutului de marxism-leninism. Totuși, de la arhivă mi s-a comunicat un lucru ce m-a nedumerit: „Din păcate, deocamdată [1989] acest set de documente nu se dă la sală...” ?!!! ■

¹ Din aprilie 1918, după semnarea păcii de la Brest-Litovsk, contele Wilhelm Mirbach (1871-1918) fusese ambasadorul Germaniei la Moscova. La 6 iulie 1918 fusese ucis de eseri „de stînga”, care urmăriseră să provoace astfel un conflict militar între Germania și Rusia Sovietică.

DIALOG CU CITITORII



DIN 1877

IOAN PARASCHIV, din București, veteran din al doilea război mondial, scriindu-ne despre pasiunea d-sale pentru istorie, consemnează: Posed toată colecția revistei *Magazin istoric*, de la apariție și până în prezent, pe care o consider o adevărată comoară. O voi lăsa moștenire urmașilor, spre a-și forma și ei o bună educație istorică. **D-a sa precizează, de asemenea, că apreciază în mod deosebit noua serie a revistei dv., începând cu ianuarie 1990.**

În continuare, dl. Paraschiv ne scrie: Am apreciat în paginile revistei tratarea marilor evenimente ale istoriei neamului nostru: Unirea de la 1859, Războiul pentru Independență din 1877-1878, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, cu arătarea bărbăției de stat care au participat la înfrângerea acestor acte istorice. Am citit cu interes articolul **Medalii pentru vitejie**, de dl. Dan Cernovodeanu, din nr. 6/1977, în care erau menționate decorațiile care s-au acordat eroilor din Războiul pentru Independență. La acest război m-am luat parte și bunicul meu, Paraschiv Arianășu, din com. Brînceni, jud. Teleorman, luptând în Regimentul 5 dorobanți Giurgiu. Pentru participarea la campania din 1877-1878 bunicul a primit „Crucea trecerii Dunării” și „Medalia Aparatorilor independenți”.

Cititorul nostru ne trimite și două copii după brevetele de acordare a distincțiilor respective, dintre care reproducem una, în imaginea de mai sus.

ARIEL ÎN ROMÂNESTE

Doamna **MARGARETA MARCULESCU**, din București, ne trimite o prezentare a ofițierii speciale în limba română a revistei de artă și literatură *Ariel* (Ierusalim 1989, 136 pp.), din care reținem: Publicată semestrial în limbile engleză, franceză, germană și spaniolă, cu ediții periodice și în alte limbi, *Ariel* este editată de Departamentul pentru relații culturale și științifice din cadrul Ministerului afacerilor externe al Israelului (redactor șef Asher Weill, redactor șef adjunct Aloma Halter).

Recentul număr apărut în limba română cuprinde texte pe teme de literatură, istorie, știință și artă, semnate de reprezentative personalități din țara: Rudolph Cohen (arheolog), Avigdor Dagan (scriitor și diplomat de carieră), David Darom (specialist în biologie marină), Gideon Ofrit (critic de artă), Reuven Rubin (pictor, născut în 1893 la Galați), Dora Souden (critic de dans), Ygal Zalmona (critic de artă), A.B. Yehoshua (unul dintre cei mai cunoscuți scriitori israelieni).

Traducerile în limba română ale acestor autori sînt datorate domnului Nicolae Minei [fost, vreme de mulți ani, redactor șef adjunct al revistei noastre]. Doamna Raluca Taciu semnează, de asemenea, traducerea unui text din acest bogat număr: al lui Nechenna Meyers (autor de scrieri științifice).

Tipărită în condiții grafice deosebite, cu o bogată ilustrație alb-negru și color, această ediție specială a re-

vistei *Ariel* oferă cititorului de limba română o multiplă imagine a universului cultural și artistic israelian contemporan. Reținem și această mărturisire de credință din 1946 a savantului Chaim Weismann, întemeietorul institutului științific ce-l poartă numele, unul dintre fondatorii statului Israel: „Sînt convins că știința va aduce această pămînt pacea și totodată renașterea tineretului sale, creînd aici primăverile unei vieți spirituale și materiale noi”.

ARHEOLOGIE

Cititorul și colaboratorul nostru **IOAN SPIRU**, din Alexandria, ne furnizează câteva succinte informații privind descoperirile arheologice de pe raza județului Teleorman. Aici, în decursul campaniilor arheologice, desfășurate în ultimele decenii, au fost identificate peste 300 de străvechi așezări, aproximativ 280 de tumuli, cinci cetăți geto-dace (Zimnicea, Albești, Orbeasca, Pleașov și Trivalea-Moșteni), circa 30 de tezaururi monetare antice, ca și tezaurul de la Turnu Măgurele și Merii-Golea (azi comuna Vedeș). Unele dintre aceste descoperiri sînt astăzi adevărate puncte de referință asupra paleoetnicului (Ciupercean, Alexandria), iar cele peste 70 de găzduiri neolitice din județ stau mărturie asupra dezvoltării culturii materiale și spirituale din această zonă, în urma cu milenii.

Cei citiva umili cercetători au oferit informații referitoare la riturile de înmormîntare de la sîrșitul neoliticului, în epoca bronzului și în cele două epoci ale fierului, îmbogățind patrimoniul național cu carul solar de la Bujor și tezaurul princiar de la Peretu.

Toate aceste descoperiri atestă faptul că actuala zonă a județului Teleorman era încă din antichitate intens locuită, membrii acestei comunități livîndu-ne mărturia unei culturi și civilizații materiale și spirituale înfloritoare.

REBUSISTICE

Foarte mulți cititorii ne-au scris pentru a ne transmite bucuria lor la reparația rubricii *Rebus* în paginile revistei. Spațiul nu ne permite să publicăm decît o mică parte din corespondența primită.

COSTICA DUMITRIU, președintele cercului rebusist „Lăbrint” din Brașov, salutăm în numele cercului reparația cuvintelor înscrise și ne oferim colaborarea membrilor săi. Am primit și cele două publicații editate de „Lăbrint”, *Antracit* și, respectiv, *Euterpe* pentru care vă mulțumim. Carucurile primite vor fi analizate și, eventual, publicate.

TĂNASE BUJDOVEANU, din Constanța, consideră rubrica *Rebus* un

DIALOG CU CITITORII

alt mod de a cunoaște istoria. La rîndul nostru, îi mulțumim pentru frumoasele cuvinte de apreciere pe care le-a avut la adresa revistei. Dezlegarea careului Ce din vechi se pomenește, publicat în nr. 6/1990, a apărut în numărul următor.

La rîndul său, FLORICA STANCIU, tot din Constanța, după ce și exprimă bucuria de a reîntîlni careul de cuvinte încrucișate, ține să adauge: De-a lungul anilor, dumneavoastră ne-ați menținut interesul pentru adevărul istoric. Sint unul dintre cititorii consecvenți ai **Magazinului istoric** și nu o dată trimiteam un gînd de sănătate celor care se străduiau să redea, pe baza de documente, realitatea vremurilor trecute. Din aceste scrieri am învățat — dar cine nu a învățat — adevărata istorie!

DODE ANTON, din com. Modelu, jud. Călărași, ne sugerează să lansăm un concurs-rebus, care, consideră dînsul, s-ar bucura de un interes deosebit în rîndul cititorilor.

PRECIZARE

În urma a numeroase sesizări adresate redacției, precizăm că personajul evocat de Carol al II-lea sub numele de Codreanu (Magazin istoric, nr. 9/1990, p. 20), nu este, cum, firește, și-au putut da seama cititorii, Corneliu Zelea Codreanu, „capitanul” legionarilor — executat în noiembrie 1938, din ordinul regelui Carol al II-lea, că tatăl acestuia, Ion Zelea Codreanu, născut în 1878, la Igești (Storoginje), profesor de română și german la Huși, deputat în mai multe rînduri.

CU OPERATIVITATE... FELICITĂRI

Am luat cunoștință cu deosebită bucurie — ne scrie doamna ELENA FUFUZAN, din Aiud — de revenirea revistei dv., începînd cu numărul din octombrie, la cele 96 pagini care au consacrat-o în rîndul cititorilor. Fie ca această revenire, de care am aflat din numărul pe septembrie al **Magazinului istoric** și care mă grăbesc să vă adresez felicitări, să coincidă cu o mai rapidă apariție a ei și în casele abonaților — mulți dintre ei colecționari ai **Magazinului istoric** de la primul număr. Spun aceasta, întrucît numărul din iulie nu a sosit nici pînă acum la Aiud.

Vă mulțumim pentru operativitatea cu care ne felicități; cît despre cel de-al doilea aspect, cel al difuzării revistei, îl semnalăm noli conduceri a Difuzării presei, care va reacționa, sperăm, cu promptitudine.

CĂRȚI LA CONGELATOR

DANA POPESCU, din Tîrgovște, ne solicită date în legătură cu incen-

diul care a afectat Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad. Creată în 1714, de țarul Petru I, pornind de la un fond de 2 000 cărți, aceasta se numără printre cele mai mari din lume, avînd azi peste 17 000 000 volume. Incendiul care s-a declanșat la departamentul de periodice, la 14-15 aprilie 1988, a distrus multe dintre comorile Bibliotecii. Din fericire, departamentul de manuscrise și cărți care a fost mai puțin atins. S-au luat măsuri — inclusiv cu ajutor internațional — pentru salvarea cărților afectate de foc și de apă. După cum informează un număr al publicației UNESCO special, hîrtia produsă pînă la jumătatea secolului XIX absoarbe apă pînă la 80% din greutatea sa normală. Pentru uscarea completă a cărților și stoparea procesului de degradare în acest interval, singura metodă este congelarea. Principalul inconvenient al procedurii îl constituie durata sa foarte lungă. Astfel, cărțile afectate de revărsarea fluviului Arno la Florența, în 1966, sînt păstrate încă și astăzi în camere frigorifice.

MEREU NEMULȚUMIRI ÎN DIFUZARE

În ultimul timp, pe adresa redacției sosesc tot mai numeroase scrisori, din toate colțurile țării, în care ni se semnalează, într-un ritm alarmant, noi și noi neregulii în distribuirea **Magazinului istoric**: abonații care nu și-au primit revista, localități în care revista nu ajunge deloc, nici pentru abonamente, nici la chioșcuri, factorii și oficiile poștale care refuză contractarea de abonamente la **Magazin istoric** etc. etc.

În aceste condiții ne vedem nevoiți de a relua colaborarea noastră cu Difuzarea generală a poștelor și difuzării presei, căreia sîntem datori a-i transmite toate reclamațiile sosite pe adresa redacției în legătură cu difuzarea **Magazinului istoric**.

Pînă la data cînd am încheiat acest număr, am adresat rugămîntea de a li rezolvate sesizările următorilor cititori: I.R. SÎRBU, din București; IUGA NECULAI, din Hunedoara; SANDU GHEORGHE, din Tîrgu Ocna; GHEORGHE DOBRICĂ, din sat Birici, jud. Olt; GEORGE ȘT. BOGDĂNESCU, din Braila; M. CERNAT, din Roman; PETRU ANGELESCU, din Onești; GRIGORE NECHITOAIĂ, din Roman; DOREL TÂNSEA, din Sibiu; I. DINULESCU, din Braila; GH. IONESCU, din Galați; IONEL MARTINĂȘ, din com. Pilești, jud. Neamț; CONSTANTIN ȘERBAN, din Galați; IOAN OLTEAN, din Ocna Mures; N. CIRJOI, din sat Burila Mica, jud. Mehedinți; SERAFIM DRAGOMIR, din Vîrșii; IOAN CRISTEA, din Cugir; ERAST TARANGUL, din Sibiu; GHEORGHE VOLOC, din Braila; MARIN ȘT. OLTEANU, din Sibiu; RADU M. DUMITRU, din Cîmpina; TEODOR POPESCU, din Breaza; VASILE CAS-

TELEANU, din Tulcea; ANASTASE CEANESCU, din Tulcea.

Pe măsura primirii răspunsurilor la aceste sesizări din partea Direcției amintite, le vom face cunoscute reclamantilor.

Așteptăm în continuare sesizările cititorilor noștri privind deficiențele și dificultățile întâmpinate în procurarea sau primirea revistei, spre a le putea înlătura, cu colaborarea eficientă a Direcției generale a poștelor și difuzării presei.

CARUL CU FOC

Prof. NECOLAI CEREDAREC, din Suceava, ne trimite citiva însemnări privind istoricul căilor ferate în județul Suceava, centenarul liniei ferate Dornești-Rădăuți (înființată la 17 octombrie 1889) și o descriere a unei călătorii cu trenul în anul 1857. Iată un fragment din această descriere, datorată istoricului Ioan G. Sbierea (1836-1916), profesor la Universitatea din Cernăuți și membru al Academiei Române (1866). În septembrie 1857 acesta a plecat la Viena, pentru a-și continua studiile. La 29 septembrie, la Dimbița, la trenul pentru Viena. „Aici am văzut pentru înțiași dată «carul cu foc», precum îl botează românii. Impresiunea a fost uimitoare. Mi se pare că văd înaintea-mi un cap de balaur cu niște ochi roșii, bolidii, cu o gură plină de vâpale și de zgomot foșcilor, și din ale căruia nări și urechi ieșeau aburi cenușii și fum negru, și carele avea un trup lung, cu solzi sculptorii, pre care îl încovoia în colo și încoace, după cum era și calea pe care zbura printre păduri și dealuri. M-am virit și eu ca alții, de bună voie, în pîntecele lui și am tulit-o împreună cu el tot fuga înainte, în Viena, am ajuns într-a 1 octombrie dimineața”.

CERERI ȘI OFERTE

GHEORGHE DOROȘ, sat Bugeac, com. Ostrov, jud. Constanța, solicită nr. 10/1987; 1/1988.

SANDU TEMISTOCLE, cartier Hipodrom, bl. E-1, sc. 5, ap. 64, Braila, solicită: 1/3/1968; 7-10/1979; 6/8/1980; 11/12/1981; 11/1984; 11/1987; ofera: nr. 6/1981; 2-5/1987.

ION LĂZĂREANU, str. Bucegi, nr. 6, bl. K3, sc. B, ap. 87, Hunedoara, solicită: nr. 4/1986; ofera: nr. 3-5/1967; 7-8/1968; 9/1970; 9/1975; 1/1978; 6/1984.

NIC. DEACONU VILCEA, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A2, sc. 6, Lepova, ofera: colecțiile 1967-1984, 1967-1979, 1985-1988.

VIRGIL FLORIAN, MARINESCU, str. Aviator Mirela Zorleanu, nr. 52, ofera: colecția 1971, 1973, 1976-1986; numere dispartate din anii 1967-1970, 1972, 1974, 1975.

CONTENTS (Romanian History) Gh.I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ștefan 50 Years Ago, Nicolae Iorga was killed ● The December 1939 Revolution: Brăila ● B.T. Răpeanu May 1, 1939 — A Photographical Fake ● November, 1918. Documentary Testimonies about The Union of Bucovina with Romania ● G.T. Kirileanu 1914-1918. Unknown Diary (II) ● N. Vorniceanu Christian Martyrs in Dobruja (IVth Century) ● A. Șperco June 1941 - August 1944. René de Weck — The Swiss Minister cables from Bucharest... (VIII) ● N. Koslinski The S/S „Alba Iulia” in The Second World War (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● E. Preda University Professors dismissed by The Iron Guard ● C.I.C. Brătianu 1900-1940. Political Recollections ● Z. Ornea 1920-1930. Dramatic Destiny of a Romanian Politician: C. Stere (II) ● D. Berindei 1866-1877. Everyday Romanian Life (II)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Gh. I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ștefan Il y a 50 ans Nicolae Iorga était assassiné ● La Révolution de décembre 1939: Brăila ● B.T. Răpeanu Le 1-er mai 1939. Réalité et faux photo-documentaire ● Novembre 1918. Témoignages documentaires sur l'union de la Bucovine avec la Roumanie ● G.T. Kirileanu 1914-1918. Un journal inédit (II) ● N. Vorniceanu Des martyrs chrétiens au Bas Danube (IV^e s.) ● A. Șperco Juin 1941 - Août 1944. Les rapports confidentiels de René de Weck, le ministre de Suisse à Bucarest (VIII) ● N. Koslinski Le navire „Alba Iulia” dans la deuxième guerre mondiale (II) ● In Bucarest, il y a 50 ans ● E. Preda Des universitaires destinés par la Garde de Fer ● C.I.C. Brătianu 1900 - 1940. Souvenirs politiques ● Z. Ornea 1920-1930. Le drame d'un homme politique: C. Stere (II) ● D. Berindei 1866-1877. Des scènes de la vie quotidienne (II)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г.И. Брătianу, К. Рăдулеску-Мотру, К. Антип, А. Бординаче, И. Булей, М. Șтефан 50 лет назад Николае Йорга был убит ● Денатбрьская революция 1939 г.: Брайла ● Б.Т. Рăпеану 1-ое мая 1939 г. — действительность и фото-документальная фальшь ● Ноябрь 1918 г. Объединение Буковины с Румынией в документальных свидетельствах ● Г.Т. Кирилэну 1914 - 1918. Неопубликованный дневник (II) ● Н. Ворническу Христианские мученики на Нижнем Дунае (IV в.) ● А. Шперко Июнь 1941 г. - август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте, 50 лет тому назад ● Е. Преда Профессора Корабль „Альба Юлия” во второй мировой войне (II) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● Е. Преда Профессора сняты с работы Железной Гардией ● К.И.К. Брătianу 1900-1940. Политические воспоминания ● З. Орня 1920 - 1930. Драма румынского политика: К. Стере (II) ● Д. Бериндей 1866-1877. Картины ежедневной жизни (II)

INHALT (Rumänische Geschichte) Gh. I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ștefan Nicolae Iorga — 50 Jahre nach seiner Ermordung ● Die Revolution von Dezember 1939: Brăila ● B.T. Răpeanu Der 1. Mai 1939. Wirklichkeit und gefälschte Fotos ● November 1918. Die Vereinigung der Bukovina mit Rumänien in dokumentarische Belege ● G.T. Kirileanu 1914 - 1918. Unveröffentlichtes Tagebuch (II) ● N. Vorniceanu Christliche Märtyrer an der unteren Donau (IV Jahrhundert) ● A. Șperco Juni 1941 - August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (VIII) ● N. Koslinski Das Frachtschiff „Alba Iulia” im zweiten Weltkrieg (II) ● In Bukarest, vor 50 Jahre ● E. Preda Universitätsprofessoren von der Eisernen Garde abgesetzt ● C.I.C. Brătianu 1900 - 1940. Politische Memoiren ● Z. Ornea 1920 - 1930. Das Schicksal eines Politikers: C. Stere (II) ● D. Berindei 1866 - 1877. Bilder tägliches Leben (II)

SUMARIO (Historia română) Gh.I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ștefan Nicolae Iorga — asasinado hace 50 años ● La Revolución de diciembre de 1939: Brăila ● B.T. Răpeanu 1º de mayo de 1939 — Realidad y falso foto-documental ● G.T. Kirileanu 1914 - 1918. Un diario inédito (II) ● N. Vorniceanu Mártires cristianos en la región del bajo Danubio (s. IV) ● A. Șperco Junio de 1941 - Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (VIII) ● N. Koslinski La nave „Alba Iulia” en la segunda guerra mundial (II) ● En Bucarest, hace 50 años ● E. Preda Profesores universitarios destituidos por la Guardia de Hierro ● C.I.C. Brătianu 1900 - 1940. Recuerdos políticos ● Z. Ornea 1920 - 1930. El drama de un político rumano: C. Stere (II) ● D. Berindei 1866 - 1877. Escenas de la vida rumana (II)

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 psrif.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 11(284), noiembrie 1990. București, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interioare 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei Magazin istoric a fost pregătit pentru tipar de : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popișteanu (redactor șef), Marian Ștefan, Ioana Ursu (secretar general de redacție); secretariat tehnic : Anton Tănase, Georgeta Apreoteșei, Constanța Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre; macheta artistică : Radu Ion Popescu; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic București cu sprijinul colectivelor secțiilor fotoculegere, offset și legătorie.

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R. factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 10 lei, abonamentul pe 6 luni — 60 lei, pe un an 100 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — București

42 427

